

๓. ยุติหารสัมปาตวณฺณา

๖๕. เอวํ นานานเยหิ วิจยหาร-
 สมฺปาตํ วิตุถาเรตฺวา อิทานิ ยุติหาร-
 สมฺปาตานิ ทสฺเสตฺถุ “ตตฺถ กตโม
 ยุติหารสมฺปาโต”ติอาทิ อารทฺธํ. ตตฺถ
 “ตสฺมา รกฺขิตจิตฺตสฺสา”ติ คาทาย
 ปทตฺโต วิตุถาริตฺเตว. รกฺขิตจิตฺตสฺส
 สมฺมาสงฺกปฺปโคจโร ภวิสฺสตีติ ยุชฺชตีติ
 มนฺจจฺญจฺฉานิ ทวารานิ สติกวาญฺเณ
 ปิทฺทิตฺวา วิหรนฺตสฺส กามวิตกฺกาทีนํ
 มิจฺฉาสงฺกปฺปานํ อวสโร เอว นตฺถิติ
 เนกขมฺมวิตกฺกาทีโก สมฺมาสงฺกปฺโป
 เอว ตสฺส โคจโร ปวตฺติจฺจฺจฺฉานํ
 ภวิสฺสตีติ อยมตฺโต ยุชฺชติ. ยุติยา
 จมฺเหติ สํสฺนฺหติ สเมตีติ อตฺโต.
 สมฺมาสงฺกปฺปโคจโร สมฺมาทิจฺฉิ
 ภวิสฺสตีติ วุตฺตนเยน สมฺมาสงฺกปฺป-
 โคจโร ปุคฺคโล อวิปริตฺตเมว วิตกฺกโต
 สมฺมาทิจฺฉิ ภวิสฺสตีติ. สมฺมาทิจฺฉิสฺงฺขาตํ
 วิปสฺสนาณานํ ปุรฺกฺขตฺวา วิหรนฺโต
 มคฺคณาณฺเณ ปณฺจณฺนํ ขนฺธานํ
 อุกฺกยพฺพยํ อสมฺโมหโต ปฏฺวิชฺฉิสฺสตีติ.
 ตถา ปฏฺวิชฺฉนฺโต จ ทฺกฺขสฺภาวตฺตา

๓. พรรณนายุติหารสัมปาตะ

๖๕. ท่านอาจารย์ครั้นขยายความ
 วิจยหารสัมปาตะ โดยนัยต่าง ๆ อย่างนี้
 แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะแสดงยุติหาร
 สัมปาตะเป็นต้น จึงเริ่มคำมีอาทิว่า “ตตฺถ
 กตโม ยุติหารสมฺปาโต” ในบรรดา
 หาระเหล่านั้น ยุติหารสัมปาตะเป็นไฉน.
 ในค่านั้นความเฉพาะบทแห่งพระคาถาว่า
 “ตสฺมา รกฺขิตจิตฺตสฺส” ได้ขยายความ
 ไว้แล้วที่เดียว. คำว่า ประกอบความว่า
 โจร คือสัมมาสังกัปปะ จักมีแก่ผู้รักษา
 จิตไว้แล้ว ความว่า ประกอบความดังนี้
 อธิบายว่า รวมกัน เทียบกัน เข้ากัน
 โดยการประกอบว่า การหยั่งลงแห่ง
 มิจฉาสังกัปปะมีกามวิตกเป็นต้นนั้นเกี่ยว
 ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้ปิดทวารทั้งหลาย มี
 มโนทวารเป็นที่ ๖ ด้วยประตูคือสติอยู่
 อธิบายว่า จักมีแก่สัมมาสังกัปปะ มี
 เนกขัมมวิตกเป็นต้นเท่านั้นเป็นโจร คือ
 เป็นที่เป็นไปของภิกษุนั้น ดังนี้. คำว่า
 โจรคือสัมมาสังกัปปะ ได้แก่สัมมาทิจฺฉิ
 จักมี ความว่า บุคคลผู้มีความดำริชอบ
 เป็นโจร โดยนัยที่กล่าวแล้ว จักเป็น

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนติวารรณกา. ป-ท.๒-๘

ทุกุคติสงขาทา สพฺพวา ภวคฺติโย^๑
 ชหิสฺสติ, ตโต เอว สพฺพํ วินิปาทภยํ
 สํสํสารภยญจ สมตฺติกุมิสฺสตีติ สพฺพโผปิ
 จายมตฺโต ยุตฺโต เอวาติ.

ผู้มีความเห็นชอบตริกถึงสิ่งที่ไม่วิปริตเลย.
 เมื่อกระทำวิปัสสนาญาณ กล่าวคือ
 สัมมาทิฐิไว้เบื้องหน้าอยู่ จักแทงตลอด
 ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่ง
 เบญจขันธ์ ด้วยมรรคญาณโดยความไม่
 ลุ่มหลง. และเมื่อแทงตลอดเช่นนั้น จักละ
 คติในภพทั้งปวงกล่าวคือทุกุคติ เพราะมี
 สภาพเป็นทุกข์, เพราะละคติในภพนั้น
 นั้นเอง ก็จักก้าวล่วงวินิปาทภัย (ภัยคือ
 การตกไปสู่อบาย) และสังสารภัย (ภัยคือ
 ต้องเวียนว่ายตายเกิดแล้วได้รับทุกข์ใน
 สังสาร) ก็ข้อความทั้งหมดที่ว่ามานี้
 เหมาะสมแล้ว ที่เดียวแล.

ยุตฺติहारสมปาทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนายุตฺติहारสํปาทะ จบ.

^๑ โป. ภวปวคฺติโย.

๔. ปทภูฐานหารสมุปาตวณฺณนา

๖๖. สกสมปตติยา วีย สุสฺวิหิต-
 สงกปโป ภวติ. อินฺทฺริเยสุ
 คุตตทวารตา สุจฺริตปาริปฺปฺริยา อาสนน-
 การณนฺติ อาห “**รกฺขิตจิตฺตสฺสาติ
 ตินฺณํ สุจฺริตानํ ปทภูฐานนุ**”ติ.
 ตสฺสโต: “**รกฺขิตจิตฺตสฺสา**”ติ อิํ ติณฺณํ
 สุจฺริตानํ ปทภูฐานวจนนฺติ. เนกขมม-
 สงกปฺปาทิพฺหุลสฺส กามจฺฉนฺทาทิ-
 นีวรนฺปฺพานํ สฺกรนฺติ เนกขมม-
 สงกปฺปาทโย สมถสฺส อาสนนการณนฺติ
 อาห “**สมฺมาสงกปฺโปโคจโรติ สมถสฺส
 ปทภูฐานนุ**”ติ. กมฺมสฺสกาสมฺมาทิฏฺฐิยํ
 สฺปฺปจฺจยนากรูปทสฺสนสมฺมาทิฏฺฐิยญจ
 จิโต อตฺตาริณํ สํสารทฺกฺขํ ปสฺสนฺโต
 ตทตฺติกฺกมฺนุพายํ วิปสฺสนํ อารภตฺติ
 สมฺมาทิฏฺฐิวิปสฺสนาย วิเสสการณนฺติ
 อาห “**สมฺมาทิฏฺฐิปุเรกฺขาโรติ
 วิปสฺสนาย ปทภูฐานนุ**”ติ. อุทฺยพฺพ-
 ทสฺสนํ อฺสุสฺสุกาเปนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ
 โอกฺกมตฺติ ตํ ปจฺมมคฺคาธิคฺมสฺส
 การณนฺติ อาห “**อฺตฺวาน อุทฺยพฺพนฺติ
 ทสฺสนญฺมียา ปทภูฐานนุ**”ติ. อาโลก-

๔. พรรณนาปัทมฐานหารสัมปาตะ

๖๖. สำหรับผู้ที่รักษาจิต ย่อมมี
 ความดำริว่าได้จัดแจงไว้ดีแล้วเหมือนดัง
 จัดแจงสมบัติของตน. ความเป็นผู้
 ค้ำครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เป็น
 เหตุไกล่แห่งการทำสุจริตให้บริบูรณ์
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “**คำว่า
 ภิษุผู้รักษาจิตไว้ได้ เป็นปัทมฐานแห่ง
 สุจริต ๓**”. คำนี้มีอรรถาธิบายดังนี้
 ว่า : คำว่า “ผู้รักษาจิต” นี้ เป็นการ
 กล่าวถึงปัทมฐานแห่งสุจริต ๓. สำหรับ
 ผู้มากไปด้วยความดำริในเนกขัมมะเป็นต้น
 การละนิวรรณ์มีกามฉันทนิวรรณ์เป็นต้น ก็
 กระทำได้ง่าย เพราะเหตุนั้น ความดำริ
 ในเนกขัมมะเป็นต้น จึงเป็นเหตุไกล่แห่ง
 สมถะ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 “**คำว่า โคจรคือสมมาสังกัปปะ เป็น
 ปัทมฐานแห่งสมถะ**”. บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน
 สัมมาทิฐิ คือเห็นว่าสัตว์มีกรรมเป็น
 ของตน และในสัมมาทิฐิ คือเห็นนามรูป
 พร้อมทั้งปัจจัย เมื่อเห็นทุกขในสังสาร
 ซึ่งมีอึดตาพืงพืงอยู่ ย่อมเริ่มวิปัสสนา
 อันเป็นอุบายก้าวล่วงสังสารทุกขนั้น

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สณฺณามนสิการาทิหิ ถีนมิตฺตสฺส
 อภิภานํ วิริยสฺส อาสนนฺการณนฺติ
 อาห “ถีนมิตฺตภาณู ภิกฺขุชฺติ วิริยสฺส
 ปทญฺจานนฺ”ติ. ยทึปี อริยมคฺคกฺขณเณ
 ปหานภาวนา สมานกาลา^๑ เอกา-
 ภิสมยสฺส อิจฺฉิตตฺตา, ตถापि
 ปหาตพฺพสฺส ปหานาภาเว ภาวนา-
 ปาริปุรี นตฺถิติ ปหานนิมิตฺตา วิย
 กตฺวา ภาวนา วุตฺตา “สพฺพา ทฺถคฺคตฺติโย
 ชเหติ ภาวนาย ปทญฺจานนฺ”ติ. อถวา
 “สพฺพา ทฺถคฺคตฺติโย ชเห”ติ อิทํ ภควโต
 วจฺนํ โยคินํ อุสฺสาหชนนตฺถํ
 อานิสฺสกิตฺตํ โหตีติ ภาวนาย
 วิเสสการณนฺติ วุตฺตํ “สพฺพา ชฺเปย
 ปทญฺจานนฺ”ติ.

เหตุ นั้น สัมมาทิฐิ จึงเป็นเหตุพิเศษแห่ง
 วิปัสสนา เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 “คำว่า มุ่งสัมมาทิฐิเป็นเบื้องหน้า เป็น
 ปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา”. บุคคลเมื่อ
 ก้าวไปถึงความเห็นความเกิดขึ้น และ
 ดับไปย่อมก้าวลงสู่การกำหนดความ
 ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ข้อที่บุคคลผู้
 ก้าวไปถึงความเห็นการเกิดขึ้น และ
 ความดับไปก้าวลงสู่การกำหนดความ
 ถูกต้อง จึงเป็นเหตุแห่งการบรรลु
 ปฐมมรรค เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 “คำว่า รู้ความเกิดขึ้นและความดับไป เป็น
 ปทัฏฐานแห่งทัศนภูมิ” (โสดาปัตติมรรค).
 การครอบงำถีนมิตฺตธะ ด้วยมนสิการ
 อาโลกสัญญาเป็นต้น เป็นเหตุใกล้แห่ง
 ความเพียร เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าว
 ว่า “คำว่า ภิกษุครอบงำถีนมิตฺตธะได้
 เป็นปทัฏฐานแห่งความเพียร” ดังนี้. ก็ถ้า
 แม้การละและการเจริญ (ปหานภาวนา)
 จะเป็นคราวเดียวกันในขณะแห่งอริย-
 มรรค เพราะท่านปรารภนาการบรรลु
 คราวเดียวกันโดยแท้, ถึงอย่างนั้น

^๑ ส. สมานกา.

แม้เมื่อไม่มีการละธรรมที่พึงละ ผู้บำเพ็ญ
ภาวนาให้บริบูรณ์ ย่อมไม่มี เพราะ
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวภาวนากระทำให้
เป็นเหมือนมีการละเป็นเหตุว่า “คำว่า
พึงละทุกติทั้งปวงได้ เป็นปทัฏฐานแห่ง
ภาวนา”. อนึ่ง พระดำรัสของพระผู้มี
พระภาคที่ว่า “พึงละทุกติทั้งปวง” นี้
เป็นการระบุนิสังส์ เพื่อจะยังความ
อุตสาหะให้เกิดแก่โยคาวจรทั้งหลาย
เหตุ นั้น จึงจัดเป็นเหตุพิเศษแห่งภาวนา
เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “คำว่า
ภิกษุพึงละทุกติทั้งปวงได้ เป็นปทัฏฐาน
แห่งภาวนา”.

ปทัฏฐานหารสัมปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปทัฏฐานหารสัมปาตะ จบ.

๕. ลักษณะหารสมาปาตวณฺณา

๖๗. อินฺทฺริเยสุ คฺคฺคฺตทวารตา
 สติสํวโร, สติพลเน จ เนกขมฺม-
 วิตกฺกาทีพฺหุโล โหตีติ วุตฺตํ “ตสฺมา
 รกฺขิตจิตฺตสฺส สมนฺมาสงฺกปฺปโคจโรติ
 อิทํ สตินฺทฺริยนฺ”ติ. ตสฺสจฺจ : “ตสฺมา
 รกฺขิตจิตฺตสฺส สมนฺมาสงฺกปฺปโคจโร”ติ
 เอตฺถ รกฺขิตจิตฺตตฺตาย จ สมนฺมาสงฺกปฺป-
 โคจรรตา การณฺูปจาเรน อิทํ สตินฺทฺริยํ,
 คหิตานิ ภวนฺตฺติ ปณฺจอินฺทฺริยานิ
 อินฺทฺริยลกฺขณฺเนน วิมุตฺติปริปาจนฺภาเวน
 วา เอกลกฺขณฺตฺตาทิ อธิปฺปาโย. คหิตฺโต
 ภวตีติ เอตฺถ มคฺคลกฺขณฺเนน คหณฺ์
 สุวิญญฺเวยฺยนฺตฺติ ตํ จเปตฺวา การณฺโต
 คหณฺ์ ทสฺเสตฺตํ “สมนฺมาทิกฺกุจฺจิตฺโต หิ
 สมนฺมาสงฺกปฺโป ปภวตี”ติอาที วุตฺตํ.
 ตโต เอว คหิตฺโต ภวตี อริโย อฏฺฐจฺจฺจิกโก
 มคฺคโคติ วตฺวา วิมุตฺติวิมุตฺติญาณ-
 ทสฺสนานปิ วุตฺตานิ.

๕. พรรณนาลักษณะหารสัมปาตะ

๖๗. ความเป็นผู้คุ้มครองทวาร
 ในอินทรีย์ทั้งหลาย ชื่อว่า สติสังวร,
 และด้วยกำลังคือสติ บุคคลย่อมเป็นผู้
 มากไปด้วยเนกขัมมวิตกเป็นต้น ท่าน
 จึงกล่าวว่า คำว่า “ตสฺมา รกฺขิต-
 จิตฺตสฺส สมนฺมาสงฺกปฺปโคจโร” นี้ เป็น
 สตินฺทฺริยํ”. คำนั้นมีอรรถดังนี้ : ก็ใน
 คำว่า “ตสฺมา รกฺขิตจิตฺตสฺส สมนฺมา-
 สงฺกปฺปโคจโร” นี้ มีอธิบายว่า ได้แก่
 ความเป็นผู้มีความดำริชอบเป็นโคจรโดย
 ความเป็นผู้รักษาจิต เป็นสตินฺทฺริยํ โดย
 กล่าวอ้างเหตุแต่หมายเอาผล, อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่า เป็นอันถือเอาอินทรีย์ทั้ง ๕ เพราะ
 มีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยภาวะ คือ
 บ่มวิมุตติ ซึ่งมีอินทรีย์เป็นลักษณะ. ใน
 คำว่า เป็นอันถือเอา นี้ การถือเอาด้วย
 ลักษณะแห่งมรรครู้ได้ง่าย เพราะฉะนั้น
 ท่านจึงเว้นการถือเอาโดยลักษณะแห่ง
 มรรคนั้น กล่าวคำว่า “เพราะว่า
 เห็นชอบ ความดำริชอบจึงมี” เป็นต้น
 เพื่อแสดงการถือเอาโดยเหตุ. เพราะเหตุ
 นั้นแหละ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า เป็น

การถือเอามรรคอันเป็นอริยะ ประกอบ
ด้วยองค์แปด แล้วกล่าวแม่วิมุตติและ
วิมุตติญาณทัศนะ.

ลักษณะหารสัมปาทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาลักษณะหารสัมปาตะ จบ.

๖. จตุพฺพุหหารสมุปาตวณฺณา

๖๘. รกฺขียตีติ รกฺขิตฺ. อิทํ
 ปทวเสน นิพฺพจนฺ. ยสฺมา ปน
 อตฺถวเสน นิพฺพจนเ วุตเต ปทวเสน
 นิพฺพจนฺ วุตตเมว โหติ, ตสฺมา “**รกฺขิตฺ**
ปรีปาลียตีติ เอสา นิรุตฺติ”ติ วุตฺตํ.
 ตตฺถ อิติ-สทฺโท อาทฺยตฺโถ,^๑ ปกาเร^๒
 วา. เตน เอวมาทิกา เอวंपการา वा
 เอสา นิรุตฺตีติ วุตฺตํ โหติ. ตสฺมา
 จินฺเตตีติ **จิตฺตํ**. อตฺตโน สนนฺตานํ
 จินฺเตตีติ **จิตฺตํ**, ปจฺจเยहि **จิตฺตนิ**^๓ **จิตฺตํ**,
 จิตฺตวิจิตฺตญฺเณ **จิตฺตํ**, จิตฺตกรรมญฺเณ
จิตฺตํ. สมฺมา สงฺกปฺเปตีติ **สมฺมา-**
สงฺกปฺโปตีอาทินา นิรุตฺติ เวทิตพฺพา.

๖. พรรณนาจตุพฺพุหหารสัมปาตะ

๖๘. คำว่า รกฺขียตีติ รกฺขิตฺ
 แปลว่า จิตชื่อว่า **รกฺขิต** เพราะอรรถว่า
 อันบุคคลย่อมรักษา. คำนี้เป็นวิเคราะห์
 ด้วยอำนาจบท. ก็เพราะเหตุที่เมื่อกล่าว
 วิเคราะห์ด้วยอำนาจอรรถ ย่อมเป็นอัน
 กล่าววิเคราะห์ด้วยอำนาจบทด้วยทีเดียว,
 ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “**รกฺขิตฺ**
ปรีปาลียตีติ เอสา นิรุตฺติ” (เป็นนิรุตติ
 ดังนี้ว่า จิตที่รักษาแล้ว ย่อมรักษาไว้).
 อิติ-ศัพท์ในคำนั้นมีเบื้องต้นเป็นอรรถ,
 หรือใช้ในประการ. ด้วยอิตีศัพท์นั้น ท่าน
 กล่าวอธิบายไว้ว่า ถ้อยคำอันมีเบื้องต้น
 อย่างนี้หรือมีประการอย่างนี้ ชื่อว่า
 นิรุตติ. เพราะฉะนั้น ฟังทราบนิรุตติ
 โดยนัยเป็นต้นว่า ชื่อว่า **จิต** เพราะ
 อรรถว่าย่อมคิด. ชื่อว่า **จิต** เพราะอรรถ
 ว่า ย่อมสั่งสมสันดานของตน, ชื่อว่า
จิต เพราะอรรถว่าอันปัจจัยทั้งหลาย
 สะสมแล้ว, ชื่อว่า **จิต** เพราะอรรถว่า

^๑ ไป. อาทิตฺโถ.

^๒ ไป. ปกาโร ว.

^๓ ไป. จิตฺตนิ.

อัย เอตถ ภควโต อธิปฺปาโยติ
 “รกฺขิตจิตฺโต อสฺสา”ติอาทินา อินฺทริย-
 สํวราทโย ทุคฺคตฺติปหานญจ วทโต
 ภควโต เอตถ คาทายํ อธิปฺปาโย.
 โกกาลีโก หีติอาทิ นิทานนิตฺเทโส.
 ตตฺถ หิ-สทฺโท การณ. อิทํ วุตฺตํ
 โหติ : ยสฺมา โกกาลีโก^๑ อรกฺขิต-
 จิตฺตตาย^๒ อคฺคสาวเกสฺสุ จิตฺตํ
 ปโทเสตฺวา ปทุมนिरยํ อุปปนฺโน, ตสฺมา
 ทุคฺคตฺติโย ชหิตฺตุกาโม รกฺขิตจิตฺโต
 อสฺสาติ ภควา สติอารกฺขเบน เจตฺสา
 สมนฺนาคโต สพฺพา ทุคฺคตฺติโย ชหิตฺติ
 อตฺถ. สุตฺตมฺหิ วุตฺตํ “สตฺติยา จิตฺตํ
 รกฺขิตพฺพนุ”ติ เทสนานุสนฺธิทสฺสนํ.

วิจิตรด้วยความคิด, ชื่อว่าจิต เพราะ
 อรรถว่ากระทำให้วิจิตร. ชื่อว่าสัมมา-
 สังกัมปะ เพราะอรรถว่าดำริชอบ.

คำว่า ในที่นี้พระผู้มีพระภาคทรง
 มีพระประสงค์ดังนี้ ความว่า ในคถา
 พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสอยู่ซึ่งธรรมทั้งหลาย
 มีอินทริยสังวรเป็นต้น และการละทุกฺค
 โดยนัยเป็นต้นว่า “พึงเป็นผู้รักษาจิต”
 ทรงมีพระประสงค์อย่างไร. คำว่า
 โกกาลีโก หิ เป็นต้น เป็นคำแสดง
 นิทาน. หิ-ศัพท์ในคำว่า โกกาลีโก หิ
 นั้น ใช้ในอรรถว่าเหตุ. มีอรรถาธิบาย
 ดังนี้ว่า “เพราะเหตุที่พระโกกาลีกะยังจิต
 ให้ประทุษร้ายในพระอัครสาวก เพราะ
 ความที่เป็นผู้ไม่รักษาจิต จึงกลับมาเกิด
 ในปทุมนรก, ฉะนั้น ภิกษุประสงค์จะ
 ละทุกฺค พึงเป็นผู้รักษาจิต เหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคผู้ทรงประกอบด้วยพระทัย
 มีสติเป็นเครื่องรักษา อธิบายว่า ย่อม
 ละทุกฺคทั้งปวง. คำว่า คำที่กล่าวใน

^๑ ส. ส. ๑๕/๒๒๐, อ. ทสก. ๒๔/๑๘๕,

ข. ส. ๒๕/๔๕๕.

^๒ ไป. ...จิตตคตา.

พระสูตรว่า "พึงรักษาจิตด้วยสติ" เป็น
คำแสดงอนุสนธิแห่งเทศนา.

จตุပ္พุหารสมุปาตวณณนา นิฎฐิตา.

พรรณนาจตุပ္พุหารสัมปาตะ จป.

สังจะ ๔ นี้ ท่านอาจารย์ย่อมตั้งการ
หมุนไป ด้วยอำนาจสังจธรรม ๔. พึง
เห็นว่าในสังจธรรมทั้ง ๔ นั้น ด้วยการ
ตั้งสังจะ ๒ ข้างต้น หมุนไปด้วยวิสภาค-
ธรรม, ด้วยการตั้งสังจะ ๒ ข้างหลัง
หมุนไปด้วยอำนาจสภาคธรรม.

อาวภูฏหารสมปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาอาวภูฏหารสัมปาตะ จบ.

๘. วิภคติหารสมุปาตวณฺณา

๗๐. กุสลปกฺโข กุสลปกฺเขน
 นิทฺทิสิตพฺโพติ รกฺขิตจิตฺตสฺสชาติ
 สติสํวโร, โส จพฺพิโร ทวารวเสน
 จกฺขุทวารสํวโร ยาว มโนทวารสํวโรติ.
 สมฺมาสงฺกปฺโป ติวโร เนกขมฺมสงฺกปฺโป
 อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหีสาสงฺกปฺโปติ.
 สมฺมาทิจฺฉิ อฏฺฐวิธา ทุกฺเข ฌานํ
 ๗เปฯ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ
 ธมฺเมสุ ฌานนฺติ. อุทฺยพฺพยฌานํ
 ปณฺณาสวิธํ อวิชฺชาสมุทฺยา รูปสมุทโย
 ๗เปฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ
 วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสตี.
 ถีนมิทฺฐาภิกฺขานํ จตฺตพฺพิธํ จตฺตมกฺควเสน.
 ตตฺถ สติสํวโร โลกิยโลกุตฺตรวเสน
 ทฺวิโร. เตสุ โลกิโย กามาวจโร,
 โลกุตฺตโร ทสฺสนภาวนาเภทโต ทฺวิโร.
 เอกเมโก เจตฺถ จตฺตสตีปฏฺจานเภทโต
 จตฺตพฺพิโร. เอส นโย สมฺมา-
 สงฺกปฺปาทีสุปี.

๘. พรรณनावิภักดีหารสัมปาตะ

๗๐. คำว่า พึงแสดงฝ่ายกุศลด้วย
 ฝ่ายกุศล ได้แก่สติสังวรที่สำรวมสติ ท่าน
 กล่าวไว้ด้วยบทว่า พึงเป็นผู้รักษาจิต,
 สติสังวรนั้น ว่าด้วยอำนาจทวารมี ๖ อย่าง
 คือสังวรทางจักขุทวารจนถึงสังวรทาง
 มโนทวาร. สัมมาสังกัปปะมี ๓ อย่าง
 คือเนกขัมมสังกัปปะ ๑ อพฺยาปาทสังกัปปะ
 ๑ อวิหิงสาสังกัปปะ ๑. สัมมาทิจฺฉิมี ๘
 อย่างคือ รู้ในทุกข์ ฯลฯ รู้ในธรรม
 ทั้งหลาย ซึ่งมีธรรมนี้เป็นปัจจัย และที่
 อาศัยกันเกิดขึ้น. อุทฺยพฺพยฌานมี ๕๐
 อย่าง คือ เพราะอวิชชาเกิด รูปจึงเกิด
 ฯลฯ โยคาวจรแม้เมื่อเห็นความเกิดขึ้น
 แห่งขันธ์ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเป็น
 ลักษณะ ก็ย่อมเห็นความเสื่อมไปแห่ง
 วิญฺญาณขันธ์. การครอบงำถีนมิทฺฐะมี
 ๔ อย่าง ด้วยอำนาจมรรค ๔. ในธรรม
 เหล่านั้น สติสังวรมี ๒ อย่างคือ ที่เป็น
 โลกิยะและเป็นโลกุตระ. ใน ๒ อย่างนั้น
 สติสังวรที่เป็นโลกิยะ เป็นกามาวจร
 อย่างเดียว, ที่เป็นโลกุตระมี ๒ โดยแยก
 เป็นทศณะ (โสดาปัตติมรรค) และภาวนา

เนตติวารรณกา. ป-ท.๒-๕

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย ปน วิเสโส : สมมาสงกปโป
 ปจฺมชฺฌานวเสน รูปาวจรโรติปิ
 นีหริตพุโพ. ปทญฺจานวิภาโค ปทญฺจาน-
 หารสมปาเต วุตฺตนเยน วุตฺตพุโพ.
 อกฺุสลปกฺุเข อสฺวโร จกฺุขุอสฺวโร ๕เป๕
 กายอสฺวโร โจปนกายอสฺวโร วาจา-
 อสฺวโร มโนอสฺวโรติ อญฺจวิโร.
 มิจฺฉาสงกปโป กามวิตกฺกาทิวเสน
 ติวโร. อญฺญาณํ “ทุกฺุเข อญฺญาณน”ติ-
 อาทินา อญฺจวิธา วิภตฺตํ. สมมาทิจฺฉิ-
 ปฏฺิปกฺุขโต มิจฺฉาทิจฺฉิ ทฺุวาสมฺุจฺฉิวิเรน
 เวทิตพฺุพา. ถีนมิทฺุธํ อฺุปฺุตฺุติภฺุมิโต
 ปณฺุจวิธนฺุติ เอวํ อกฺุสลปกฺุเข วิภตฺุติ
 เวทิตพฺุพา.

วิภตฺุติหารสมฺุปาตวณฺุณนา นิฏฺุจิตา.

(มรรคข้างบนสาม). ก็ใน ๒ อย่างนี้
 แต่ละอย่างแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง โดยแยก
 ตามสติปัฏฐาน ๔. แม้ในสัมมาสังกัปปะ
 เป็นต้นก็นัยนี้.

ส่วนความต่างกันมีดังต่อไปนี้ :
 สัมมาสังกัปปะพึงขยายว่าเป็นรูปาวจร
 บ้างด้วยอำนาจปจฺมชฺฌาน. การจำแนก
 ปทญฺจาน พึงกล่าวตามนัยที่กล่าวไว้ใน
 ปทญฺจานหารสมปาเต. อสังวรในฝ่าย
 อกฺุสลมี ๘ อย่าง คือ จักฺุขุอสฺงวร ๕ล๕
 กายอสฺงวร โจปนกายอสฺงวร วาจา-
 ออสฺงวร มโนอสฺงวร. มิจฺฉาสังกัปปะมี
 ๓ อย่าง ด้วยอำนาจมีกามวิตกเป็นต้น.
 ความไม่รู้ ท่านจำแนกไว้ ๘ อย่างโดยนัย
 เป็นต้นว่า “ไม่รู้ในทุกข”. มิจฺฉาทิจฺฉิพึง
 ทราบโดย ๖๒ อย่าง โดยธรรมอันเป็น
 ฝ่ายตรงข้ามกับสัมมาทิจฺฉิ. ถีนมิทฺุธะว่า
 โดยภฺุมิเกิดขึ้น พึงทราบว่ามี ๕ อย่าง พึง
 ทราบการจำแนกฝ่ายอกฺุสลดังพรรณนา
 มาฉะนี้ แล.

พฺุรณนาวิภตฺุติหารสมฺุปาเต จป.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐. เววจนหารสมุปาตวณฺณา

๗๒. “มานสํ หทยํ ปณฺฑริ
 วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโร มโน-
 วิญฺญาณธาตु”ติ^๑ จ จิตฺตสฺส เววจนํ.
 “ตฺกโก วิตฺกโก สงฺกปฺโป อปฺปนา
 พฺยปฺปนา เจตฺโส อภินิโรปนา”ติ^๒ จ
 สฺมมาสงฺกปฺปสฺส. “ปณฺญา ปชานนา
 วิจโย ปริจโย”ติอาทินา^๓ สฺมา-
 ทิฏฺฐิยา. “ถีนํ ถิยนา ถิยิตตฺตํ จิตฺตสฺส
 อกฺลยตา อกฺมมณฺณตา โอนาโห
 ปรินาโห อนุโตสงฺโกโจ”ติ^๔ ถีนสฺส.
 “อกฺลยตา อกฺมมณฺณตา กายาลสิยํ
 โสปฺปํ สฺปนา”ติ สฺปิตตฺตนุ”ติ^๕ มิทฺฐสฺส.
 “ภิกฺขโก ภิกฺขุ”ติอาทินา^๕ ภิกฺขุปทสฺส.
 “ทฺคฺคฺติ อปาโย วินิปาโต วฏฺฏทฺคฺคฺขํ
 สํสาโร”ติอาทินา ทฺคฺคฺติยา เววจนํ
 เวทิตพฺพํ.

๑๐. พรรณนาเววจนหารสํปาทะ

๗๒. คำว่า “มานัส หทัย ปันฑริ
 (ธรรมชาติอันขาว) วิญญาณ วิญญาณ-
 ันธ์ และมโนวิญญาณธาตุ” ฟังทราบ
 ว่าเป็นไวพจน์ของจิต. คำว่า “ความนึก
 ความตรึก ความดำริ ความแนบแน่น
 ความแนบสนิท และความยกจิตขึ้นสู่
 อารมณ์” ฟังทราบว่าเป็นไวพจน์ของ
 สัมมาสังกัปปะ. คำโดยนัยมีว่า “ปัญญา
 (การรู้) การรู้ทั่ว การพิจารณา และ
 การไตร่ตรอง” เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็น
 ไวพจน์ของสัมมาทิฐิ. คำว่า “ความ
 ง่วงเหงา ความเหงาหงอย ความที่จิต
 หดหู่ ความที่จิตไม่คล่องแคล่ว ความที่จิต
 ไม่ควรแก่การงาน กิเลสเครื่องมัดจิต
 กิเลสเครื่องผูกจิต และการที่จิตทอดลอย
 ในภายใน” ฟังทราบว่าเป็นไวพจน์
 ของถีนะ. คำว่า “ความที่กายเป็นโรค

^๑ อภ. ส. ๓๔/๑๒,๑๓.

^๒ อภ. ส. ๓๔/๒๘.

^๓ อภ. ส. ๓๔/๒๕๗.

^๔ ฉ. สุปฺปนา.

^๕ วิ. มหาวินยค. ๑/๔๒.

ความที่กายไม่ควรแก่การงาน ความ
 เกียรติร้ายทางกาย การหลับ กิริยา
 คืออันหลับ และภาวะที่หลับ” ฟังทราบ
 ว่าเป็นไวพจน์ของมิทระ. คำโดยนัยมีว่า
 “ภิกขโกและภิกขุ” เป็นต้น ฟังทราบว่า
 เป็นไวพจน์ของบทว่าภิกขุ. คำโดยนัยมี
 ว่า “ทุกติ อบาย วินิบาท ทุกขีในวัฏฏะ
 และสังสารวัฏ” เป็นต้น ฟังทราบว่า
 เป็นไวพจน์ของทุกติ.

เวจจนหารสัมปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาเวจจนหารสัมปาตะ จบ.

๑๑. ปณฺณตฺติหการสมฺปาตวณฺณนา

๗๓. อธิฏฺฐหิตฺวา รกฺขนฺติยา สติยา
รกฺขิยมานํ จิตฺตํ ตสฺสา อธิฏฺฐานํ วิก
โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ “รกฺขิตจิตฺตสฺสาติ
ปทฺฏฐานปณฺณตฺติ สติยา”ติ. เสสํ
อิมสฺมี ปณฺณตฺติหการสมฺปาเต อิตฺโต
ปเรสุ โอตฺรณโสธฺนหการสมฺปาเตสุปิ
อปฺพุพฺพิ นตฺถิ. เหฏฺฐจา วุตฺตนยฺเมว.

ปณฺณตฺติหการสมฺปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

๑๑. พฺรณนาปฺญญฺตฺติหการสมฺปาเต

๗๓. ทานอการยฺกถาววํ คํวํ
“รกฺขิตจิตฺตสฺส เป็นปทฺฏฐานปฺญญฺติ
แห่งสติ” เพราะอธิบายว่า จิตที่รักษาอยู่
ด้วยสติอันตั้งมั่นแล้วรักษาอยู่ ย่อมเป็น
เหมือนความตั้งมั่นแห่งสตินั้น. คำที่เหลือ
ในปณฺณตฺติหการสมฺปาเตนี้ แม้ใน
โอตฺรณหการสมฺปาเตและโสธฺนหการ-
สมฺปาเต ต่อจากปณฺณตฺติหการนี้ไม่เคย
อธิบายไว้ไม่มี. คำนั้นมีนัยได้กล่าวไว้
แล้วในตอนต้นนั้นเทียว.

พฺรณนาปฺญญฺตฺติหการสมฺปาเต จบ.

๑๔. อธิฏฐานहारสัมปาตวณฺณา

๗๖. อธิฏฐานहारสัมปาเต สุมมา-
 ธิฏฐิ นาม ยํ ทุกฺเช ฌาณนฺตฺยาทินา
 จตฺสจฺเจตฺเตตฺสุมุปฺนุณฺนปจฺจยปจฺจยฺ-
 ปนฺนสงฺขาตสฺส วิสยสฺส วเสน^๑
 เวมตฺตตํ ทสฺเสตฺวา ปุณฺ ยํ ตตฺถ ตตฺถ
 ยถาภูตํ ฌาณทสฺสนนฺติ ปาพิปาพิ-
 อตฺถานํ อวสิฏฺฐวิสยวเสนเว เวมตฺตตํ
 ทีเปติ. ตตฺถ ยํ สจฺจจากมฺนนฺติ ยํ
 สจฺจโต อวิปริตโต วิสยสฺส อากมฺนํ,
 อธิคโมติ อตฺถโก. “ยํ ปจฺจจากมฺนนฺ”ติปิ
 ปาโร, ตสฺส ยํ ปฏิปาฏิวิสยสฺส
 อากมฺนํ, ตํตํวิสยาริคมฺติ อตฺถโก.
 เสสเมตฺถ ปริกฺขารสมาโรปนहार-
 สมฺปาเตสฺส ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปุพฺเพ
 วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานเมว.

๑๔. พรรณนาอธิฏฐานहारสัมปาตะ

๗๖. จะวินิจฉัย ในอธิฏฐานहार-
 สัมปาตะต่อไป : ท่านอาจารย์ครั้งนั้นแสดง
 ความต่างกัน ด้วยอำนาจธรรมอันเป็น
 วิสัยกล่าวคือ สัจจะ ๔ และเหตุธรรมที่
 เกิดแต่เหตุ ปัจจัยธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย
 ด้วยคำมีอาทิว่า **ที่ชื่อว่าสัมมาธิฐิ คือรู้**
ทุกข์ ดังนี้แล้ว ต่อไปแสดงความต่างกัน
 ด้วยอำนาจธรรมอันเป็นวิสัยที่เหลือนั้นเอง
 แห่งพระบาลี และอรรถแห่งพระบาลีว่า
ยถาภูตญานทัสสนะ ในธรรมนั้น ๆ อันใด
ดังนี้. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยํ**
สจฺจจากมฺนํ ความว่า การมาถึง คือ การ
 เข้าใจธรรมอันเป็นวิสัยโดยสัจจะ คือโดย
 ไม่ผิด อันใด, ปาฐะว่า “ยํ ปจฺจจากมฺนํ”
 ดังนี้ก็มี, ปาฐะมีความหมายว่า การมา
 ถึงธรรมอันเป็นวิสัยโดยลำดับ อันใด,
 การเข้าใจธรรมอันเป็นวิสัยนั้น. คำที่เหลือ
 ในอธิฏฐานहारสัมปาตะนี้ คำใดที่จะ

^๑ ไป. วเสนว.

^๒ ส. ปฏิปาฏิยา.

ฟังกล่าวในปริกขารหารสัมปาตะ และ
สมาโรปนหารสัมปาตะ, คำนั้นชัดเจน
แล้วทั้งนั้น เพราะมีนัยได้กล่าวแล้วใน
ตอนต้น.

อริฎฐานหารสมุปาตวณฺณนา นิฎจิตา.

พรรณนาอริฎฐานหารสัมปาตะ จบ.

มิสกหารสมุปาตวณฺณา

พรรณนามิสสกหารสัมปาตะ

อปิ เจตถ หารสมุปาตนิทฺเทโส อิมินาปิ
นเยน เวทิตพฺโพ :

อีกประการหนึ่ง ในอธิการนี้ พึงทราบ
หารสัมปาตนิเทศ โดยนัยนี้ ว่า :

มโนปุพฺพงฺคมา ฐมา
มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺนํ
ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมนฺเวติ
ฉายาว อนฺปายินฺติ.^๑

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจ
เป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ หากบุคคล
มีใจผ่องใส จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม
เพราะเหตุนั้น ความสุขย่อมติดตาม
เขา เหมือนเงาตามตัว ฉะนั้น.

ตตถ กตโม เทสณาหารสมุปาโต ?
มโนปุพฺพงฺคมา ฐมาติ มโนติ
ขณฺหวตฺตานํ วิญฺญาณกฺขนฺธํ เทเสติ.
อายตนวตฺตานํ มนายตฺนํ, ธาตุ-
วตฺตานํ วิญฺญาณธาตุ, อินฺทฺริย-
วตฺตานํ มนินฺทฺริยํ. กตเม ฐมา
ปุพฺพงฺคมา ? ฉ ฐมา ปุพฺพงฺคมา,
กุสลานํ กุสลมูลานิ, อกุสลานํ
อกุสลมูลานิ, สาทิปตฺตานํ อธิปติ,
สพฺพจิตฺตฺตฺปาทานํ อินฺทฺริยานิ. อปิ
อิมสมิ สุตฺเต มโน อธิปฺเปโต. ยถา
พลกฺคสฺส ราชา ปุพฺพงฺคโม, เอวเมว

ในบรรดาสัมปาตะเหล่านั้น เทสนา-
หารสัมปาตะเป็นไหน ? ได้แก่พระคาถา
ว่า **มโนปุพฺพงฺคมา ฐมา** ดังนี้เป็นต้น
อธิบายต่อไปว่า คำว่า **มโน** (ใจ) พระผู้มี
พระภาคทรงแสดงวิญฺญาณขันธ์ ด้วย
การกำหนดขันธ์. ทรงแสดงมนายตนะ
ด้วยการกำหนดอายตนะ, ทรงแสดง
วิญฺญาณธาตุ ด้วยการกำหนดธาตุ,
ทรงแสดงมนินทฺริย ด้วยการกำหนด
อินทฺริย. ธรรมทั้งหลายที่เป็นหัวหน้า
มีอะไรบ้าง ? ธรรมที่เป็นหัวหนามี
๖ อย่าง คือ กุศลธรรมมีกุศลมูลเป็น

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๕, ฉ. อนฺปายินฺติ.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๕๙

ธมฺมานํ มโน ปุพฺพงฺคโม. ตตฺถ
 ติวิเชน มโน ปุพฺพงฺคโม เนกขมฺม-
 ฌนฺเทน อพฺยาปาตฌนฺเทน อวิหีสํ-
 ฌนฺเทน. ตตฺถ อโลภสฺส เนกขมฺมฌนฺเทน
 มโนปุพฺพงฺคมํ, อโทสสฺส อพฺยาปาต-
 ฌนฺเทน มโนปุพฺพงฺคมํ, อโมหสฺส
 อวิหีสํฌนฺเทน มโนปุพฺพงฺคมํ.

หัวหน้า, อกุศลธรรมมีอกุศลมูลเป็น
 หัวหน้า, ธรรมที่ประกอบด้วยอธิบดี มี
 อธิบดีธรรมเป็นหัวหน้า, จิตตูปบาททั้ง-
 ปวงมีอินทรีย์เป็นหัวหน้า. แต่ในพระสูตร
 นี้ประสงค์เอามโน (ใจ). ธรรมทั้งหลาย
 มีใจเป็นหัวหน้า ก็เปรียบเหมือนขุนพล
 มีพระราชาเป็นหัวหน้าฉะนั้น. ในข้อนั้น
 ใจเป็นหัวหน้าด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ
 เนกขัมมฉันทะ (ความพอใจในการออก
 จากกาม) ๑ อพฺยาปาตฉันทะ (ความ
 พอดีใจในความไม่พยาบาท) ๑ อวิหิงสา-
 ฉันทะ (ความพอใจในความไม่เบียดเบียน)
 ๑. บรรดาธรรมเหล่านั้น อโลภะมีใจ
 เป็นหัวหน้า ก็ด้วยเนกขัมมฉันทะ,
 อโทสะมีใจเป็นหัวหน้า ก็ด้วยอพฺยาปาต-
 ฉันทะ, อโมหะมีใจเป็นหัวหน้า ก็ด้วย
 อวิหิงสาฉันทะ.

มโนเสฏฺฐาติ มโน เตสํ ธมฺมานํ
 เสฏฺฐํ วิสิฏฺฐํ อุตฺตมํ ปวโร มุลํ ปมุขํ
 ปาโมกฺขํ, เตน วุจฺจติ “มโนเสฏฺฐา”ติ.
 มโนมยาติ มเนน กตา, มเนน
 นิมฺมิตตา, มเนน นิพฺพตฺตา, มโน เตสํ
 ปจฺจโย, เตน วุจฺจติ “มโนมยา”ติ.

คำว่า มโนเสฏฺฐา (มีใจเป็นใหญ่)
 ได้แก่ ธรรมเหล่านั้น มีใจเป็นใหญ่
 วิเศษอุดมประเสริฐเป็นมูล เป็นประมุข
 เป็นหัวหน้า เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า
 “มโนเสฏฺฐา”. คำว่า มโนมยา (สำเร็จ
 ด้วยใจ) ได้แก่ อันใจแต่งแล้ว อันใจ

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เต ปน ธมฺมา ฉนฺทสมุทธานีตา^๑
 อนาวิลสงฺกปฺปสมุฏฺฐานา ผลฺลสฺสโมธานา
 เวทนากุขนุโธ สญฺญากุขนุโธ สงฺขารกุ-
 ขนุโธ. มนฺธา เจ ปสฺนเนนาติ ยา
 สทฺธา สทฺทหนา โอกุทปฺปนา
 อภิปฺปสาโท. อิติ อิมินา ปสาเทน
 อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุคฺคโต
 สมุปนฺโน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ
 “ปสฺนเนนา”ติ, อิทํ มโนกมฺมํ. ภาสฺติ
 วาติ วจฺจกมฺมํ. กโรติ วาติ กายกมฺมํ.
 อิติ ทสฺกุสลกมฺมปถา ทสฺสิตา.

เนรมิตแล้ว บังเกิดแล้วด้วยใจ, ธรรม
 ทั้งหลายนั้น มีใจเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น
 จึงตรัสว่า “มโนมยา”. ก็ธรรมทั้งหลาย
 นั้น อันฉันทะให้เกิดขึ้น มีความดำริไม่
 ชุ่นมัวเป็นสมุฏฐาน มีผัสสะเป็นที่ประชุม
 ได้แก่ เวทนาขันธ์ ๑ สัญญาขันธ์ ๑
 สังขารขันธ์ ๑. คำว่า มนฺธา เจ
 ปสฺนเนน (หากบุคคลมีใจผ่องใส) ความว่า
 ศรัทธา ความเชื่อ ความน้อมใจเชื่อ
 ความเลื่อมใสยิ่งใด. บุคคลผู้เข้าถึงแล้ว
 เข้าถึงด้วยดีแล้ว เข้าใกล้แล้ว เข้าใกล้
 ด้วยดีแล้ว ประกอบพร้อมด้วยความ
 เลื่อมใสนี้ ด้วยประการฉะนี้, ด้วยเหตุนี้
 พระองค์จึงตรัสว่า “ปสฺนเนน”, คำว่า
 มีจิตผ่องใสนี้จัดเป็นมโนกรรม. คำว่า
 จะพูดก็ดี จัดเป็นวจีกรรม. คำว่า
 จะทำก็ดี จัดเป็นกายกรรม. พระองค์
 ทรงแสดงกุศลกรรมบถ ๑๐ ด้วยพระ-
 คาถาดังพรรณนามาฉะนี้.

ตโตติ ทสฺวิธสฺส กุสลกมฺมสฺส
 กตตฺตา อุปจิตตฺตา. นนฺติ โย โส
 กตปฺญฺเวย กตกฺุสโล กตภีรุตฺตาโณ, ตํ

บทว่า ตโต แปลว่า เพราะได้
 กระทำสังสมกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น. บทว่า
 นํ ได้แก่ บุคคลผู้ได้กระทำบุญกุศล

^๑ ฉ. ฉนฺทสมุทธานีตา.

บริษัทยูไนเต็คคอมมิวนิเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปุคฺคผลํ. สุขนฺติ ทูวิธํ สุขํ กายิกํ
เจตสิกญจ. อเนวตฺติ อนุคจฺจติ.

อิธาสฺสุ^๑ ปุริโส อปฺปหีนานุสโย
สํโยชนีเยสุ ฌมฺเมสุ อสฺสาทํ อนฺุปสฺสติ,
โส สํโยชนีเยสุ ฌมฺเมสุ อสฺสาทํ
อนฺุปสฺสนฺุโต ยถาทิฏฺฐจํ ยถาสฺตํ
สมฺปตฺติภาวํ ปตฺถเกติ. อิจฺจสฺส อวิชฺชา จ
ภวตฺตณฺหา จ อนฺุพทฺธา โหนฺติ, โส
ยถาทิฏฺฐจํ ยถาสฺตํ สมฺปตฺติภาวํ ปตฺถณฺุโต
ปสฺทานิยวตฺตฺตฺตฺตํ จิตฺตํ ปสฺทาเทติ
สทฺทหฺติ โอกปฺเปติ. โส ปสฺนฺุณจิตฺโต
ติวิธํ ปุณฺณกิริยวตฺตํ อนฺุติฏฺฐจติ ทานมยํ
สีลมยํ ภวานามยํ กายเณ วาจา
มนสา. โส ตสฺส วิปากํ ปจฺจนฺุโกติ
ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม อฺุปฺปชฺเช วา อฺุปราปเร
วา ปริยาเย. อิติ โข ปนฺสฺส อวิชฺชา-
ปจฺจยา สงฺขารธา, สงฺขารปจฺจยา
วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรूपิ,
นามรूपปจฺจยา สฬายตฺนํ, สฬายตฺน-
ปจฺจยา สุขเวทนีโย ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา

คือกระทำเครื่องด้านทานความกลัวไว้.
คำว่า สุข (สุข) ได้แก่สุข ๒ อย่าง คือ
สุขทางกาย ๑ สุขทางใจ ๑. บทว่า
อเนวติ แปลว่า ย่อมติดตาม.

คนในโลกนี้แล ยังละอนุสัยกิเลส
ไม่ได้ ย่อมเห็นตามความเพลิดเพลिन
ในธรรม เป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ เขา
เมื่อเห็นตามความเพลิดเพลिनในธรรม
เป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ ย่อมปรารภนา
สัมปติภพตามที่ได้เห็นได้ฟังมา. เพราะ
เหตุนั้น เขาย่อมถูกอวิชาและตันทหา
ในภพติดตามเอา, คนนั้นเมื่อปรารภนา
สัมปติภพตามที่ได้เห็นได้ฟังมา ย่อม
ยังใจให้เลื่อมใส ย่อมเชื่อคือ ปักใจเชื่อใน
วัตถุอันเป็นที่ยึดแห่งความเลื่อมใส. เขา
มีจิตเลื่อมใสแล้วย่อมตั้งบุญกิริยาวัตถุ ๓
โดยลำดับคือ ทานมัย (บุญสำเร็จจาก
การให้) ๑ สีลมัย (บุญสำเร็จจากการ
รักษาศีล) ๑ ภวานามัย (บุญสำเร็จ
จากการเจริญภาวนา) ๑ ด้วยกาย
วาจาใจ. ย่อมเสวยผลแห่งบุญกิริยาวัตถุ
นั้น ในปัจจุบัณฑชาติ หรือในชาติอื่นต่อ ๆ

^๑ ฉ. อิธาสฺสุ.

เวทนาติ เอว สนฺตํ ตํ สุขมเนวติ.
 ตสฺเสว เวทนาย อปราปรํ ปรีวตฺต-
 มานาย อูปฺชชติ ตณฺหา. ตณฺหา-
 ปจฺจยา อูปาทานํ ๗เปย สมฺทโย
 โหติติ.

ไป. ก็เพราะเหตุนี้แล ผู้นั้น เพราะ
 อวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร, เพราะ
 สังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ, เพราะ
 วิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป, เพราะ
 นามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสพายตนะ, เพราะ
 สพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ อันเป็น
 ที่ตั้งแห่งสุขเวทนา, เพราะผัสสะเป็นปัจจัย
 จึงมีเวทนา สุข ย่อมติดตามบุคคลนั้น
 ซึ่งอยู่อย่างนี้ ดังพรรณนามาจะนี้. เมื่อ
 เวทนาของเขา เปลี่ยนกลับไปกลับมา
 อย่างนี้ ตัณหาย่อมเกิดขึ้น. เพราะ
 ตัณหาเป็นปัจจัย อูปาทาน จึงมี ๗ลฯ
 ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ทั้งสิ้น จึงมีแล.

ตตฺถ ยํ มโน, เย จ มโน-
 ปุพฺพวงฺคมา ฌมฺมา, ยณฺจ สุขํ, อิเม
 วุจฺจนฺติ ปณฺจกฺขนฺธา, เต **ทุกฺขสจฺจํ**.
 เตสํ ปุริมการณภูตา อวิชฺชา ภวตณฺหา
 จ **สมุทฺยสจฺจํ**. เตสํ ปริณฺวาย
 ปหานาย จ^๑ ภควา ฌมฺมํ เทเสติ,
 ทุกฺขสฺส ปริณฺวาย สมุทฺยสฺส ปหานาย.
 เยน ปรีชานาติ, เยน ปชฺหติ, อयํ
มคฺโค. ยตฺถ . จ มคฺโค ปวตฺตติ, อयํ

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น ใจก็ดี
 ธรรมทั้งหลายที่มีใจเป็นหัวหน้าก็ดี สุข
 ก็ดี เหล่านี้ท่านเรียกว่าเบญจขันธ์,
 เบญจขันธ์นั้นจัดเป็นทุกขฉัจ. อวิชชา
 อันเป็นเหตุเริ่มแรกของเบญจขันธ์นั้น และ
 ภวตัณหา จัดเป็นสมุทัยฉัจ. พระผู้มี
 พระภาคทรงแสดงธรรม เพื่อกำหนดรู้
 และเพื่อละธรรมเหล่านั้น คือ เพื่อกำหนด
 รู้ทุกข์ และเพื่อละสมุทัย ซึ่งเป็นเหตุให้

^๑ ฉ. จสทโท น ทิสฺสติ.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิโรธ. อิมานิ จตตาริ สจฺจานิ
 เอวํ อายตนะธาตุอินทริยมุขเณปิ
 นิทฺธาเรตพฺพานิ. ตตฺถ สมุทเยน
 อสฺสาโท, ทฺกฺขเณ อาทีนโว, มคฺค-
 นิโรเธหิ นิสฺสรณํ, สุขสฺส อนวโย
 ผลํ, มนฺสา ปสนฺเนน กายวจีสมิหา
 อูปาโย, มโนปฺพพฺงคฺมตฺตา ฐมฺมานํ
 อตฺตโน สุขกาเมน ปสนฺเนน มนฺสา
 วจีกมฺมํ กายกมฺมญฺจ ปวตฺเตตพฺพนฺติ
 อยํ ภควโต อาณตฺติ. อยํ เทสฺนาหฺร-
 สมปาโต.

กำหนดรู้ (และ) เป็นเหตุให้ละ **จัดเป็น**
มรรคสัง และพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ ๆ
 มรรคเป็นไป**จัดเป็นนิโรธ**. อริยสัง ๔ นี้
 พึงขยายความแม้ด้วยอายตนะธาตุ และ
 อินทรีย์เป็นประธาน ด้วยประการดัง
 พรรณนามานี้. ในสังจะ ๔ นั้น พึงขยาย
 ความอัสสาทะ ด้วยสมุทัยสัง, อาทีนวะ
 ด้วยทุกขสัง, นิสสรณะด้วยมรรคสัง
 และนิโรธสัง, การที่สุขติดตามจัดเป็นผล,
 การที่มีใจผ่องใสชวนขวยด้วยกาย และ
 วาจา จัดเป็นอุปาย, เพราะธรรมทั้ง-
 หลายมีใจเป็นหัวหน้า บุคคลปรารถนา
 สุขแก่ตน มีใจอันผ่องใสพึงยังวิจิตรกรรม และ
 กายกรรมให้เป็นไป ความที่ว่ามานี้
 จัดเป็นอาณัติ ของพระผู้มีพระภาค. นี้
 ชื่อว่า เทสนาหารสัมปาตะ.

ตตฺถ กตโม วิยหารสมฺปาโต ?
 มนฺนโต อารมฺมณวิชานนโต มโน.
 มนฺนลกฺขเณ สมฺปยุตฺเตสฺส อาธิปจฺจ-
 กรณโต **ปฺพพฺงคฺโม** อีหาภาวโต
 นิสฺสตฺตนิชฺชิวฺภูเจน **ฐมฺมา**. กามेสฺสุ
 กามณิ วิย ปธานญฺเจน มโน เสฏฺโฐ
 เอเตสฺนฺติ **มโนเสฏฺฐา**. สหชาตาทิ-

ในบรรดาหารสัมปาตะเหล่านั้น
วิยหารสัมปาตะเป็นไหน? ชื่อว่า **มโน**
 (ใจ) เพราะรู้ คือเพราะรู้แจ้งอารมณ์.
 ชื่อว่า **เป็นหัวหน้า** เพราะกระทำความ
 เป็นใหญ่ ในสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ใน
 ลักษณะ คือรู้ ชื่อว่า **ธรรม** เพราะ
 อรรถว่า ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวะ เหตุไม่มี

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจุยภูเตน มนสา นิพพตฺตาคติ
มโนมยา. อกาลุสฺสียโต อารมฺมณฺสฺส
 โอกปฺปนโต จ ปสนฺนเนน วจฺฉิณฺณตฺตติ-
 วิปฺพการโต ตถา สาทิยนโต จ
ภาสติ. โจปนกายวิปฺพการโต ตถา
 สาทิยนโต จ **กโรติ.** ตถา ปสฺสฺสฺสฺส
 อนณฺณตฺตตา จ “ตโต”ติ วุตฺตํ.
 สุขนโต^๑ สาทภาวโต^๒ อิกฺขฺจภาวโต
 จ “สุขน”ติ วุตฺตํ. กตฺตฺตฺตตฺต
 อวิปกฺกวิปากตฺตตา จ “อเนวติ”ติ วุตฺตํ.
 การณายตฺตวุตฺตติโต อสงฺกนฺติโต จ
 “ฉายาว อนฺุปายินิ”ติ วุตฺตํ. อัย
 อนฺุปทวิจยโต วิจยหารสมฺปาโต.

ความเพียร. ชื่อว่า **มีใจเป็นใหญ่**
 เพราะอรรถว่า มีใจเป็นหัวหน้า ด้วย
 อรรถว่าเป็นประธาน เหมือนนายบ้าน
 เป็นใหญ่ ในชาวบ้านทั้งหลาย. ชื่อว่า
สำเร็จด้วยใจ เพราะอรรถว่า เกิดด้วย
 ใจอันเป็นปัจจัยมีสหชาติปัจจัยเป็นต้น.
 ชื่อว่า ผ่องใส เพราะไม่ขุ่นมัว และ
 เพราะความสำเร็จแห่งอารมณ์. ชื่อว่า
จะพูดก็ตาม เพราะแผ่ไปแห่งวจิณฺณญฺติ
 และเพราะยินดีเช่นนั้น. ชื่อว่า **จะทำก็ตาม**
 เพราะแผ่ไปแห่งโจปนกาย (กายที่
 เคลื่อนไหว) และเพราะยินดีเช่นนั้น.
 ท่านกล่าวว่า “ตโต” เพราะได้ขวนขวาย
 กรรมเช่นนั้น และเพราะกรรมที่ขวน-
 ขวายแล้ว ไม่กลายเป็นอื่น. ท่านกล่าว
 ว่า **สุข** เพราะความสบาย เพราะมี
 ความสำราญ และเพราะความเป็น
 ธรรมชาติน่าปรารถนา. ท่านกล่าวคำว่า
 “ย่อมติดตาม” เพราะได้กระทำสะสม
 กรรมไว้ และกรรมมีผลยังไม่สุกงอม.
 กล่าวว่า “เหมือนเงาติดตามตัว” เพราะ

^๑ ไป. อัย สทฺโท นคฺติ.

^๒ ไป. โสคภาวโต.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เป็นไปเนื่องกับเหตุ และเพราะไม่คลาด
กันได้. นี้ชื่อว่า วิจัยหารสัมปาทะ
โดยการพิจารณาตามบท.

ตตถ กตโม ยุตติหารสมฺปาโต ?
มนสฺส ฌมฺมานํ อธิปฺจโยคโต
ปฺพพฺงคฺมตา ยฺชชติ. ตโต เอว เตสํ
มนสฺส อหฺวตฺตนโต ฌมฺมานํ มโน-
เสฏฺฐตา ยฺชชติ. สหชาตาธิปฺจยวเสน
มนสา นิพฺพตฺตตฺตา ฌมฺมานํ มโนมยตา
ยฺชชติ. มนสา ปสนฺนเนน สมฺภูจฺจานนํ
กายวจิกมฺมานํ กุสลภาโว ยฺชชติ.
เยน กุสลกมฺมํ อฺปจิตํ, ตํ ฉายา วย
สฺขํ อเนวตฺติติ ยฺชชติ. อยํ ยุตติหาร-
สมฺปาโต.

ในบรรดาหารสัมปาทะเหล่านั้น
ยุตติหารสัมปาทะ เป็นไหน? ความที่ใจ
เป็นหัวหน้า โดยประกอบในความ
เป็นใหญ่แห่งธรรมทั้งหลาย ย่อมสมควร.
เพราะเหตุนั้นแลความที่ธรรมทั้งหลาย
มีใจเป็นใหญ่ เพราะธรรมทั้งหลายนั้น
คล้อยไปตามใจ จึงควร. ความที่ธรรม
ทั้งหลายสำเร็จด้วยใจเพราะบังเกิดด้วยใจ
ด้วยอำนาจปัจจัย มีสหชาติปัจจัยเป็นต้น
จึงควร. ความที่กายกรรมและวจีกรรม
ซึ่งเกิดมาจากใจที่ผ่องใส เป็นกุศลจึงควร.
ชื่อว่า ความสุขย่อมติดตามบุคคลผู้ได้
สั่งสมกุศลกรรมไว้ เหมือนเงาติดตามตน
ฉะนั้น ดังนี้จึงควร. นี้ชื่อว่า ยุตติหาร-
สัมปาทะ.

ตตถ กตโม ปทฺฐฐาโน หาร-
สมฺปาโต ? มโน มโนปริจฺจารนํ
ปทฺฐฐานํ. มโนปฺพพฺงคฺมา ฌมฺมา
สพฺพสฺส กุสลปฺกฺขสฺส ปทฺฐฐานํ.
“ภาสตี”ติ สมฺมาวาจา, “กโรตี”ติ

ในบรรดาหารสัมปาทะเหล่านั้น
ปทฺฐฐานหารสัมปาทะเป็นไหน? มโน
(ใจ) เป็นปทฺฐฐานแห่งมโนปริจจาร.
ธรรมทั้งหลายที่มีมโน (ใจ) เป็นหัวหน้า
เป็นปทฺฐฐานแห่งธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมุมากมฺมฺนโต, เต สมุมาอาชีวสฺส
 ปทฺฐจฺานํ. สมุมาอาชีโว สมุมา-
 วายามสฺส ปทฺฐจฺานํ. สมุมาวยาโม
 สมุมาสติยา ปทฺฐจฺานํ. สมุมาสติ
 สมุมาสมาธิสฺส ปทฺฐจฺานํ. “มนสา
 ปสนฺเนนา”ติ เอตถ ปสาโท
 สทฺธินทฺริยํ, ตํ สีลสฺส ปทฺฐจฺานํ. สีลํ
 สมาธิสฺส ปทฺฐจฺานํ. สมาธิ ปญฺญาชาติ
 ยาว วิมุตฺติญาณทสฺสนา โยเชตพฺพํ.
 อโย ปทฺฐจฺานหารสมฺปาโต.

ตตถ กตโม ลกฺขโณ หาร-
 สมฺปาโต? “มโนปุพฺพงฺคมา ฐมฺมา”ติ
 มโนปุพฺพงฺคมาจฺเนน ฐมฺมานํ จนฺท-
 ปุพฺพงฺคมาปิ วิริยปุพฺพงฺคมาปิ
 วิมฺสาปุพฺพงฺคมาปิ วุตฺตา โหติ
 อาธิปเตยฺยลกฺขณฺเนน จนฺทาทีนํ มนสา
 เอกลกฺขณฺตฺตา. ตถา เสนํ สทฺธา-
 ทิปุพฺพงฺคมาปิ วุตฺตา โหติ อินฺทฺริย-

ทั้งหมด. คำว่า “ภาสติ” (พูด) ได้แก่
 สัมมาวาจา, คำว่า “กโรติ” (ทำ) ได้แก่
 สัมมากัมมันตะ, สัมมาวาจา และ
 สัมมากัมมันตะทั้งสองนั้นเป็นปทัฏฐาน
 แห่งสัมมาอาชีวะ. สัมมาอาชีวะเป็น
 ปทัฏฐานแห่งสัมมาวายามะ. สัมมา-
 วายามะ เป็นปทัฏฐานแห่งสัมมาสติ.
 สัมมาสติเป็นปทัฏฐานแห่งสัมมาสมาธิ.
 ในคำว่า “มีใจผ่องใส” นี้ ได้แก่ ความ
 เลื่อมใส คือสัทธินทรีย์ สัทธินทรีย์นั้น
 เป็นปทัฏฐานแห่งศีล. ศีลเป็นปทัฏฐาน
 แห่งสมาธิ. สมาธิเป็นปทัฏฐานแห่ง
 ปัญญา โดยนัยดังกล่าวมานี้ บัณฑิตพึง
 ประกอบความ จนถึงวิมุตติญาณทัสสนะ.
 นี้ชื่อว่า ปทัฏฐานหารสัมปาตะ.

ในบรรดาหารสัมปาตะเหล่านั้น
 ลกฺขณหารสัมปาตะ เป็นใจน? ได้แก่
 พระคาถาว่า “มโนปุพฺพงฺคมา ฐมฺมา”
 [ธรรมทั้งหลาย มีมโน (ใจ) เป็นหัวหน้า]
 ดังนี้ ด้วยการตรัสว่า มีมโน (ใจ) เป็น
 หัวหน้า ย่อมเป็นอันตรัสทั้งความที่ธรรม
 ทั้งหมดมีฉันทะเป็นหัวหน้า ทั้งมีวิริยะ
 เป็นหัวหน้า ทั้งมีวิมังสาเป็นหัวหน้า

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ลกฺขณฺเณ สทฺธาทีนํ มนฺสา เอก-
 ลกฺขณฺตฺตา. “มนฺสา เจ ปสนฺเนนา”ติ
 ยถา มนฺสฺส ปสฺสทสมนฺนาคโม
 ตํสมฺมจฺจนานํ กายวจฺจิมฺมานํ อนวชฺช-
 ภาวลกฺขณํ. เอวํ จิตฺตสฺส สติอาทิ-
 สมนฺนาคโมปิ เสนํ อนวชฺชภาวลกฺขณํ
 โยนิโสมนสิการสมฺมจฺจนภาเวเน เอก-
 ลกฺขณฺตฺตา. “สุขฺมเนวติ”ติ สุขานุกมฺน-
 วจเนน สุขสฺส ปจฺจยภูตानํ
 มนาปิยรูปาทีนํ อนุกโม วุตฺโต โหติ
 เตสมฺปิ กมฺมปจฺจยตาย เอกลกฺขณฺตฺ-
 ตาติ. อयํ ลกฺขณหารสมฺปาโต.

เพราะธรรมทั้งหลายมีฉันทะเป็นต้น มี
 ลักษณะอย่างเดียวกับมโนด้วยลักษณะ
 คือความเป็นอธิบดี. อนึ่ง ย่อมเป็นอัน
 ตรัส แม้ความที่ธรรมเหล่านั้น มีธรรม
 คือศรัทธาเป็นต้น เป็นหัวหน้าด้วย
 เพราะธรรมมีศรัทธาเป็นต้น มีลักษณะ
 อย่างเดียวกับมโนด้วยลักษณะคืออินทรีย์.
 คำว่า “มนสา เจ ปสนฺเนนา” (หากบุคคล
 มีใจผ่องใส) ความว่า การที่ใจประกอบ
 ด้วยความผ่องใส ก็คือลักษณะของการที่
 กายกรรม และวจีกรรมซึ่งเกิดจากใจที่
 ผ่องใสนั้นหาโทษมิได้ฉันทะ แม้การที่
 จิตประกอบด้วยธรรมมีสติเป็นต้น ก็คือ
 ลักษณะของการที่กายกรรม และ
 วจีกรรมซึ่งเกิดจากจิตที่ประกอบด้วยสติ
 เป็นต้นนั้น หาโทษมิได้ เหมือนฉันทะนั้น
 เพราะมีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยภาวะ
 คือ เกิดจากการกระทำไว้ในใจโดยอุบาย
 อันแยบคาย. ด้วยคำว่า ความสุขติดตาม
 ในคำว่า “สุขฺมเนวติ” เป็นอันตรัสการ
 ที่อิฏฐารมณ์ มีรูปารมณ์ที่น่าชอบใจ
 เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งความสุขติดตาม
 เพราะแม้ธรรมเหล่านั้น มีลักษณะ

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนิเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ กตโม จตุพฺยุโห หาร-
สมฺปาโต ? “มโนปุพฺพงฺคมา”ติอาทิสฺ
“มโน”ติอาทินํ ปทานํ นิพฺพจนํ
นिरุตฺตํ, ตํ ปทตฺถนิตฺุเทสวเสน
เวทิตพฺพํ. ปทตฺถโก จ วุตฺตนเยน
สุวิญญะโยว. เย สุขะเนน อตฺถิกา,
เตหิ ปสนฺเนน มนฺสา กายวจि-
มโนกมฺมานิ ปวตฺเตตพฺพานิตี อยเมตฺถ
ภควโต อธิปฺปาโย. ปุญฺญกิริยาย
อญฺเวยสมฺปิ ปุพฺพงฺคมา หุตฺวา ตตฺถ
เตสํ สมฺมา อุปเนตาโร^๑ อิมิสฺสา
เทสนาย นิทานํ. “จทฺวาราทิปตี
ราชา,^๒ จิตฺตานุปฺริวตฺติโน ฌมฺมา,^๓
จิตฺตสฺส เอกฌมฺมสฺส สพฺเพว
วสมนฺวาคู”ติ^๔ เอวมาทิสฺมานยเนน^๕
อิมิสฺสา เทสนาย สํสนฺทนา เทสนา-
นุสนฺธิ. ปทานุสนฺธิโย ปน

อย่างเดียวกันโดยเป็นกรรมปัจจัย. ความ
ที่กล่าวมานี้ชื่อว่า ลักษณะการสัมปาตะ.

ในบรรดาการสัมปาตะเหล่านั้น
จตุพฺยุหการสัมปาตะ เป็นไหน ? ได้แก่
คำวิเคราะห์บทมีบทว่า “มโน” เป็นต้น
ในคำว่า มโนปุพฺพงฺคมา เป็นอาทิ
ซึ่งว่านिरุตฺติ. คำนั้นพึงทราบด้วยอำนาจ
การแสดงไขอรรถเฉพาะบท. ก็อรรถ
เฉพาะบทรู้ได้ง่ายเที่ยว ด้วยคำมีนัยได้
กล่าวไว้แล้ว. ในคำนี้ มีพระประสงค์
ของพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า บุคคล
เหล่าใด มีความต้องการความสุข บุคคล
เหล่านั้น พึงมีใจผ่องใส ยังกายกรรม
วจีกรรมและมโนกรรมให้เป็นไป. เทศนา
นี้มีนิทาน คือต้นเหตุ คือธรรมทั้งหลาย
ที่เป็นหัวหน้า แม้ของธรรมเหล่าอื่น ใน
การทำบุญ เป็นธรรมที่เข้าไปนำธรรม
เหล่านั้น โดยชอบ ในการทำบุญนั้น.
การเทียบเคียงเทศานี้โดยการชักมา

^๑ ไป. เตสํ สมมาทปเตตารโ.

^๒ ฌมฺมปทฏฺฐกถา ๖/๑๐๐.

^๓ อภิ. สํ. ๓๔/๕, ๓๐๕.

^๔ สํ. ส. ๑๕/๕๔.

^๕ ไป. เอวมาทิตฺสนนฺตเรณ.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สุวิญญเณยยาวาติ.
หารสมปาโต.

อัย จตุပ္พโย

โดยนัย มีอาทิอย่างนี้ว่า “เป็นใหญ่ใน ทวาร ๖ ชื่อว่า เป็นพระราชา, ธรรม ทั้งหลายมีปกติเปลี่ยนแปลงไปตามจิต, สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามอำนาจของธรรม อันหนึ่งคือจิต” ดังนี้ ชื่อว่าเป็นเทศนา- นุสนธิ. ส่วนปทานุสนธิ (การเทียบเคียง บท) รู้ได้ง่ายนั้นเทียว. ความที่กล่าวมา นี้ชื่อว่า จตุပ္พหารสมปาตะ.

ตตถ กตโม อาวฏฺฏุ หาร-
สมปาโต? “มโนปุพฺพคมมา ฐมมา”ติ
ตตถ ยานิ ตีณิ กุสลมูลานิ, ตานิ
อฏฺฐนฺนํ สมมตฺตานิ เหตุ. เย
สมมตฺตา, อัย อฏฺฐจฺจิกโก มคฺโค. ยํ
มโน สหชนามรูปํ, อิทํ ทุกฺขํ.
อสมฺมุจฺฉินฺนา ปุริมนิปฺพนฺนา อวิชฺชา
ภวตฺตฺถา, อัย สมฺมุโย. ยตฺถ เตสํ
ปหานํ, อัย นิโรธติ อิมานิ จตฺตาริ
สจฺจานิ. อัย อาวฏฺฏุ หารสมปาโต.

ตตถ กตโม วิภตฺติหารสมปาโต?

“มโนปุพฺพคมมา ฐมมา, ...มนสา เจ
ปสนฺเนน, ...ตโต นํ สุขมเนวตี”ติ
นยิทํ ยถารุตฺวาเสน คเหตุพฺพํ. โย

ในบรรดาหารสมปาตะเหล่านั้น
อาวฏฺฏุหารสมปาตะ เป็นไฉน? ในคำว่า
“มโนปุพฺพคมมา ฐมมา” นั้น มีอธิบาย
ดังนี้ กุสลมูล ๓ เป็นเหตุแห่งสัมมัตธรรม
๘. สัมมัตธรรม ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘.
นามรูปซึ่งเกิดร่วมกับใจจัดเป็นทุกฺข.
อวิชชาที่สำเร็จมาจากภพก่อนซึ่งยังถอน
ไม่ได้ เป็นภวตฺตฺถา นี้จัดเป็นสมุทฺถย.
ธรรมเป็นที่ละตฺตฺถาซึ่งเป็นตัวให้เกิดทุกฺข
นั้น ชื่อว่านิโรธ คำที่กล่าวมานี้ชื่อว่า
สัจจะ ๔. นี้ชื่อว่า อาวฏฺฏุหารสมปาตะ.

ในบรรดาหารสมปาตะเหล่านั้น
วิภตฺติหารสมปาตะ เป็นไฉน? ได้แก่
คำว่า “มโนปุพฺพคมมา ฐมมา ...
มนสา เจ ปสนฺเนน ... ตโต นํ

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนิเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หิ สมโน วา พุราหมโน วา
 ปาณาติปาติมฺหิ มิจฺฉาทิฏฺฐิเก มิจฺฉา-
 ปฏิปนฺเน สกํ จิตฺตํ ปสาเทติ,
 ปสนฺนุเนน จ จิตฺเตน อภฺยตฺตคฺคณากิตฺถวณ-
 วเสน ภาสตี วา นิปฺจจการํ วาสฺส
 ยํ กโรตี, น ตโต นํ สุขมฺเหวติ,
 ทุกฺขเมว ปน ตํ ตโต จกฺกัว วหโต
 ปทมฺเหวติ. อิติ หิ อิทํ วิภชฺช-
 พยากรณียํ. ยํ มนฺสา เจ ปสนฺนุเนน
 ภาสตี วา กโรตี วา, ตณฺเญจ วจิกมฺมํ
 กายกมฺมญจ สุขเวทณียนฺติ. ตํ กิสุส
 เหตุ ? สมฺมตฺตคฺคเตหิ^๑ สุขเวทณียํ
 มิจฺฉาคเตหิ ทุกฺขเวทณียนฺติ. กถํ ปนายํ
 ปสาโท ทฏฺฐพฺโพ ? นายํ ปสาโท,
 ปสาทปฏฺฐูปโก ปน มิจฺฉาธิโมกฺโขติ
 วทามิ. อयํ วิภตฺติหารสมฺปาโต.

สุขมฺเหวติ” นี้ไม่พึงถือเอาด้วยอำนาจ
 คำตามที่กล่าวแล้ว. เพราะว่าผู้ใดเป็น
 สมณะก็ตาม เป็นพราหมณ์ก็ตาม ทำจิต
 ของตนให้เสื่อมใสในบุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ผู้เป็น
 มิจฉาทิฐิ ผู้ปฏิบัติผิด, อนึ่ง มีจิตเสื่อมใส
 ย่อมกล่าวด้วยอำนาจการสรรเสริญคุณที่
 ไม่มีจริง หรือย่อมกระทำการเคารพใด
 ต่อบุคคลผู้เห็นผิดปฏิบัติผิดนั้น เพราะ
 ฉะนั้น ความสุขจึงไม่ติดตามเขา แต่
 ความทุกข์เท่านั้น จะติดตามเขา เพราะ
 เหตุนั้น จึงเหมือนล้อติดตามรอยเท้าโค
 ด้วนนำไปอยู่ ฉะนั้น. เพราะเหตุดังกล่าว
 มานี้แล ข้อนี้จัดเป็นวิภชชพยากรณ์.
 ถ้ามว่า ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส จะพูดก็ตาม
 จะทำก็ตามซึ่งวจีกรรม และกายกรรมใด
 หากวจีกรรมและกายกรรมนั้นเป็นที่ตั้ง
 แห่งสุขเวทนาไซ้. ข้อนี้เป็นเพราะ
 เหตุไร ? เพราะกรรมถึงความเป็น
 กรรมชอบ กรรมนั้นจึงเป็นที่ตั้งแห่งสุข
 เวทนา เพราะถึงความเป็นกรรมผิดจึง
 เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์เวทนา. ถ้ามว่า ก็
 บุคคลพึงเห็นความผ่องใสนี้ได้อย่างไร ?

^๑ ม. สมปคเตหิ.

ข้าพเจ้าขอเฉลยว่า ความผ่องใสนี้ไม่เพียงเห็น, แต่เป็นความผ่องใสเทียม คือเป็นความน้อมไปในมิจฉาทิฐิ. นี้ชื่อว่า วิภัตติहारสัมปาตะ.

ตตถ กตโม **ปรีวตฺตโน** **हार-**
สมฺปาโต ? มโนปุพฺพคมมาตืออาทิ ยัม
มนสา ปทฺฐุเจน ภาสตี วา กโรตี
วา ทุกฺขสฺसानุกามี. อิทยฺหิ สุตฺตํ
เอตสฺส อฺชฺชุปฺปฏิปกฺโข. อยํ ปรีวตฺตโน
हारสมฺปาโต.

ในบรรดาहारสัมปาตะเหล่านั้น **ปรีวตฺตนहारสัมปาตะ** เป็นไฉน ? คือ คำว่า มโนปุพฺพคมมา เป็นต้น ความว่า บุคคลมีจิตประทุษร้ายจะพุดก็ตาม จะทำกรรมใดก็ตาม ย่อมถูกทุกข์ติดตาม. ก็พระสูตรนี้เป็นปฏิปักรโดยตรงต่อพระสูตรที่ว่า “บุคคลมีจิตผ่องใส” เป็นต้นนั้น. นี้ชื่อว่า ปรีวตฺตนहारสัมปาตะ.

ตตถ กตโม **เวจฺจโน** **हार-**
สมฺปาโต ? “มโนปุพฺพคมมา”ติ มโน
จิตฺตํ มนายตฺนํ มนินฺทฺริยํ มโนวิญฺญาณํ
มโนวิญฺญาณธาตฺติ ปริยายวจนํ.
ปุพฺพคมมา ปุเรจาริโน ปุเรคามิโนติ
ปริยายวจนํ. ธมฺมา อตฺตทา สภาวาติ
ปริยายวจนํ. เสฏฺฐํ ปธานํ ปวรนฺติ
ปริยายวจนํ. มโนมยา มโนนิพฺพตฺตทา
มโนสมฺภูตาติ ปริยายวจนํ. ปสนฺนเนน
สทฺทหนฺเตน โอกปฺเปเนเตนาติ ปริยาย-
วจนํ. สุขํ สาคํ เวทยิตนฺติ

ในบรรดาहारสัมปาตะเหล่านั้น **เวจฺจนहारสัมปาตะ** เป็นไฉน ? คำว่า มโน (ใจ) ในคำว่า “มโนปุพฺพคมมา” มีคำปริยายว่า จิตฺตํ มนายตฺนํ (มนายตนะ) มนินฺทฺริยํ (มนินทริย) มโนวิญฺญาณํ (มโนวิญฺญาณ) มโน-
วิญฺญาณธาตฺ (มโนวิญฺญาณธาตฺ). คำว่า ปุพฺพคมมา (เป็นหัวหน้า) มีคำปริยายว่า ปุเรจาริโน (เที่ยวไปข้างหน้า) ปุเร-
คามิโน (ไปข้างหน้า). คำว่า ธมฺมา (ธรรมทั้งหลาย) มีคำปริยายว่า อตฺตทา

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริยายวจนฺ. อเนวติ อนุคจฺจติ
อนุพนฺธตฺติ ปริยายวจนฺ. อย์ เววจโน
หารสมฺปาโต.

(ตน) สภาวา (สภาพทั้งหลาย). คำว่า
เสฏฺจ (เป็นใหญ่) มีคำปริยายว่า ปธานํ
เป็นประธาน ปวรํ (ประเสริฐ). คำว่า
มโนมยา (สำเร็จด้วยใจ) มีคำปริยายว่า
มโนนิพฺพตฺตา (เกิดจากใจ) มโนสมฺภฺตา
(สมภพจากใจ). คำว่า ปสนฺเนน
(ผ่อนใส) มีคำปริยายว่า สทฺทหนฺเตน
(เชื่อ) โอกฺปเปฺนฺเตน (ปักใจเชื่อ). คำว่า
สุขํ (สุข) มีคำปริยายว่า สาคํ (ความ
สำราญ) เวทยิตํ ความเสวยอารมณ์.
คำว่า อเนวติ (ติดตาม) มีคำปริยายว่า
อนุคจฺจติ (ไปตาม) อนุพนฺธตฺติ (ติดตาม).
นี้ชื่อว่า เววจนหารสัมปาตะ.

ตตฺถ กตโม **ปญฺจตฺติหาร-**
สมฺปาโต? มโนปฺพุพฺงคฺมาติ อย์ มนโส
กิจฺจปญฺจตฺติ. ฐมฺมาติ สภาวปญฺจตฺติ.
กฺุสลกมฺมปถปญฺจตฺติ. มโนเสฏฺจจฺาติ
ปธานปญฺจตฺติ. มโนมยฺาติ สหชาต-
ปญฺจตฺติ. ปสนฺเนนาติ สทฺทินฺทฺริเยน
สมนฺนาคตปญฺจตฺติ. อสฺสทฺธิยสฺส
ปฏิกฺุเขปปญฺจตฺติ. ภาสติ วา กโรติ
วาติ สฺมฺมาวาจาสมฺมากมฺมนฺตานํ
นิกฺุเขปปญฺจตฺติ. ตโต นํ สุขมฺเนวตฺติ

ในบรรดาหารสัมปาตะเหล่านั้น
ปัญญตติหารสัมปาตะ เป็นไฉน? ได้แก่
พระคาถาว่า มโนปฺพุพฺงคฺมา นี้เป็น
กิจบัญญัติ (บัญญัติหน้าที่) ของมโน.
คำว่า ฐมฺมา เป็นการสภาวบัญญัติ
(บัญญัติสภาวะ). คือเป็นการบัญญัติ
กุศลกรรมบถ. คำว่า มโนเสฏฺจจฺา เป็น
การปธานบัญญัติ (บัญญัติธรรมที่เป็น
ประธาน). คำว่า มโนมยา เป็นการ
บัญญัติธรรมที่เกิดร่วมกับใจ. คำว่า

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กมฺมสฺส ผลานุพฺนฺธปญฺจตฺติ, กมฺมสฺส^๑
อวินาสปญฺจตฺตติ. อยํ ปญฺจตฺติ-
หารสมฺปาโต.

ตตฺถ กตโม โอตฺรณฺ หาร-
สมฺปาโต ? มโนติ วิญฺญาณกฺขนฺโร.
ธมฺมาติ เวทนาสมฺญาสงฺขารกฺขนฺธา.
ภาสติ วา กโรติ วาติ กายวจี-
วิญฺจตฺติโย. ตาสํ นิสฺสยา จตฺตารो
มหาภูตาทิ รูปกฺขนฺโรติ อยํ ขนฺธหิ
โอตฺรณฺ. มโนติ อภิสงฺขารวิญฺญาณนฺติ
มโนคฺคหณฺน อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา
คหิตาทิ. สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ
ฯเปฯ สมฺภโย โหติติ อยํ ปฏิจฺจ-
สมฺปฺปาเทน โอตฺรณฺติ. อยํ โอตฺรณฺ
หารสมฺปาโต.

ปสนฺเนน เป็นการบัญญัติธรรมที่ประกอบ
ด้วยสัทธินทรีย์ คือเป็นการบัญญัติการ
ห้ามความไม่มีศรัทธา. คำว่า ภาสติ
วา กโรติ วา เป็นการบัญญัติการตั้ง
สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ. คำว่า
ตโต นํ สุขมเนวติ เป็นการบัญญัติว่า
กรรมมีผลติดตาม คือ เป็นการบัญญัติ
ว่ากรรมไม่หายไปไหน. อรรถาธิบาย
ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า บัญญัติติหาร-
สมฺปาตะ.

ในบรรดาหารสมฺปาตะเหล่านั้น
โอตฺรณหารสมฺปาตะ เป็นไหน ? ได้แก่
คำว่า มโน ได้แก่วิญฺญาณขันธ์. คำว่า
ธมฺมา ได้แก่เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์
และสังขารขันธ์. คำว่า ภาสติ วา
กโรติ วา ได้แก่ กายวิญฺจตฺติและวจี-
วิญฺจตฺติ. มหาภูต ๔ เป็นที่อาศัยของ
กายวิญฺจตฺติ และวจีวิญฺจตฺติทั้งสองนั้น
เพราะฉะนั้นจึงจัดเป็นรูปขันธ์ ความที่
กล่าวมานี้เป็นการจัดด้วยขันธ์. ด้วย
มโนศัพท์ ในคำว่า มโน ได้แก่อภิสังขาร-
วิญฺญาณ ท่านถือเอาสังขาร เพราะ

^๑ ไป. กคสส.

ตถา มนสา เจ ปสนฺเนนาติ
 เอกตตตทา. ภาสตี วา กโรติ วาติ
 เวมตตตทา, ตถา มนสา เจ
 ปสนฺเนนาติ เอกตตตทา. โส ปสาโท
 ทูริโธ อชฺฌตตตญจ พุยาปาทวิกุขมฺภนโต,
 พหิทฺฐา จ โอกปฺปนโต. ตถา
 สมฺปตฺติภาเวตฺถุโตปี วทฺถิมิเหตฺุถุโตวาติ^๑
 อัยฺ เวมตตตทา. ตยิทํ สุตฺตํ ทูริหิ
 อากาเรหิ อธิฏฺฐาตพฺพํ เหตฺุนา จ
 โย ปสนฺนมานโส, วิปาเกน จ โย
 สุขเวทนีโยติ. อัยฺ อธิฏฺฐาโน
 หารสมฺปาโต.

หัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยใจ) เป็น
 ความอย่างเดียวกัน. คำว่า มนสา เจ
 ปสนฺเนน (หากบุคคลมีใจผ่องใส) เป็น
 ความต่างกัน, อนึ่ง คำว่า มนสา เจ
 ปสนฺเนน เป็นความอย่างเดียวกัน. คำว่า
 ภาสตี วา กโรติ วา (จะพูดก็ตามจะทำ
 ก็ตาม) เป็นความต่างกัน, อนึ่ง คำว่า
 มนสา เจ ปสนฺเนน เป็นความอย่าง
 เดียวกัน. ความผ่องใสนั้นมี ๒ อย่าง คือ
 ความผ่องใสอันเป็นภายใน เพราะข่ม
 พยาบาทเสียได้อย่างหนึ่ง, ความผ่องใส
 อันเป็นภายนอกเพราะความน้อมใจเชื่อ
 อย่างหนึ่ง. อนึ่ง ข้อนี้อันเป็นเหตุแห่งสัมปตติภพก็ดี หรือเป็น
 เหตุแห่งความเจริญก็ดี นี้ เป็นความ
 ต่างกัน. พระสูตรนี้พึงยกขึ้นตั้งโดยอาการ
 ๒ คือ โดยเหตุที่ทำให้บุคคลมีใจผ่องใส ๑
 โดยผลอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ๑. นี้
 ชื่อว่า อธิฏฐานหารสัมปาตะ.

ตตถ กตโม ปริกฺขารो หาร-
 สมฺปาโต ? มโนปฺพุพฺพกมาติ เอตถ
 มโนติ กุสลวิญญานํ. ตสฺส จ

ในบรรดาหารสัมปาตะเหล่านั้น
ปริกขารหารสัมปาตะ เป็นไหน? ได้แก่
 คำว่า มโน (ใจ) ในคำว่า มโน-

^๑ ไป. วิวญฺญเหตฺุถุโตจาติ.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินคัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ญาณสมฺปยุตฺตสฺส อโลโก อโทโส
 อโมหิตี ตโย สมฺปยุตฺตา เหตุ,
 ญาณวิปฺปยุตฺตสฺส อโลโก อโทโสติ
 เทว สมฺปยุตฺตา เหตุ. สพฺเพสํ
 อวิเสเสน โยนิโสมนสิกาโร เหตุ,
 จตุตตาริ สมฺปตฺติจกฺกานิ ปจฺจโย. ตถา
 สทฺธมฺมสฺสวณฺ, ตสฺส จ ทานาทิวเสน
 ปวตฺตมานสฺส เทยฺยธฺมมาทโย ปจฺจโย.
 ธมฺมาติ เจตถ เวทนาทินฺ อิกฺกจา-
 รมฺมณาทโย. ตถา ตโย^๑ วิญฺญาณสฺส,
 เวทนาทโย ปสาทสฺส, สทฺธเชยฺยวตฺถุ-
 กุสลากิสงฺขารो วิปากสฺสุขสฺส ปจฺจโยติ.
 อโย ปริกฺขารो หารสมฺปาโต.

ปุพฺพพฺกมา นี้ ได้แก่ กุศลจิต. ก็
 กุศลจิตนั้นที่เป็นญาณสมฺปยุตฺตมีสมฺปยุตฺตเหตุ
 ๓ คือ อโลภาะ ๑ อโทสะ ๑ อโมหะ ๑
 ที่เป็นญาณวิปฺปยุตฺต มีสมฺปยุตฺตเหตุ ๒ คือ
 อโลภาะ ๑ อโทสะ ๑. ว่าโดยไม่ต่างกัน
 กุศลจิตทุกดวง มีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุ
 มีสมฺปตฺติจกฺก ๔ อย่างเป็นปัจจย. อนึ่ง
 มีการฟังพระสัทธรรมเป็นปัจจย และ
 การฟังพระสัทธรรมนั้นที่เป็นไปอยู่ ด้วย
 อำนาจทานเป็นต้น มีไทยธรรมเป็นต้น
 เป็นปัจจย. ก็ในคำว่า ธรรม นี้ได้แก่
 ธรรมมีอารมณ์ที่น่าปรารถนาเป็นต้น
 เป็นปัจจยแห่งเวทนาเป็นต้น. อนึ่ง ผัสสะ
 เป็นปัจจยแห่งวิญฺญาณ เวทนาเป็นต้น
 เป็นปัจจยแห่งความผ่องใส การปรุ่่งแต่ง
 กุศลอันมีสิ่งทีควรศรัทธาเป็นปัจจยแห่ง
 วิปากอันเป็นสุข. นี้ชื่อว่าปริกฺขารหαρ-
 สัมปาตะ.

ตตถ กตโม สมารโปโน หาร-
 สมฺปาโต ? มโนปุพฺพพฺกมา ธมฺมาติ
 มโนติ ปุณฺณจิตฺตํ, ตํ ติวริธํ ทานมยํ
 สิลมยํ ภาวนามยฺนติ. ตตถ ทานมยสฺส

ในบรรดาหαρสัมปาตะเหล่านั้น
 สมารโปนหαρสัมปาตะ เป็นไฉน ? ได้แก่
 คำว่า มโน (ใจ) ในคำว่า มโน-
 ปุพฺพพฺกมา ธมฺมา นี้ได้แก่กุศลจิต,

^๑ ม. ตถา ผสฺโส.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโลโก ปทภูจัน, สีลมยสฺส อโทโส
 ปทภูจัน, ภาวนามยสฺส อโมโห
 ปทภูจัน. สพฺเพสํ อภิปปสาโท
 ปทภูจัน, “สทฺธาชาโต อุปสงฺกมติ,
 อุปสงฺกมฺนฺโต ปริยฺปาสตี”^๑ สุตฺตํ
 วิตฺถาเรตพฺพํ. กุสลจิตฺตํ สุขสฺส
 อธิฏฺฐวิปากสฺส ปทภูจัน. โยนิโส-
 มนสิกาโร กุสลจิตฺตสฺส ปทภูจัน.
 โยนิโส หิ มนสิ กโรนฺโต กุสลจิตฺตํ
 อธิฏฺฐาติ กุสลจิตฺตํ ภาเวติ, โส
 อนุปฺปนฺนํ ปาปกานํ อกุสลานํ
 ฅมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฅนฺทํ ฅเนติ,
 อุปฺปนฺนํ กุสลานํ ฅมฺมานํ ฅเปย
 ปทหติ. ตสฺเสว จตฺตฺส สมฺมปฺปชาเนสฺสุ
 ภาวียมาเนสฺสุ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา
 ยาว อริโย อฏฺฐจฺกโก มคฺโค
 ภาวนาปาริปุรี กจฺจตีติ อยํ ภาวนาย
 สมารوپนา. สติ จ ภาวนาย
 ปหานญจ สิทฺธเมวาติ. อยํ สมารوپโน
 หารสมฺปาโต.

กุสลจิตนั้นมี ๓ อย่างคือ กุสลจิตที่เป็น
 ทานมัย ๑ ที่เป็นสีลมัย ๑ ที่เป็นภาวนามัย
 ๑. ใน ๓ อย่างนั้น กุสลจิตที่เป็นทานมัย
 มือโลภะเป็นปทัฏฐฐาน กุสลจิตที่เป็นสีลมัย
 มือโทสะเป็นปทัฏฐฐาน กุสลจิตที่เป็น
 ภาวนามัยมือโมหะเป็นปทัฏฐฐาน. กุสลจิต
 ทุกดวงมีความเลื่อมใสยิ่งเป็นปทัฏฐฐาน,
 พึงพรรณนาพระสูตรว่า “บุคคลเกิด
 ครรّฐาแล้ว ย่อมเข้าไปหา, เมื่อเข้าไปหา
 ย่อมเข้าไปนั่งใกล้” ดังนี้ ให้พิสดาร.
 กุสลจิตเป็นปทัฏฐฐานแห่งความสุขอันเป็น
 ผลที่น่าปรารถนา. โยนิโสมนสิการเป็น
 ปทัฏฐฐานแห่งกุสลจิต. จริงอยู่ โยคาวจร
 เมื่อกระทำไว้ในใจ โดยอุบายอันแยบคาย
 ย่อมตั้งกุสลจิต เจริญกุสลจิต, โยคาวจร
 ผู้เจริญกุสลจิตนั้น ย่อมทำความพอใจให้
 เกิด เพื่อจะยังธรรมอันเป็นบาปเป็นอกุศล
 ที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น, ย่อมตั้งความเพียร
 เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น.
 ข้อว่า “เมื่อโยคาวจรนั้นเจริญสัมมป-
 ปธาน ๔ อย่างนี้ สติปฏฐฐาน ๔ จนถึง
 อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมถึงความเจริญ

^๑ ม. น. ๑๓/๒๓๓.

เต็มที” นี้เป็นการยกภาวนาขึ้น. ก็เมื่อ
มีภาวนาอยู่ การละก็เป็นอันสำเร็จแล้ว
ทีเดียว. นี้ชื่อว่าสมาโรปนहारสัมปาตะ.

ตถา :

ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺตติ
สํยมโต เวรํ น จียติ
กุสโล จ ชหาคิ ปापกํ
ราคโทสโมหกุขยา ส นิพฺพุโตติ.^๑

ตตถ ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺตติ
ทานมยํ ปุณฺณกิริยวตฺตุ วุตฺตํ. สํยมโต
เวรํ น จียติ สิลมยํ ปุณฺณกิริยวตฺตุ
วุตฺตํ. กุสโล จ ชหาคิ ปापกนฺติ
โลภสฺส จ โทสสฺส จ โมหสฺส จ
ปหานมาห. เตน ภาวนามยํ ปุณฺณ-
กิริยวตฺตุ วุตฺตํ. ราคโทสโมหกุขยา
ส นิพฺพุโตติ อนุปาทาปรินิพฺพานมาห.

ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺตติ อโลโก
กุสลมูลํ. สํยมโต เวรํ น จียติ

อนึ่ง พระคาถาว่า :

บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน เวย่อม
ไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่ อนึ่ง คนฉลาด
ย่อมละกรรมอันลามก เขาดับแล้ว
เพราะระคะ โทสะ โมหะ ลีนไป.

ในพระคานานั้น คำว่า บุญย่อม
เจริญแก่ผู้ให้ทาน ตรัสทานมัยบุญ-
กิริยวตฺตุ. คำว่า เวย่อมไม่ก่อแก่
ผู้สำรวมอยู่ ตรัสสิลมัยบุญกิริยวตฺตุ.
คำว่า อนึ่ง คนฉลาดย่อมละกรรมอัน
ลามก ตรัสการละโลภะ โทสะ และ
โมหะ. ด้วยคํานั้นตรัสภาวนามัย บุญ-
กิริยวตฺตุ. คำว่า เขาดับแล้ว เพราะ
ระคะโทสะโมหะลีนไป ตรัสอนุปาทา-
ปรินิพพาน.

คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน
ได้แก่อกุศลมูล. คำว่า เวย่อม

^๑ ที. มหา. ๑๐/๑๕๕, พุ. อ. ๒๕/๒๑๕,
เปฏโกปเทส. ภูมิพโลกิถุ ๓๕.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโทโส กุสลมูล. กุสโล จ ชหาคี
 ปาปกนฺติ อโมโห กุสลมูล. ราก-
 โทสโมหุขยา ส นิพฺพุโตติ เตสํ
 นิสฺสรณํ วุตฺตํ.

ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺตตีติ
 สีสกฺขนุชฺชส ปทฏฺจานํ. สยมโต เวร
 น จียตีติ สมาสิกฺขนุชฺชส ปทฏฺจานํ.
 กุสโล จ ชหาคี ปาปกนฺติ ปญฺญา-
 กฺขนุชฺช วิมุตฺติกฺขนุชฺชส ปทฏฺจานํ.
 ทาเนน โอพาริกานํ กิเลสานํ ปหานํ,
 สีสเนน มชฺฌิมานํ, ปญฺญา ย สุขมานํ.^๑
 รากโทสโมหุขยา ส นิพฺพุโตติ
 กตาวีญฺมีย์ ทสฺเสติ.

ททโต ปุณฺณํ ๗เปยฺย ชหาคี
 ปาปกนฺติ เสกฺขภุมฺมีย์ ทสฺสิตา.
 รากโทสโมหุขยา ส นิพฺพุโตติ
 อคฺคผลํ วุตฺตํ.

ไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่ ได้แก่อโทสกุสลมูล.
 คำว่า อนึ่งคนฉลาดย่อมละกรรมอันลามก
 ได้แก่อโมหกุสลมูล. คำว่า เขาดับแล้ว
 เพราะรากะโทสะโมหะสิ้นไป ตรัสการ
 สลัดออกจากรากะโทสะโมหะทั้ง ๓ นั้น.

คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน
 เป็นปทัฏฐานแห่งศีลขันธ. คำว่า เวร
 ย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่เป็นปทัฏฐานแห่ง
 สมาสขันธ. คำว่า อนึ่ง คนฉลาดย่อม
 ละกรรมอันลามกเป็นปทัฏฐานแห่ง
 ปัญญาขันธแห่งวิมุตติขันธ. การละกิเลส
 อย่างหยาบได้ด้วยทาน อย่างกลางได้
 ด้วยศีล อย่างละเอียดได้ด้วยปัญญา.
 ทรงแสดงภูมิของพระชินาสพ ด้วยคำว่า
 เขาดับแล้ว เพราะรากะโทสะโมหะ
 สิ้นไป.

ทรงแสดงเสขภูมิ (ภูมิของพระ-
 เสขบุคคล) ด้วยคำว่า บุญย่อมเจริญแก่
 ผู้ให้ทาน ๗๗ ย่อมละกรรมอันลามก.
 ตรัสพระอรหัตผลด้วยคำว่า เขาดับแล้ว
 เพราะรากะ โทสะ โมหะสิ้นไป.

^๑ ฉ. สุขมานํ.

ตถา ททโต ปุณฺณํ ๗เปฯ น
จียตีติ โลกียกุศลมูลํ วุตฺตํ. กุสโล
จ ชหาคี ปาปกนฺตฺติ โลกุตฺตรกุศลมูลํ
วุตฺตํ. รากโทสโมหฺกฺขยา ส นิพฺพุโตติ
โลกุตฺตรสฺส กุศลมูลสฺส ผลํ วุตฺตํ.

ททโต ๗เปฯ น จียตีติ
ปุณฺชชนภุมิ ทสฺสีตา. กุสโล จ
ชหาคี ปาปกนฺตฺติ เสกฺขภุมิ ทสฺสีตา.
รากโทสโมหฺกฺขยา ส นิพฺพุโตติ
อเสกฺขภุมิ ทสฺสีตา.

ททโต ๗เปฯ น จียตีติ
สคฺคคามินี ปฏฺิปปทา วุตฺตา. กุสโล
จ ชหาคี ปาปกนฺตฺติ เสกฺขวิมฺุตฺติ.
รากโทสโมหฺกฺขยา ส นิพฺพุโตติ
อเสกฺขวิมฺุตฺติ วุตฺตา.

อนึ่ง ตรัสกุศลมูลอันเป็นโลกียะ
ด้วยคำว่า “บุญย่อมนเจริญแก่ผู้ให้ทาน
๗ลฯ เวยย่อมนไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่”.
ตรัสกุศลมูลอันเป็นโลกุตระ ด้วยคำว่า
อนึ่ง คนฉลาดย่อมนละกรรมอันลามก.
ตรัสผลแห่งกุศลมูลอันเป็นโลกุตระด้วย
คำว่า “เขาดับแล้ว เพราะรากะโทสะ
โมหะสิ้นไป”.

ทรงแสดงภูมิของปุณฺชนด้วยคำว่า
บุญย่อมนเจริญแก่ผู้ให้ทาน เวยย่อมนไม่
ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่. ทรงแสดงภูมิของ
พระเสขะด้วยคำว่า ‘อนึ่ง คนฉลาดย่อมน
ละกรรมอันลามก. ทรงแสดงภูมิของ
พระอเสขะด้วยคำว่า เขาดับแล้ว เพราะ
รากะโทสะโมหะสิ้นไป.

ทรงตรัสปฏิบัติทาเครื่องดำเนินไปสู่
สววรรค์ด้วยคำว่า บุญย่อมนเจริญแก่ผู้ให้
ทาน ๗ลฯ เวยย่อมนไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่.
ตรัสความหลุดพ้นของพระเสขะ ด้วย
คำว่า อนึ่ง คนฉลาดย่อมนละกรรมอัน
ลามก. ตรัสความหลุดพ้นของพระอเสขะ
ด้วยคำว่า เขาดับแล้วเพราะรากะโทสะ
โมหะสิ้นไป.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ททโต ๗เป๗ น จียตีติ
 ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ โลกียานํ
 ฌมฺมานํ เทสนมาห. กุสโล จ
 ชหาติ ปาปกนฺติ โลกเก อาทีนวา-
 นุปลฺลสฺสนาย สทฺธี สามุกกํสิกํ
 ฌมฺมเทสนมาห. รากโทสโมหกุชฺยา ส
 นิพฺพุโตติ ตสฺสา เทสนาย ผลมาห.

ตรัสการแสดงธรรมอันเป็นโลกียะ
 คือทานกถา สีลกถา สคคกถา ด้วย
 คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน ๗ล๗
 เวย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่. ตรัส
 สามุกกัังสิกธรรมเทสนา (คือจตุราริยสัง)
 พร้อมด้วยการศึกษาเห็นโทษในโลก
 ด้วยคำว่า อนึ่ง คนฉลาดย่อมละกรรม
 อันลามก. ตรัสผลแห่งเทศนานั้น ด้วย
 คำว่า เขาดับแล้ว เพราะรากะโทสะ
 โมหะสิ้นไป.

ททโต ปุณฺณํ ปวทุตฺตตีติ
 ฌมฺมทานํ อามิสทานญจ วทติ.
 สัมมโต เวรํ น จียตีติ ปาณาติปาตา
 เวรณฺนียา สตุตฺตานํ อภยทานํ วทติ.
 เอวํ สพฺพานิปี สิกฺขาปทานิ
 วิตุถาเรตพฺพานิ. เตน จ สีลสํยเมน
 สีเล ปติฏฺฐิตโต จิตฺตํ สํยเมติ, ตสฺส
 สมฺโภ ปารีปุรี คจฺจติ. เอวํ โส
 สมเถ จิตโต วิปลฺลสฺสนาโกสลลโยคโต
 กุสโล จ ชหาติ ปาปกํ รากํ ชหาติ,
 โทสํ ชหาติ, โมหํ ชหาติ, อริยมคฺเคน
 สพฺเพปี ปาปกเก อกุสเล ฌมฺเม ชหาติ.
 เอวํ ปฏิปนฺโน จ รากโทสโมหกุชฺยา

ตรัสธรรมทานและอามิสทาน ด้วย
 คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน. ตรัส
 อภยทานแก่สัตว์ทั้งหลาย โดยเจตนา
 งดเว้นจากปาณาติบาต ด้วยคำว่า เวร
 ย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่. ฟังพรรณนา
 สิกขาบทแม่ทั้งหมด ให้พิสดารด้วย
 ประการดังกล่าวมานี้. อนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ใน
 ศีลย่อมสำรวมจิตด้วยการสำรวมศีลนั้น
 สมณะของผู้สำรวมจิตนั้นย่อมถึงความ
 เต็มรอบ. เขาตั้งอยู่ในสมณะแล้วจัดว่าเป็น
 คนฉลาด เพราะประกอบด้วยความฉลาด
 ในวิปัสสนา ย่อมละกรรมอันลามก
 ย่อมละรากะ โทสะ โมหะ ย่อมละ

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ส นิพพุโตติ ราคาที่นั ปริกขยา เทวปี วิมุตติโย อธิคจจตีติ อัย สุตตนิทเทโส.

อกุศลธรรม อันลามกแม้ทั้งปวงด้วยอริย- มรรค. และเมื่อปฏิบัติได้อย่างวามานี้ ย่อมบรรลุมุตติแม้ทั้งสอง (เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ) เพราะกิเลสทั้งหลาย มีราคาเป็นต้นสิ้นไป โดยพระบาลีว่า เขาดับแล้ว เพราะราคา โทสะ โมหะ สิ้นไป ความที่กล่าวมานี้ เป็นการ แสดงไขพระสูตร.

ตตถ กตโม เทสนาหาร- สมปาโต ? อิมสมิ สุตเต ก็ เทสิต ? เทว สุกติโย เทวา จ มนุสสา จ, ทิพพา จ ปญจ กามคุณา, มานุสกา จ ปญจ กามคุณา, ทิพพา จ ปญจ- ปาทานกขนธา, มานุสกา จ ปญจปาทานกขนธา. อิท วุจจติ ทุกขั อริยสจจ. ตสส การณภาเวน ปุริมปุริมนิปพนา ตณหา สมุทโย อริยสจจ. ตยิท วุจจติ อสสาโท จ อาทีนโว จ. สพพสส ปุริเมหิ ทวีหิ ปเทหิ นิทเทโส “ททโต ๗เปฯ น จียตี”ติ. กุสโล จ ชหาคี ปापกนฺตี มคฺโค วุตฺโต. ราคาโทสโมหขยา ส นิพพุโตติ เทว นิพพานธาตฺโย

ในบรรดาหารสัมปาตะเหล่านั้น เทสนาหารสัมปาตะ เป็นไหน ? คือใน พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ อย่างไร ? ทรงแสดงสุคติไว้ ๒ คือ เทวดา ๑ มนุษย์ ๑ เบญจกามคุณ อันเป็นทิพย์ ๑ เบญจกามคุณอันเป็นของ มนุษย์ ๑ อุปาทานชั้น ๕ อันเป็น ทิพย์ ๑ และอุปาทานชั้น ๕ อันเป็น ของมนุษย์ ๑. นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจ. ตัณหาอันสำเร็จมาจากภพก่อน ๆ โดย ความเป็นเหตุแห่งทุกขนั้น เรียกว่า สมุทัยอริยสัจ. อริยสัจทั้งสองนี้นั้นเรียกว่า อัสสาทะ และอาทีนวะ. การแสดงไข ทุกขอริยสัจและสมุทัยอริยสัจด้วย ๒ บท แรกกว่า “ททโต ๗เปฯ น จียตี”

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สอฺปาทิสเสสา จ อฺนุปาทิสเสสา จ.
อิทํ นิสฺสรณํ. ผลาทินิ ปน ยถารหํ
เวทิตพฺพานีติ. อยํ เทสฺนาหารสมฺปาโต.

ตรัสสมรคด้วยคำว่า กุสโล จ ชหาคติ
ปาปกํ (คนฉลาดย่อมละกรรมอันลามก).
ตรัสนิพพานธาตุ ๒ คือ สอฺปาทิสเส-
นิพพานธาตุ ๑ อฺนุปาทิสเสนิพพาน-
ธาตุ ๑ ด้วยคำว่า รากโทสโมหกุขยา
ส นิพฺพุโต (เขาดับแล้วเพราะรากะ
โทสะโมหะสิ้นไป). นี้จัดเป็นนิสสรณะ
(การสลัดออก). ส่วนผลเป็นต้นพึงทราบ
ตามสมควร. นี้ชื่อว่าเทศนาหารสมฺปาตะ.

วิจโยติ “ททโต ปุณฺณํ ปวทฺตมฺหิ”ติ
อิมินา ปจฺเมน ปเทน ติวริชฺมุปี ทานมยํ
สีลมยํ. ภาวนามยํ ปุณฺณกิริยวตฺต
วตฺตํ. ทสฺวิธสฺสปี เทยฺยชฺมมฺสฺส
ปริจฺจาโก วตฺโต. ตถา จพฺพิชฺสฺสปี
รูปาทิอารมฺมณฺสฺส. “สํยมโต เวรํ น
จียตี”ติ ทฺติเยน ปเทน อเวรา
อสปตฺตา อพฺยาปาทา จ ปฏิปทา
วตฺตา. “กุสโล จ ชหาคติ ปาปกนฺ”ติ
ตฺติเยน ปเทน ฅานฺบุปาโท
อญฺฅานฺนิโรธ สพฺโพปี อริโย
อฏฺจฺจโก มคฺโค สพฺเพปี โพรธิปฺกฺขิยา
ชฺมมา วตฺตา. “รากโทสโมหกุขยา ส
นิพฺพุโต”ติ รากกุขเยน รากวิราคา

จะกล่าวบทว่า วิจยะ ต่อไป ด้วย
บทแรกนี้ว่า “ททโต ปุณฺณํ ปวทฺตมฺหิ
(บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน) ตรัส
บุญกิริยวตฺตทั้งสามคือ ทานมัย สีลมัย
ภาวนามัย. ตรัสการสละไทยธรรมทั้ง ๑๐
อย่าง. ตรัสการสละอารมณ์ทั้ง ๖ อย่าง
มีรูปารมณฺเป็นต้นก็เหมือนกัน. ด้วย
บทที่ ๒ ว่า “สํยมโต เวรํ น จียตี”
(เวรย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่) ตรัส
ปฏิปทาอันไม่เป็นเวรกัน ไม่เป็นข้าศึก
กันและไม่เบียดเบียนกัน. ด้วยบทที่ ๓ ว่า
กุสโล จ ชหาคติ ปาปกํ” (คนฉลาด
ย่อมละกรรมอันลามก) ตรัสความเกิดขึ้น
แห่งญาณ ความดับแห่งอัญญาน อริย-

บริษัทอยู่ในเต็คคอมมุณีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เจโตวิมุตติ, โมหกุขเยน อวิชชาวิราคา
ปณฺณาวิมุตติ วุตฺตาคติ. อัย วิจโย
หารสมฺปาโต.

มรรคมืองค์ ๘ ทั้งหมด โภธิปักขิยธรรม
ทั้งหมด. ด้วยบทว่า “รากโทสโมหกุขยา
ส นิพฺพุโต” (เขาดับแล้ว เพราะรากะ
โทสะโมหะสิ้นไป) ตรัสเจโตวิมุตติเพราะ
สํารอกความกำหนดเพราะรากะสิ้นไป,
ตรัสปัญญาวิมุตติเพราะสํารอกอวิชา
เพราะโมหะสิ้นไป. นี้ชื่อว่า วิจยหาร-
สัมปาตะ.

ยฺกฺกตฺติ ทานเน จิโต อุกฺกยํ
ปริปุเรติ มจฺจริยปฺปหานญจ ปุณฺณวา-
ภิสนฺทญฺจาติ อตฺถเสสา ยฺกฺกตฺติ. สีสฺสยฺเม
จิโต อุกฺกยํ ปริปุเรติ อฺปจารสมฺมาธิ
อฺปปนาสมฺมาธิญฺจาติ อตฺถเสสา ยฺกฺกตฺติ.
ปาปเก ฌมฺเม ปชฺชนฺโต ทุกฺกขํ
ปริชานาติ, นิโรธํ สจฺจิกโรติ, มคฺคํ
ภาเวตฺติ อตฺถเสสา ยฺกฺกตฺติ. รากโทส-
โมหเสฺสํ สพฺพโส ปริกฺกฺชีณเสฺสํ
อนฺุปาทิสเสสาย นิพฺพานชาตฺตยา
ปรีนิพฺพายตฺติ อตฺถเสสา ยฺกฺกตฺติ. อัย
ยฺกฺกตฺติหารสมฺปาโต.

จะกล่าวคำว่า **ยฺกฺกตฺติ** ต่อไป :- คือ
มีความสมควรดังนี้ว่า บุคคลดำรงอยู่ใน
ในทาน ย่อมบำเพ็ญธรรม ๒ ประการ
คือละความตระหนี่ ๑ ผลแห่งบุญ ๑.
มีความสมควรดังนี้ว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน
ความสำรวมศีล ย่อมบำเพ็ญธรรม ๒
ประการ คืออุปัชฌาธิ ๑ อธิปนา-
สมาธิ ๑. มีความสมควรดังนี้ว่า บุคคล
ผู้ละบาปธรรม ย่อมกำหนดรู้ทุกข์ ๑ ย่อม
กระทำให้แจ้งนิโรธ ๑ ย่อมเจริญมรรค ๑.
มีความสมควรดังนี้ว่า พระอริยบุคคล
เมื่อรากะโทสะโมหะสิ้นไปแล้วโดยไม่เหลือ
ย่อมปรีนิพพานด้วยอนฺุปาทิสเสนิพพาน-
ชาตฺ. นี้ชื่อว่า ยฺกฺกตฺติหารสัมปาตะ.

๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖-๑๗-๑๘-๑๙-๒๐-๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘-๒๙-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘-๓๙-๔๐-๔๑-๔๒-๔๓-๔๔-๔๕-๔๖-๔๗-๔๘-๔๙-๕๐

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินค์สตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปทภูฐานนุติ ททโต ปุณณํ
 ปวทุสมตีติ จากาธิภูฐานสฺส ปทภูฐานํ.
 สัมมโต เวรํ น จียตีติ สจจา-
 ธิภูฐานสฺส ปทภูฐานํ. กุสโล จ
 ชหาติ ปापกนฺติ ปณฺณาธิภูฐานสฺส
 ปทภูฐานํ. รากโทสโมหกฺขยา ส
 นิพฺพุโตติ อุปสมาธิภูฐานสฺส
 ปทภูฐานนฺติ. อัยํ ปทภูจาโน
 หารสมฺปาโต.

จะกล่าวคำว่า **ปทภูฐาน** ต่อไป :-
 คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน เป็น
 ปทภูฐานแห่งความตั้งใจมั่นในจาคะ.
 คำว่า เวย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่ เป็น
 ปทภูฐานแห่งความตั้งใจมั่นในสัจจะ.
 คำว่า คนฉลาดย่อมละกรรมอันลามก
 เป็นปทภูฐานแห่งความตั้งใจมั่นในปัญญา.
 คำว่า เขาดับแล้วเพราะรากะโทสะโมหะ
 ลื่นไป เป็นปทภูฐานแห่งความตั้งใจ
 มั่นในพระนิพพาน. นี้ชื่อว่า ปทภูฐาน-
 หารสัมปาตะ.

ลกฺขณโณติ “ททโต”ติ เอเตน
 เปยฺยวชฺชํ อตฺถจริยํ สมานตฺตตา จ
 ทสฺสีตาติ เวทิตพฺพา สงฺคหฺวตฺถกาเวน
 เอกลกฺขณตฺตตา. “สัมมโต”ติ เอเตน ขนฺติ-
 เมตฺตาอวิหีสานุทฺทยาทโย ทสฺสีตาติ
 เวทิตพฺพา เวรานุปฺปาทนลกฺขณน
 เอกลกฺขณตฺตตา. “เวรํ น จียตี”ติ
 เอเตน หิริโอสฺสอุปฺโปปปิจฺจตาสนฺตฺถจฺจิตา-
 ทโย ทสฺสีตา เวราวทุสมเนน
 เอกลกฺขณตฺตตา. ตถา อหิริกา-
 โนตฺตูปฺปาทโย อเจตพฺพภาเวน เอก-
 ลกฺขณตฺตตา. “กุสโล”ติ เอเตน

จะกล่าวคำว่า **ลักษณะ** ต่อไป :-
 ด้วยคำว่า “ททโต” (แก่ผู้ให้ทาน) นี้
 ฟังทราบว่าเป็นผู้มีพระภาคทรงแสดง
 เปยยวัชชะ [การกล่าวถ้อยคำที่อ่อนหวาน
 อันสมควรกล่าว (ปิยวาจา)] ๑ อตถจริยา
 (ความประพฤติประโยชน์) ๑ สมานตตตา
 (ความวางตนไว้สม่ำเสมอ) ๑ เพราะเป็น
 คำมีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยความ
 เป็นสังคหัตถุ. ด้วยคำว่า “สัมมโต” (แก่
 ผู้สำรวมอยู่) นี้ ฟังทราบว่าเป็นทรงแสดง
 ถึงขันติ (ความอดทน) เมตตา (ความรัก)
 อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) และ

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โกศลทีปเนน สมมาสงกปฺปาทโย
ทสฺสีตา มกฺกุงคาทิกาวเนน เอก-
ลกฺขณตฺตา. “ชหาติ ปาปกนฺ”ติ
เอเตน ปริณฺณามิสมาทโยปิ ทสฺสีตา
อภิสมยลกฺขเนน เอกลกฺขณตฺตา.
“รากโทสโมหฺกฺขยา”ติ เอเตน อวสิฏฺจ-
กิลเสาทินมฺปิ ขยา ทสฺสีตา
เขเปตพฺพภาเวเนน เอกลกฺขณตฺตาติ อัย-
ลกฺขณเณ.

อนุททยา (ความเอ็นดู) เป็นต้น เพราะ
เป็นคำมีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยไม่
ทำเวรให้เกิดขึ้น. ด้วยคำว่า “เวรํ น
จียติ” (เวรย่อไม่ก่อ) นี้ ทรงแสดง
กุศลธรรมมีหิริ (ความเกลียดบาป)
โอดตปฺปะ (ความกลัวบาป) อปฺปิจจตา
(ความเป็นผู้มักน้อย) และสันตฺตฺตฺตา
(ความเป็นผู้สันโดษ) เป็นต้น เพราะมี
ลักษณะอย่างเดียวกัน โดยไม่เพิ่มเวร.
อนึ่ง ทรงแสดงอกุศลธรรมมีอหิริกะ
(ความไม่เกลียดบาป) และอโนตตปฺปะ
(ความไม่กลัวบาป) เป็นต้น เพราะมี
ลักษณะอย่างเดียวกัน โดยความเป็น
ธรรมไม่ควรก่อ. ด้วยคำว่า “กุสโล”
(ผู้ฉลาด) นี้ ทรงแสดงธรรม มีสัมมา-
สังกปฺปะ เป็นต้น โดยแสดงความเป็น
ผู้ฉลาด เพราะมีลักษณะอย่างเดียวกัน
โดยความเป็นองค์มรรค เป็นต้น. ด้วย
คำว่า “ชหาติ ปาปกํ” (ย่อมลະกรรม
อันลามก) นี้ ทรงแสดงแม้การตรัสรู้
โดยการกำหนดรู้ เป็นต้น เพราะมีลักษณะ
อย่างเดียวกันโดยลักษณะคือการตรัสรู้.
ด้วยคำว่า “รากโทสโมหฺกฺขยา” (เพราะ
สิ้นราคะ โทสะ โมหะ) นี้ ทรงแสดง

บริษัทยูไนเต็ดคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความสิ้นไปแม้แห่งกิเลสที่เหลือลงเป็นต้น เพราะมีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยความเป็นกิเลสที่พึงให้สิ้นไป ที่พรรณนามานี้ชื่อว่า ลักษณะ.

จตุพฺพโยหิตี ททโตติ คาทายั
ภควโต โภ อธิปฺปาโย ? เย
มหาภคตํ ปตฺถยิสฺสนฺติ, เต ทานํ
ทสฺสนฺติ ทาลิตฺทียปฺปหานาย. เย
อเวรตํ อิจฺจนฺติ, เต ปญฺจ เวรานิ
ปชฺหิสฺสนฺติ. เย กุสลธมฺเมหิ ฉนฺทกามา,
เต อฏฺฐจฺจกิกํ มคฺคํ ภาเวสฺสนฺติ. เย
นิพฺพายิตฺตูกามา, เต ราคโทสโมหํ
ปชฺหิสฺสนฺตฺติ อยมตฺตถ ภควโต
อธิปฺปาโย. เอวํ นิพฺพจนฺนิทานสฺนฺชโย
วตฺตพฺพชาติ. อัยํ จตุพฺพโย.

อาวฏฺฏยิตฺติ ยญฺจ อททโต มจฺจริยํ,
ยญฺจ อสํยมโต เวรํ, ยญฺจ อกุสลสฺส
ปาปสฺส อปฺปหานํ, อัยํ ปฏฺิปกฺข-
นิตฺทเทสฺน สมฺทโย. ตสฺส อโลภณ จ
อโทสณ จ อโมهن จ ทานาทิหิ
ปหานํ, อิมานิ ตินฺนิ กุสลมฺูลานิ.
เตสํ ปจฺจโย อฏฺฐ สมฺมตฺตทานิ, อัยํ
มคฺโค. โย ราคโทสโมหานํ ขโย, อัยํ

จะกล่าวคำว่า จตุพฺพโย หะ ต่อไป :-
ในพระคาถาว่า ททโต พระผู้มีพระภาค
ทรงมีพระอภิบายอย่างไร? มีพระอภิบาย
ไว้ดังนี้ว่า บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนา
ความเป็นผู้มีโภคะมาก จักให้ท่านเพื่อละ
ความขัดสน. ผู้ปรารถนาความไม่มีเวร
จักละเวร ๕. ผู้ประสงค์ความพอใจด้วย
กุศลธรรม จักเจริญมรรคมีองค์ ๘.
ผู้ประสงค์พระนิพพาน จักละราคะ
โทสะโมหะ. พึงกล่าวคำวิเคราะห์นี้ทาน
และสนธิอย่างนี้. นี้ชื่อว่าจตุพฺพโย.

จะกล่าวคำว่า อาวฏฺฏยิตฺติ ต่อไป :-
ความว่า ความตระหนี่ของผู้ไม่ให้ทาน
๑ เวรของผู้ไม่สำรวม ๑ การไม่ละบาป
อกุศล ๑ นี้จัดเป็นสมุทัย ด้วยการ
แสดงไชธรรมอันเป็นข้าศึก. สมุทัยนั้น
ละได้ก็ด้วยทานเป็นต้น ด้วยอโลภะ ๑
อโทสะ ๑ อโมหะ ๑ ทั้งสามนี้จัดเป็น
กุศลมูล. สัมมัตตธรรม ๘ เป็นปัจจัย

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิโรธติ. ยัม อาวฏฏโฏ.

แห่งกุศลมูลนั้น นี้จัดเป็นมรรค. ความ
สิ้นไปแห่งราคะโทสะโมหะ จัดเป็นนิโรธ.
นี้ชื่อว่าอ่าวฏฏะ.

วิภตฺตีติ ททโต ปุณฺณํ ปวทฺตมฺตีติ
เอกังเสน โย ภายเหตุ เทติ, รากเหตุ
เทติ, อามิสกิญจิกขเหตุ เทติ, น ตสฺส
ปุณฺณํ ปวทฺตมฺตี^๑ ยณฺจ ทณฺททานํ
สตถุทานํ ปรวิเหจนตถํ อปุณฺณํ
อสุส ปวทฺตมฺตี. ยัม ปน กุสเลน
จิตฺเตน อนุกมฺปนฺโต วา อปจายมาโน
วา อนนฺนํ เทติ, ปานํ วตถํ ยานํ
มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ
เทติ, สพฺพสตฺตานํ วา อภยทานํ เทติ,
เมตฺตจิตฺโต หิตขุณฺนาสโย นิสฺสรณสณฺณิ
ธมฺมํ เทเสติ. สยมโต เวรํ น จียตีติ
เอกังเสน อภยฺปรตสฺส จียตี, กิการณํ ?
ยัม อสมตฺโต, ภยฺปรโต ทิฏฺฐจธมฺมิกสฺส
ภายตี “มา มํ ราชาโน คเหตุวา
หตถํ วา ฉินฺนฺเทยฺยํ ๗เปฯ ชีวนฺตมฺปิ
สุเล อุตฺตทาเสยฺยุนฺ”ติ, เตน สยมฺน
อเวรํ จียตี. โย ปน เอรํ สมาน
เวรํ น จียตี. โย ปน เอรํ

จะกล่าวคำว่า **วิภตติ** ต่อไป :-
คำว่า บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน ความว่า
ผู้ใดให้ทาน เพราะความกลัวเป็นเหตุ,
เพราะราคะเป็นเหตุ, เพราะอามิสเล็ก ๆ
น้อย ๆ เป็นเหตุ, โดยส่วนเดียว
บุญย่อมไม่เจริญแก่ผู้นั้น อนึ่ง การให้
อาชญา การให้ศาสตรา เพื่อเบียดเบียน
ผู้อื่น ไม่จัดเป็นบุญ ส่วนบุญที่จะเจริญ
ได้แก่ บุญที่ผู้มีจิตเป็นกุศลอนุเคราะห์
หรือนอบน้อมให้ ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม
ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่อง
ลูบไล้ ที่นอน ที่อาศัย ประทีป, หรือว่า
ให้อภัยทานแก่มวลสรรพสัตว์ มีจิตเมตตา
มีอัธยาศัยเกื้อกูล มีความสำคัญในธรรม
เป็นเครื่องออกจากทุกข์ แสดงธรรม.
คำว่า เวยฺยอมนํ ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่
ความว่า เวยฺยอมนํ ก่อแก่บุคคลผู้มีใจ
ผู้งดเว้นเพราะกลัวโดยส่วนเดียว, เพราะ
เหตุไร ? เพราะเป็นบุคคลไม่มีความ

^๑ น. วทตฺตี.

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตติอรรณภกา. ป-ท.๒-๑๑

สมาทียติ, ปาณาติปาตสุส ปาปโก
 วิปาโก ทิฏฺฐเจ เจว ธมฺเม
 อภิสมฺปฺราเย จ, เอวํ สพฺพสุส
 อกุสลสุส, โส ตโต อารมฺติ, อิมินา
 สัมเมน เวรํ น จียติ. สัมโม นาม
 สิลล์. ตํ จตฺตพฺพิธํ เจตนา สิลล์, เจตสิกํ
 สิลล์, สัมโร สิลล์, อวิติกกโม สิลฺลนฺติ.
 กุสโล จ ชหาติ ปาปกนฺติ
 ปาปปหายกา สตฺตตฺตีส โพรธิปกฺขียา
 ธมฺมา วตฺตพฺพชาติ. อโย วิภตฺติ.

สามารถจะก่อเวรได้ บุคคลผู้งดเว้น
 เพราะกลัว ย่อมกลัวต่อผลในปัจจุบันว่า
 “พระราชาทรงหลายอย่างพึงจับเราตัดมือ
 เลย ฯลฯ หรืออย่างพึงจับเราทั้งที่ยังมีชีวิต
 อยู่ให้นอนหงายบนหลาวเลย”, ด้วยความ
 สำนวมนั้น เขาจึงก่อแต่สิ่งไม่ใช่เป็นเวร.
 ก็ผู้ที่เป็นอย่างนี้ย่อมไม่ก่อเวร. ส่วน
 บุคคลใด ย่อมสมათานอย่างนี้ ผลของ
 ปาณาติบาตอันเป็นบาป (ย่อมเจริญแก่
 เขา) ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในอภิสัมปฺรายภพ,
 อกุศลทั้งปวงมีผลอย่างนี้, เขาจึงงดเว้น
 จากอกุศลทั้งปวงนั้น, เวรย่อมไม่ก่อ
 ด้วยความสำรวมนี่. คีลชื่อว่า ความ
 สำนวมนั้นมี ๔ อย่าง คือเจตนาคีล
 เจตสิกคีล สังวรคีล อวิติกกมคีล.
 คำว่า คนฉลาดย่อมละกรรมอันลามก
 พึงกล่าววโพรธิปกฺขียธรรม ๓๗ ประการ
 ซึ่งเป็นธรรมละบาป. นี้ชื่อว่า วิภตฺติ.

ปรีวตฺตโนติ ททโต ปุณฺณํ
 ปวทฺตมฺติ, อททโตปิ ปุณฺณํ ปวทฺตมฺติ,
 น ทานมยิกํ. สัมมโต เวรํ น จียติ
 อสัมมโตปิ เวรํ น จียติ, ยํ ทาเนน
 ปฏิสงฺขานพฺเลน ภาวนาพฺเลน. กุสโล

จะกล่าวคำว่า **ปรีวตฺตนะ** ต่อไป.
 บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ทาน ถึงผู้ที่ไม่ให้
 บุญก็เจริญ แต่ไม่ใช่บุญที่สำเร็จมาจาก
 ทาน. เวรย่อมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมนอยู่ ถึงผู้
 ไม่สำรวมน เวรก็ไม่ก่อ ซึ่งไม่ก่อก็ด้วย

บริษัทยูไนเต็คคอมมูนีเคชั่น อินดัสตรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จ ชหาติ ปาปกั, อกุสโล ปน น
ชหาติ. รากโทสโมหุขยา ส นิพพุโต,
เตส อปริกขยา นตถิ นิพพุตตี.
อยั ปริวัตตโน.

ทาน ด้วยกำลังแห่งการพิจารณา ด้วย
กำลังแห่งภาวนา อนึ่ง คนฉลาดย่อมละ
กรรมอันลามก ส่วนคนไม่ฉลาดย่อม
ไม่ละ. เขาดับแล้ว เพราะรากะโทสะ
โมหะสิ้นไป เพราะรากะโทสะโมหะทั้ง ๓
นั้น ยังไม่สิ้นไป ความดับกิเลสก็ไม่มี.
นี้ชื่อว่า ปริวัตตนะ.

เววจโนติ ททโต ปุณณั ปวทุตติ.
ปริจจาคโต กุสลั อปจียติ. อนุโมทโตปิ
ปุณณั ปวทุตติ จิตตปุปสาทโตปิ
เวยยาวจจกิริยายปิ. สัมมโตติ สีลสวารโต
โสรัจจโต. เวรึ น จียตตี ปาปึ น
วทุตติ, อกุสลั น วทุตติ. กุสโลติ
ปนุทโต นิปุโณ เมธาวิ ปริกขโก.
ชหาตตีติ สมุจฉินทติ สมุคฺขมาฏฺเฐติ. อยั
เววจโน.

จะกล่าวคำว่า เวจนะ ต่อไป บุญ
ย่อมเจริญแก่ผู้ให้. ไหวพจน์ว่า กุศลย่อม
เข้าไปสะสมแก่ผู้สละอยู่. ผู้อนุโมทนาอยู่
ก็ดี ผู้มีจิตเสื่อมใสอยู่ก็ดี บุญย่อมเจริญ
แม้ด้วยไวยาวัจจมัยบุญกิริยาวัตถุ. คำว่า
แก่ผู้สำรวมอยู่ ได้แก่ ผู้สำรวมศีลอยู่
คือผู้ยินดีในธรรมอันงาม. คำว่า เวร
ย่อมไม่ก่อ ได้แก่ บาบย่อมไม่เจริญ คือ
อกุศลย่อมไม่งอกงาม. คำว่า คนฉลาด
ได้แก่ คนที่เป็นบัณฑิตมีความคิด
ละเอียดอ่อน เป็นนักปราชญ์มีปัญญา
เครื่องพิจารณา. คำว่า ย่อมละ ได้แก่
ย่อมถอนได้เด็ดขาด คือ ย่อมเพิกได้
หมดสิ้น. นี้ชื่อว่าเวจนะ (คำอันเป็น
ไหวพจน์).

เนตติอรรณภา. ป-ท.๒-๑๒

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปณฺณตฺตติ ททโต ปุณฺณํ
 ปวทฺธตฺตติ โลกสฺส ปฏินิสฺสคฺคปณฺณตฺตติ,
 อโลกสฺส นิกฺเขปปณฺณตฺตติ. สํยมโต เวรํ
 น จียตฺตติ โทสสฺส วิกฺขมฺภนปณฺณตฺตติ,
 อโทสสฺส นิกฺเขปปณฺณตฺตติ. กุสลโ จ
 ชหาติ ปापกนฺติ โมหสฺส สมฺกฺขมาต-
 ปณฺณตฺตติ, อโมหสฺส ภาวนาปณฺณตฺตติ.
 รากโทสโมหสฺส ปหานปณฺณตฺตติ,
 อโสภาโทสาโมหสฺส ภาวนาปณฺณตฺตติ.
 รากโทสโมหกฺขยา ส นินฺพฺพุตฺตติ
 กิเลสานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปณฺณตฺตติ,
 นินฺพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยปณฺณตฺตติ. อัย
 ปณฺณตฺตติ.

จะกล่าวคำว่า **ปณฺณตฺตติ** ต่อไป,
 คำว่า บุญยอมเจริญแก่ผู้ให้ทาน เป็น
 บัญญัติการสละคืนโลภะ เป็นบัญญัติ
 การตั้งอโลภะ. คำว่า เวร ย่อมไม่
 ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่เป็นบัญญัติการข่มโทสะ
 เป็นการบัญญัติการตั้งอโทสะ. คำว่า
 คนฉลาดย่อมละกรรมอันลามก เป็น
 บัญญัติการถอนโมหะอย่างเด็ดขาด เป็น
 บัญญัติเจริญอโมหะ. (อีกนัยหนึ่ง) เป็น
 บัญญัติการละรากะโทสะโมหะ เป็น
 บัญญัติการเจริญอโลภะ อโทสะ อโมหะ.
 คำว่า เขาดับสนิทแล้วเพราะรากะโทสะ
 โมหะสิ้นไป เป็นบัญญัติการสงบระงับ
 กิเลส เป็นบัญญัติการทำให้แจ้งพระ
 นินฺพพาน. นี้ชื่อว่าบัญญัติ.

โอยฺตรโณตฺติ ททโต ปุณฺณํ
 ปวทฺธตฺตติ ทานํ นาม สทฺธาทีหิ
 อินฺทฺริเยหิ โหตฺตติ อัย อินฺทฺริเยหิ
 โอยฺตรโณ. สํยมโต เวรํ น จียตฺตติ
 สํยม นาม สิลกฺขนฺุชฺเชตฺติ อัย ขนฺุชฺเชหิ
 โอยฺตรโณ. กุสลโ จ ชหาติ ปापกนฺติ
 ปापปฺปหานํ นาม ตีหิ วิโมกฺเขหิ
 โหตฺติ. เตสํ อุปายภูตานิ ตีณิ

จะกล่าวคำว่า **โอยฺตรโณ** ต่อไป.
 คำว่า บุญยอมเจริญแก่ผู้ให้ทาน ความว่า
 ธรรมดาทานยอมมีได้ด้วยอินทรีย์ทั้งหลาย
 มีสัทธินทรีย์เป็นต้น เพราะฉะนั้น ความนี้
 จึงเป็นการจัดเข้าด้วยอินทรีย์. คำว่า
 เวรยอมไม่ก่อแก่ผู้สำรวมอยู่ ความว่า
 ชื่อว่า ความสำรวมได้แก่ศีลขันธ์ เพราะ
 ฉะนั้น ความนี้จึงเป็นการจัดเข้าด้วย

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิโมกข์มุขานิติ อัย วิโมกข์มุขเขหิ
 โอตโรเน. รากโทสโมหุขยา ส
 นิพพุโตติ วิมุตติกุขนุโร. โส จ
 ธรรมธาตุ ธรรมายตณญจาติ อัย
 ธาตุหิ จ อายตเนหิ จ โอตโรเนติ.
 อัย โอตโรเน.

ชั้น. คำว่า คนฉลาดย่อมละกรรมอัน
 ลามก ความว่า ชื่อว่า การละบาป
 ย่อมมีได้ด้วยวิโมกข์ ๓. วิโมกข์ ๓ นั้น
 ก็มีวิโมกข์มุข ๓ เป็นอุบาย เพราะ
 ฉะนั้น ความนี้จึงเป็นการจัดเข้าด้วย
 วิโมกข์มุข. คำว่า เขาดับสนิทแล้ว เพราะ
 รากะโทสโมหะสิ้นไป ได้แก่ วิมุตติ-
 ชั้น. ก็วิมุตติชั้นนั้น ได้แก่ ธรรมธาตุ
 และธรรมายตนะ เพราะฉะนั้น ความนี้
 จึงเป็นการจัดเข้าด้วยธาตุและอายตนะ.
 นี้ชื่อว่า โอตโรณะ (การจัดเข้า).

โสธโนติ ททโตติอาทิกา ปทสุทฺธิ,
 โน อารมฺภสุทฺธิ. รากโทสโมหุขยา ส
 นิพพุโตติ อัย ปทสุทฺธิ จ อารมฺภสุทฺธิ
 จาติ. อัย โสธโน.

จะกล่าวคำว่า โสธนะ ต่อไป :
 คำว่า ททโต เป็นต้น เป็นปทสุทฺธิ
 ไม่ใช่อารมฺภสุทฺธิ. ปาฐะว่า รากโทส-
 โมหุขยา ส นิพพุโต (เขาดับสนิทแล้ว
 เพราะรากะโทสโมหะสิ้นไป) นี้เป็น
 ปทสุทฺธิและอารมฺภสุทฺธิ. นี้ชื่อว่าโสธนะ
 (การชำระให้หมดจด).

อธิฏฺฐาโนติ ททโตติ อัย
 เอกตฺตตา, จาโค ปริจฺจาโค ธรรมทานํ
 อามิสทานํ อภยทานํ, อฏฺฐ ทานานิ
 วิตุฎาเวตพุพานิ. อัย เวมตฺตตา. สยฺโมติ
 อัย เอกตฺตตา. ปาติโมกฺขสวโร

จะกล่าวคำว่า อธิฏฺฐานะ ต่อไป,
 ปาฐะว่า ททโตนี้เป็นความอย่างเดียวกัน,
 จาคะ ปริจาคะ ธรรมทาน อามิสทาน
 อภยทาน, พิงขยายทาน ๘ อย่างให้
 พิสดาร. นี้เป็นความต่างกัน. คำว่า

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สติสํวโรติ อัย เวมตฺตตา. กุสโล จ
 ชหฺชาติ ปาปกนฺติ อัย เอกตฺตตา.
 สกฺกายทิกฺขี ปชฺหติ วิจิกิจฺฉ
 ปชฺหตีตฺติอาทิกกา อัย เวมตฺตตา.
 รากโทสโมหฺกฺขยา ส นิพฺพุตฺติ อัย
 เอกตฺตตา. สอฺปาทิสฺเสสา นิพฺพานธาตฺ
 อนุปาทิสฺเสสา นิพฺพานธาตฺติ อัย
 เวมตฺตตาติ. อัย อธิฏฺฐาโน.

ความสำรวม นี้เป็นความอย่างเดียวกัน.
 คำว่า ปาติโมกขสังวร สติสังวร นี้เป็น
 ความต่างกัน. ปาฐะว่า กุสโล จ
 ชหฺชาติ ปาปกํ (คนฉลาดย่อมละกรรม
 อันลามก) นี้เป็นความอย่างเดียวกัน.
 คำว่า สกฺกายทิกฺขี ปชฺหติ วิจิกิจฺฉ
 ปชฺหติ (ย่อมละสักกายทิจฺฉิ ย่อมละ
 วิจิกิจฉา) เป็นต้น นี้เป็นความต่างกัน.
 ปาฐะว่า รากโทสโมหฺกฺขยา ส นิพฺพุตฺ
 (เขาดับสนิทแล้ว เพราะรากะโทสะโมหะ
 ลื่นไป) นี้เป็นความอย่างเดียวกัน. คำว่า
 สอฺปาทิสฺเสสา นิพฺพานธาตฺ อนุปาทิสฺเสสา
 นิพฺพานธาตฺ นี้เป็นความต่างกัน. นี้
 ชื่อว่าอธิฏฐานะ (การตั้งไว้).

ปริกฺขารโติ ทานสฺส ปาโมชฺช
 ปจฺจโย อโลโก เหตุ, สํยมสฺส
 หิโรตฺตปฺปาทโย ปจฺจโย โยนิโส-
 มนสิกาโร อโทโส จ เหตุ,
 ปาปปฺปหฺนสฺส สฺมาธิ ยถาภูตญฺาน-
 ทสฺสนนฺจ ปจฺจโย, ติสฺโส อนุปฺสฺสนา
 เหตุ, นิพฺพุตฺติยา มกฺกสมฺมาทิกฺขี เหตุ,
 สฺมมาสงฺกปฺปาทโย ปจฺจโยติ. อัย

จะกล่าวคำว่า **ปริกขาระ** ต่อไป,
 ทาน มีปราโมทย์เป็นปัจจัย มือโลภะ
 เป็นเหตุ, ความสำรวมมีหิริ และ
 โอดตฺปปะ เป็นต้นเป็นปัจจัย มีโยนิโส-
 มนสิการและอโทสะเป็นเหตุ, การละ
 บาปมีสมาธิและยถาภูตญานทัสสนะเป็น
 ปัจจัย, มีอนุปัสสนา ๓ เป็นเหตุ,
 ความดับกิเลสมีสัมมาทิจฺฉิซึ่งเป็นมรรค

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริกษาโร.

เป็นเหตุ, มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้นเป็นปัจจัย. นี้ชื่อว่าปริกษาระ.

สมาโรปโน หารสมฺปาโตติ ททโต
 ปุณฺณํ ปวทุตฺตตีติ ทานมยํ ปุณฺณ-
 กิริยวตฺถุ, ตํ สีลสฺส ปทฺฐจฺานํ. สยฺมโต
 เวรํ น จียตีติ สีลมยํ ปุณฺณกิริยวตฺถุ,
 ตํ สมฺมาธิสฺส ปทฺฐจฺานํ. สีเลน หิ
 ฌาเนนปี รากาทิกิเลสํ น จียนฺติ.
 เยปิสฺส ตปฺปจฺจยา อปฺปชฺชเยยฺยํ อาสวา
 วิฆาตปริพาหา, เตปิสฺส น โหนฺติ.
 กุสโล จ ชหฺาติ ปาปกนฺติ ปหฺาน-
 ปริญฺญา, ตํ ภาวนามยํ ปุณฺณกิริยวตฺถุ.
 รากโทสโมหฺกขยา ส นิพฺพุโตติ
 รากสฺสปี ขยา โทสสฺสปี ขยา
 โมหสฺสปี ขยา. ตตฺถ ราโคติ โย
 ราโค สาราโค เจตโส สารชฺชนา
 โลโก ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ อภิชฺฌา
 โลโก อกุสลมฺูลํ. โทโสติ โย โทโส
 ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปาโท เจตโส
 พฺยาปชฺชนา โทโส อกุสลมฺูลํ. โมหฺโหติ
 ยํ อญฺญาณํ อทฺสสนํ อนภิสฺสมโย
 อสมฺโพโธ `อปฺปฏฺิเวโธ ทุมฺเมชฺฌณํ
 พาลยํ อสมฺปชฺฌณํ โมหฺโห อกุสลมฺูลํ.

จะกล่าวคำว่า **สมาโรปนหาร-**
สัมปาตะ ต่อไป คำว่า บุญย่อมนเจริญ
 แก่ผู้ให้ เป็นทานมัยบุญกิริยาวัตถุ,
 ทานมัยบุญกิริยาวัตถุนั้นเป็นปทัฏฐฐาน
 แห่งศีล. คำว่า เวยย่อมนไม่ก่อแก่ผู้
 สำรวมอยู่ เป็นศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ,
 ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุนั้นเป็นปทัฏฐฐานแห่ง
 สมฺมาธิ. จริงอยู่ กิเลสมีรากะเป็นต้น
 ย่อมไม่ก่อแม้ด้วยศีล แม้ด้วยฌาน. แม้
 อาสวะทั้งหลาย อันเป็นกิเลสเครื่องก้าจัด
 และเครื่องเร้าร้อน จะพึงเกิดขึ้นแก่ศีล
 และฌานนั้น เพราะกิเลสมีรากะเป็นต้น
 นั้นเป็นปัจจัย ก็ย่อมไม่มี. คำว่า คน
 ฉลาดย่อมนละกรรมอันลามก เป็นปหฺาน-
 ปริญฺญา การก้าหนดรู้ด้วยการละ, คำนั้น
 จัดเป็นภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ. คำว่า
 เขาดับสนิทแล้วเพราะรากะโทสะโมหะ
 สิ้นไป คือเขาดับสนิทแล้วเพราะทั้งรากะ
 ทั้งโทสะทั้งโมหะสิ้นไป. ในบรรดากิเลส
 ทั้งสามนั้น กิเลสที่ชื่อว่ารากะ ได้แก่
 ความก้าหนด ความก้าหนดน้ก การที่ใจ

เนตติอรรถาณ.ป-ท.๒-๑๒

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิตติ อิมะสํ ราคาทีนํ ขโย นิโรโธ
 ปฏินิสฺสคฺโค นิพฺพุติ นิพฺพายนา
 ปรินิพฺพานํ สอุปาทิสฺเสสา นิพฺพานธาตฺ
 อนุปาทิสฺเสสา นิพฺพานธาตฺติ. อัย
 สมารูปโน หารสมฺปาโต.

กำหนดนํก ความโลภ ความอยากได้
 ภาวะแห่งความอยากได้ ความเพ่งเล็ง
 จัดเป็นโลภะอกุศลมูล. กิเลสที่ชื่อว่าโทสะ
 ได้แก่ความฉุนเฉียว การประทุษร้าย
 ภาวะแห่งการประทุษร้าย ความพยายาม
 การที่ใจคิดเบียดเบียน จัดเป็นโทสะ
 อกุศลมูล. กิเลสที่ชื่อว่า โมหะ ได้แก่
 ความไม่รู้ ความไม่เห็น (ไตรลักษณะ)
 การไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้พร้อม ความไม่
 แทงตลอด ความเป็นผู้มีปัญญาทราวม
 ความเป็นคนเขลา ความไม่รู้สีกตัว
 จัดเป็นโมหะอกุศลมูล. การที่ราคะเป็นต้น
 เหล่านี้ ลึนไป ดับไป สละคืน มอดไป
 ดับสนิท คือดับรอบ จัดเป็นอุปาทิสเส-
 นิพพานธาตุ (และ) อนุปาทิสเสนิพพาน-
 ธาตุ ด้วยประการฉะนี้แล. นี้ชื่อว่า
 สมารูปนหารสัมปาตะ.

มิสฺสกกหารสมฺปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนามิสฺสกกหารสมฺปาตะ จบ.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นยสมุฏฐานวารวณณา

พรรณานายสมุฏฐานวาร

๗๙. เอวี่ นานาสุตตวเสน
 เอกสุตตวเสน จ หารวิจาร์ ทสเสตวา
 อิทานิ นยวิจาร์ ทสเสตฺ “ตตถ กตมํ
 นยสมุฏฐานน”ติอาทิ อารทฺธ. กสฺมา
 ปเนตถ ยถา “ตตถ กตโม เทสนา-
 หารโร, อสฺสาทาทีนวตาติ คาถา. อัย
 เทสนาหารโร ก็ เทสยตี”ติอาทิ
 หารนิทฺเตโส อารทฺธ, เอวี่ “ตตถ
 กตโม นนฺทียาวฏฺฏ, ตณฺหจ
 อวิชฺชมุปี จาติ คาถา, อัย
 นนฺทียาวฏฺฏ ก็ นยตี”ติอาทิ
 อนารภิตวา สมุฏฐานมุเขน อารทฺธนฺติ?
 วุจฺจเต: หารนยานํ วิสยเภทโต. ยถา
 หิ หารา พุณฺณมุเขน สุตตสฺส
 อตฺถสํวณฺณนา, น เอวี่ นยา. นยา
 ปน นานาสุตฺโต^๑ นิตฺฐาริตฺเทหิ
 ตณฺหาวิชฺชาทีหิ มุลปเทหิ จตุสจฺจ-
 โยชนาย นยโต อนุพฺชฺฌิมานอ
 ทุกฺขาทีอตฺโต. โส หิ มคฺคณานํ นยตี
 สมฺปาเปตีติ นโย. ปฏฺวิชฺฌนฺตานํ ปน
 อุกฺขมฺภิตตฺตฺวาทีนํ ตินฺณํ เวเนยฺยานํ

๗๙. พระเถระครั้งแสดงการ
 พิจารณาหาระด้วยอำนาจสุตตะต่าง ๆ
 และด้วยอำนาจสุตตะเดียวอย่างนี้แล้วบัดนี้
 เพื่อจะแสดงการพิจารณานัยจึงเริ่มคำว่า
 “ตตถ กตมํ นยสมุฏฐานน” (ในบรรดา
 สมุฏฐานเหล่านั้น นยสมุฏฐานเป็นไฉน?)
 ดังนี้ เป็นต้น. ถาว่า ก็ในอธิการนี้
 เพราะเหตุไรท่านไม่เริ่มด้วยคำว่า “ใน
 บรรดานยะ ๕ เหล่านั้น นนฺทียาวฏฺฏนัย
 เป็นไฉน, คาถาว่า “ตณฺหจ
 อวิชฺชมุปี จ” นี้คือ นนฺทียาวฏฺฏนัย
 ย่อมนำอะไรไป” ดังนี้ เป็นต้น เหมือน
 ได้เริ่มหารนิเทศ ด้วยคำว่า ในบรรดา
 หาระ ๑๖ เหล่านั้น เทสนาหาระเป็น
 ไฉน? คาถาว่า “อสฺสาทาทีนวตา”
 นี้ชื่อว่า เทสนาหาระ ย่อมแสดงซึ่ง
 อะไร” ดังนี้ เป็นต้น แล้วเริ่มด้วยการ
 ยกสมุฏฐานเป็นสำคัญ? ข้าพเจ้าจะ
 เฉลยต่อไป : เพราะความต่างกันแห่ง
 ขอบเขตของหาระและนยะ เหมือนอย่าง
 ว่า หาระก็คือการพรรณนาอรรถแห่ง

๑ ไป. สุตตโต.

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๕๖๕-๐๖-๑๕

วเสน มุลปทวิภาคโต ติธา วิภตฺตา.^๑
 เอกเมโก เจตถ ยโต เนติ, ยญจ
 เนติ, เตสํ สงฺกิลเสโวทานานํ
 วิภาคโต ทฺวิสงฺกโห จตฺตจฺจทิสโส
 จาติ ภินฺโน หารนยานํ วิสโย. ตถา
 หิ วุตฺตํ “หารา พุญฺชนวิจโย
 สุตฺตสฺส นยา ตโย จ สุตฺตตฺโต”ติ.^๒
 เอวํ วิสิฏฺฐวิสยตฺตา หารนยานํ
 หาเรหิ อญฺญถา นเย นิตฺทิสนฺโต
 “ตตฺถ กตมํ นยสมฺมุจฺจานนํ”ติอาทิมาห.

พระสูตรด้วยยกพยัญชนะเป็นสำคัญ
 ฉันทิ นยะหาเป็นเหมือนอย่างนั้นไม่.
 นยะก็คือ อรรถแห่งทุกขสัจเป็นต้น ที่
 บุคคลจะรู้ตามได้โดยนัยแห่งการประกอบ
 สัจจะ ๔ ด้วยมูลบมมีต้นหา และอวิชา
 เป็นต้นที่ท่านขยายมาจากพระสูตร
 ต่าง ๆ. จริงอยู่ อรรถแห่งทุกขสัจ
 เป็นต้นนั้น ชื่อว่านัย เพราะอรรถว่า
 นำเวไนยสัตว์คือให้บรรลุมรรคญาณ.
 ก็นัยท่านจำแนกออกเป็น ๓ โดยการ
 จำแนกมูลบท ด้วยอำนาจเวไนยสัตว์ ๓
 จำพวก มีอุคฆฏิตัญญบุคคลเป็นต้น ผู้จะ
 แทะตลอดสัจจะได้. ก็บรรดานยะทั้ง ๓
 นี้ นยะแต่ละอย่าง ย่อมนำสัตว์ไปจาก
 ธรรมเครื่องเศร้าหมองใจ และย้อมนำ
 ไปสู่ธรรมเครื่องเศร้าหมองใจ การรวม
 ธรรมเครื่องเศร้าหมองและธรรมเครื่อง
 ผ่องแผ้วทั้งสองนั้น เป็น ๒ โดยการ
 จำแนกก็เป็นเช่นกับการรวมเป็น ๔ เป็น
 ๖ และเป็น ๘ เพราะฉะนั้น หาระและ
 นยะ ท่านอาจารย์จึงแบ่งขอบเขตออกไป.

^๑ ไป. วิภตฺโต.

^๒ เนตติปกรณ์. ภูมิพโลภิกขุ ๒.

จริงอย่างนั้น พระมหากัจจายนเถระกล่าวไว้ว่า “หาระเป็นวิธีวิจัยสุดตะ คือ พระพุทธรวณะด้วยพยัญชนะ และนยะ ทั้ง ๓ เป็นอรรถ(ความหมาย) ของสุดตะ คือ พระพุทธรวณะ”. เพราะความที่หาระและนยะมีขอบเขตต่างกันโดยประการที่กล่าวแล้วนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงไขนยะ โดยประการอื่นจากหาระ จึงกล่าวคำว่า “ในบรรดาสมุฏฐานเหล่านั้น นยสมุฏฐานเป็นไหน ?” ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถายํ วจนตโต : สมุฏจหนฺติ
เอเตนาติ สมุฏจัน. เก สมุฏจหนฺติ ?
นยา. นยานํ สมุฏจัน นยสมุฏจัน.
กี ปน ตํ^๑ ? ตตํมุลปเทหิ จตฺสจจ-
โยชนา. सा हि न्नथियारुण्णानि
न्यानं उपपत्तिरुजानताय समुजानं
ग्मित्ति ज वुजจति. तगा ज वग्घति “อัย
วุจจติ นนฺதியารุणฺณสฺส นยสฺส ภูมิ”ติ.^๒
ปุพฺพา โภมิ น ปญฺญาติ อวิชฺชาย
จ ภวตณฺหาय จาติอาทิ นนฺதியารุณฺณสฺส

ในคำนั้น มีอรรถแห่งคำดังต่อไปนี้ : ชื่อว่าสมุฏฐาน เพราะอรรถว่าเป็นเหตุตั้งขึ้น. อะไรย่อมตั้งขึ้น ? นยะทั้งหลายย่อมตั้งขึ้น. สมุฏฐานแห่งนัยชื่อว่า นยสมุฏฐาน. นยสมุฏฐานนั้นคืออะไร ? คือการประกอบสัจจะ ๔ เข้าด้วยมูลบทนั้น ๆ. แท้จริงการประกอบสัจจะ ๔ นั้น ท่านเรียกว่า สมุฏฐาน และว่า ภูมิ เพราะเป็นฐานที่เกิดขึ้นแห่งนยะทั้งหลาย มีนันทิยาวุณฺณนัย เป็นต้น.

^๑ โป. ก็ ปเนต.

^๒ เนตติปกรณ. ภูมิพโลกิษุ ๑๕๗.

นยสฺส ภูมิตสฺสนํ. ตตฺถ ปุพฺพา โภฏี
 น ปญฺญาตตี อสฺกสฺส นาม พุทฺธสฺส
 ภควโต, อสฺกสฺส วา จกฺกวัตฺติโน
 กाले อวิชา ภาตฺตฺหา จ อฺปฺปนา.
 ตโต ปุพฺเพ นาโหสีติ เอวํ อวิชา-
 ภาตฺตฺหานํ น กาจิ ปุริมา มรียาธา
 อฺปลพฺภติ. กสฺมา ? อนมตฺคคฺคตา
 สํสารสฺส. วุตฺตเยหฺตํ “อนมตฺคโคยํ
 ภิกฺขเว สํสารो, ปุพฺพา โภฏี น
 ปญฺญาตตี”ติ.^๑ วิตฺถาโร ตตฺถาติ
 อวิชาภาตฺตฺหาสุ. ยทึปี อวิชาชาย
 สํโยชนภาโว, ตณฺหา ย จ นีวฺรณ-
 ภาโว ปาพิยํ วุตฺโต, ตถापि อวิชาชาย
 ปฏิจฺฉาทิตาทินเวหิ ภาเวหิ ตณฺหา
 สํโยเชตตี อิมสฺส อตฺถสฺส ทสฺสนตฺถํ
 “อวิชานีวฺรณํ ตณฺหาสํโยชนนุ”ติ วุตฺตํ.

จริงดังที่พระเถระจะกล่าวต่อไปว่า “นี่
 ท่านเรียกว่า นันทิยาวัฏฏนยภูมิ”. คำว่า
เงื่อนไขของวิชาและภาตฺตฺหา ย่อม
ไม่ปรากฏ เป็นต้น เป็นการแสดงภูมิ
 แห่งนันทิยาวัฏฏนย. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า **เงื่อนไขย่อมไม่ปรากฏ** ความว่า
 วิชาและภาตฺตฺหาหาขอบเขตเบื้องต้น
 ไร ๆ อย่างนี้ว่า วิชาและภาตฺตฺหา
 ได้เกิดขึ้นในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค
 พระพุทธเจ้าพระองค์โน้น หรือในกาล
 แห่งพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์โน้น
 ก่อนนั้นไม่มีดังนี้ไม่ได้. เพราะเหตุไร?
 เพราะสงสารมีเบื้องต้น และที่สุดอัน
 บุคคลตามไปรู้ไม่ได้. สมดังพระดำรัส
 ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย สงสารนี้เป็นอนมตฺคคฺคะ คือ
 ไม่ปรากฏเบื้องต้นและที่สุด” ดังนี้.
 มีความพิสดารต่อไป บทว่า **ตตฺถ** โยค
 อวิชาภาตฺตฺหาสุ (แปลว่า ในวิชา
 และภาตฺตฺหานั้น). พระผู้มีพระภาคแม้
 ได้ตรัสความที่วิชาเป็นสังโยชนและ
 ตฺตฺหาเป็นนิวฺรณไว้ใน**พระบาลี**ก็จริง ถึง

^๑ ส. นี. ๑๖/๒๑๓. อภ. ก. ๓๗/๔๑.

อวิชชาสยุกตาทิ อวิชชชาย มิสุสิตา,
 อวิชชชาย วา อภินิเวสวตถุญสุ พทฐา.
 อวิชชชapakken วิจรณุตติ อวิชชชapakken
 อวิชชชสาหาเยน ทวาทสวิเชน
 วิปลลาเสน อภินิเวสวตถุญเต อารมมณ
 ปวตตณุตติ. เต วุจจนุตติ ทิฏฐิจจริตาทิ เต
 อวิชชชากิฏฐตา รูปาทีนิ นิจจาทีโต
 อภินิวิสนุตตา ทิฏฐิจจริตาทิ วุจจนุตติ,
 ทิฏฐิจจริตา นามาติ อตฺถเ. ตณฺหา-
 ปกฺเคนาติ อฏฺฐสตตณฺหาวิจริเตน.
 ทิฏฐิจวิจริเต ตณฺหาวิจริเต จ
 ปฏิปตฺติยา^๑ วิภชิตฺวา ทสฺเสตฺถุ
 “ทิฏฐิจจริตา”ติอาที วุตฺตํ. ตตฺถ
 อตฺตกิลมณานุโยคนุตติ อตฺตโน กายสฺส
 กิลิสฺสนปโยคํ อตฺตปริตาปนปฏิปตฺติ.
 กามสุขลฺลิกานุโยคนุตติ กามสุขสฺส
 อลฺลียนปโยคํ . กามสฺส ปาตพฺยตฺ.

อย่างนั้นตัณหาก็ย่อมประกอบสัจว์กับภพ
 ซึ่งมีโทษอันอวิชชาปกปิดไว้ เพราะฉะนั้น
 เพื่อจะแสดงความนี้ท่านจึงกล่าวว่
 “อวิชชาเป็นนิวรรณ ตัณหาเป็นสังโยชน์”
 ดังนี้.

คำว่า ผู้ประกอบด้วยอวิชชา คือ
 คลุกเคล้าด้วยอวิชชา, หรือถูกอวิชชา
 ผูกไว้ในกิเลสเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ.
 คำว่า ย่อมเกี่ยวด้วยฝักฝ่ายอวิชชา
 ความว่า ย่อมเป็นไปในอารมณ์อันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความยึดถือ ด้วยฝักฝ่ายแห่ง
 อวิชชาคือด้วยวิปลาส ๑๒ อย่าง ซึ่งมี
 อวิชชาเป็นสหาย. คำว่า สัตว์เหล่านั้น
 ท่านเรียกว่า ทิฏฐิจริต คือสัตว์เหล่านั้น
 ผู้ถูกอวิชชาครอบงำแล้ว ยึดถือรูป
 เป็นต้นว่าเที่ยงเป็นอาทิ ท่านเรียกว่า
 มีทิฐิเป็นจริต หมายความว่า เชื่อว่าผู้มี
 ทิฐิจริต. คำว่า ด้วยฝักฝ่ายแห่งตัณหา
 ได้แก่ ด้วยตัณหาวิจริต ๑๐๘. เพื่อจะ
 แสดงจำแนกทิฐิวิจริต และตัณหาวิจริต
 โดยการปฏิบัติ ท่านจึงกล่าวคำว่า “ผู้มี
 ทิฐิเป็นจริต” ดังนี้ เป็นต้น. ในคำ

^๑ ไป. ปฏิปาฐิตา.

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหล่านั้น คำว่า **อรรถกถา** โยค
ได้แก่ การกระทำกายของตนให้ลำบาก
คือข้อปฏิบัติในการทำตนให้เดือดร้อน.
คำว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** ได้แก่
การกระทำกายของตนให้ติดกามสุข คือ
ความตกไปในกามทั้งหลาย.

ยทปิ พาหิรกา “ทุกขํ ตณฺหา”ติ
จ . ชานนฺติ “อิทํ ทุกขํ, เอตตํ
ทุกฺขนํ”ติ, “อํยํ ตณฺหา, อํยํ ตสฺสา
วिरาโค”ติ ปริณฺเวยยปฺหาตพฺพภาเวน
ปน น ชานนฺติ, อิติ ปวตฺติปวตฺติเหตุ-
มตฺตมฺปิ น ชานนฺติ. กา ปน กถา
นิวตฺตินิวตฺติเหตุสุติ อาท **“อิโต
พหิทฺธา นตฺถิ สจฺจวตฺถานนํ”**ติอาทิ.

ตตฺถ สจฺจปฺปกาสนาติ สจฺจ-
เทสนา. สมถวิปฺสฺสนาโกสลฺลนฺติ
สมถวิปฺสฺสนาสฺส ภาวนาโกสลฺลํ, ตาสฺส
อุกฺกหปฺริปฺจฺจาสวณมนสิการโกสลฺลํ วา.
วิปฺสฺสนาธิฏฺฐาณญฺเจตฺถ สมถํ อธิปฺเปตฺ.

พวกนักบวชภายนอกพระศาสนา
แม้จะรู้ว่า “ทุกข” และว่า “ตณฺหา”
แต่ไม่รู้โดยความเป็นธรรมที่พึงกำหนด
รู้และเป็นธรรมที่พึงละว่า “นี่เป็นทุกข
ทุกขมีประมาณเท่านี้” และว่า “นี่เป็น
ตัวตณฺหา นี่เป็นธรรมคล้ายตณฺหา”
เพราะเหตุนี้จึงไม่รู้ แม้เพียงทุกขและ
เหตุแห่งทุกข (สมุทฺทัย). จะป่วยกล่าวไปใย
ถึงในนิโรธและเหตุแห่งนิโรธ (มรรค)
เพราะฉะนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า “การ
กำหนดสัจจะย่อมไม่มีในภายนอกแต่
ศาสนานี้” ดังนี้ เป็นต้น.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **การประกาศ**
สัจจะ ได้แก่การแสดงสัจจะ. คำว่า
ความฉลาดในสมณะและวิปัสสนา ได้แก่
ความฉลาดในการเจริญในสมณะและ
วิปัสสนา, อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ความฉลาด

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปสมสุขปุตตตีติ กิเลสานํ รูปสม-
 สุขาทิคโม. วิปริตเจตาคติ มิจุฉา-
 ภินิวิญจเจตา. นตฺถิ สุขเขน สุขนฺตติ
 ยํ อนวชฺชปจฺจยปริโภคสุขเขน กายํ
 จิตฺตญจ ปฏิปฺปสฺสทฺททฺรถํ กตฺวา
 อริเยหิ ปตฺตพพํ อุปสมสุขํ, ตํ
 ปฏิกุชิปติ. ทุกฺขเขนาติ กายเขททุกฺขเขน.

ในการเรียน การสอบถาม การฟัง
 และการมนสิการในสมณะ และวิปัสสนา
 ทั้งสองนั้น. ก็สมณะซึ่งเป็นฐานรองรับ
 วิปัสสนา ท่านประสงค์เอาแล้วใน
 อธิการนี้. คำว่า การบรรลุสุขอันเกิดแต่
 นิพพาน ได้แก่การบรรลุสุขอันเกิดแต่
 พระนิพพานอันเป็นที่สงบกิเลส. บทว่า
 วิปริตเจตา (มีความคิดวิปริต) ได้แก่
 มีใจตั้งลงในความยึดถือผิด. หลายบทว่า
 นตฺถิ สุขเขน สุขํ (จะหาความสุข ได้ด้วย
 ความสุขย่อมนไม่มี) ความว่า ย่อมปฏิเสธ
 สุขอันเกิดจากความสงบกิเลส (นิพพาน-
 สุข) อันพระอริยเจ้ากระทำกายและจิต
 ให้มีความกระวนกระวายสงบระงับ ด้วย
 ความสุขอันเกิดจากการบริโภคปัจจัยที่
 หาโทษมิได้แล้ว ฟังบรรลุ. คำว่า ด้วยทุกฺข
 ได้แก่ ด้วยทุกฺข คือความลำบากกาย.

โส โลกํ วฑฺฒยตีติ โส กามะ
 ปฏิเสเวนุโต อตฺตภาวสงฺฆาตํ โลกํ
 วฑฺฒเตติ ปีนเตติ. ปุตฺตนตฺตปรํปราย
 วา^๑ สํสารสฺส อนฺุปจฺเจทนโต
 สตฺตโลกํ วฑฺฒเตติ. พหุํ ปุณฺณํ ปสฺวตีติ

คำว่า ผู้นั้นย่อมทำโลกให้เจริญ
 ความว่า ผู้นั้น คือผู้เสพกาม ย่อมทำโลก
 กล่าวคือ อตฺตภาพให้เจริญ คือให้เอิบอิม.
 อีกอย่างหนึ่ง ย่อมทำสัตว์โลกให้เจริญ
 โดยไม่ทำให้สังสารวัฏขาดสูญ ด้วยการ

^๑ ม. ปุตฺตนตฺตปรํปราย วา.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อตุตโน ปญจหิ กามคุณฺเหหิ สนฺตปฺปนเน
 ปุตฺตมฺขทสฺสเนน จ พหุํ ปุณฺณํ
 อฺปฺปาเทติ. อภินิเวสสฺส นาดิทพฺพหตาย
 เอวํสยฺยํ. ทพฺพหตาย เอวํทิจฺฐํ ทุกฺขเน
 สุขํ ปตฺถยมาณา อตฺตกิลมณฺญโยค-
 มนุยฺยตฺตา กามสฺส ปุณฺณสยฺยํ
 กามสุขลฺลิกานุโยคมนุยฺยตฺตา จ วิหรนฺตีติ
 โยเชตพฺพํ.

ตทภิญฺญา สนฺตาติ ตถาสยฺยํโน
 สมานา. โรคเมว วฑฺฒยนฺตีติ
 อตฺตภาวโรคเมว กิลฺลโรคเมว วา
 อปร่าปรํ วฑฺฒเนนฺติ.^๑ คณฺทสฺสเลสุปี
 เอเสว นโย. โรคาภิกฺขุณาติ ยถาวุตฺต-
 โรคพฺยาธิตา. คณฺทปฏฺิปีพิตาดิ
 ยถาวุตฺตคณฺทพฺยาธิตา. สลฺลานุวิทฺฐาติ
 ยถาวุตฺตสฺสเลน อนฺุปวิฏฺฐา. อุมฺมุข-
 นิมุขานํติ อฺปฺปชฺชนจวนานิ. อุกฺมาต-

สืบต่อแห่งบุตรหลาน. คำว่า **ย่อมประสบ
 บุญเป็นอันมาก** ความว่า ผู้พัฒนาโลก
 ให้เจริญ ย่อมให้เกิดบุญเป็นอันมาก ด้วย
 การให้ตนอิมเอบด้วยเบญจกามคุณและ
 ด้วยการเห็นหน้าบุตร. ฟังประกอบ
 ความว่า ชื่อว่า **มีความสำคัญอย่างนี้**
 เพราะความยึดถือยังไม่มั่นคงนัก. ชื่อว่า
มีความเห็นอย่างนี้ เพราะมีความยึดถือ
 มั่นคง **ปรารถนาความสุขด้วยความทุกข์**
มีความสำคัญในกามทั้งหลายว่าเป็นบุญ
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอตฺตกิลมณฺญโยค
และประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกามสุขลฺลิก-
กานุโยคอยู่.

สองบทว่า **ตทภิญฺญา สนฺตา**
 แปลว่า **มีความสำคัญอย่างนั้นอยู่.** คำว่า
จึงยังโรคให้เจริญ ความว่า **จึงยังโรค**
คืออตฺตภาพ หรือโรคคือกิลฺลนั้น เทียบ
 ให้เจริญแล้ว ๆ เล่า ๆ. **แม้ในโรคฝึและลูก**
ศรก็เช่นนี้เหมือนกัน. คำว่า **ถูกโรคเสียด**
แทงแล้ว ได้แก่ **ถูกโรคตามที่กล่าว**
แล้วเบียดเบียนเอา. คำว่า **ถูกฝึบีบคั้น**
แล้ว คือถูกฝึตามที่กล่าวแล้ว บีบคั้นแล้ว.

^๑ โป. วฑฺฒยนฺติ.

นิกุมาตนุติ อุจฺจาวจภาวํ. โรคคณฺท-
 สลฺลเกสขุชฺชนุติ ยถาวุตฺตโรคาทิตฺติจฺจนํ,
 สมถวิปสฺสนํ สนฺธาย วทติ. เตเนวาท
 “สมถวิปสฺสนา โรคนิกุมาตกเกสขุชฺชนุ”ติ.
 ตตฺถ โรคนิกุมาตกนุติ โรควุปสมนํ.
 “สังกิเลโส ทุกฺขนุ”ติอาทินา สจฺจจานิ
 เตสํ ปริณฺเวยยาทิภาเวน กเถติ.

คำว่า ถูกถูกรทิมแทงแล้ว ได้แก่
 ถูกถูกรทิมแทงตามที่กล่าวแล้ว ทิมแทงแล้ว.
 คำว่า การหลุดขึ้นต่ำลง ได้แก่การบังเกิด-
 ขึ้นและการเคลื่อนไป. บทว่า อุคฺมาต-
 นิกุมาตํ แปลว่า ความสูง ความต่ำ.
 คำว่า ยาที่ระงับโรคฝีและถูกร ได้แก่
 การเยียวยาโรคเป็นต้นตามที่กล่าวแล้ว,
 ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอาสมถะและ
 วิปัสสนา. ด้วยเหตุนี้แล ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า “สมถะและวิปัสสนาเป็นยา
 บำบัดโรค”. ในคำเหล่านั้น คำว่า
 บำบัดโรค ได้แก่ ทำโรคให้สงบ.
 ด้วยคำว่า “สังกิเลสเป็นทุกข์” เป็นต้น
 พระเถระย่อมกล่าวถึงสังข์จะทั้งหลาย
 เพราะสังข์จะมีทุกข์สังข์เป็นต้นนั้น เป็น
 สภาวะที่ควรกำหนดรู้เป็นอาทิ.

ตตฺถ สังกิเลโส ทุกฺขนุติ
 อตฺตกิลฺมถานุโยคกามสุขลฺลิกานุโยค-
 สังกิเลสวฺนฺโต, เตหิ วา สังกิลิสฺสสมาโน
 รูปารูปกาโย ทุกฺขํ อริยสจฺจํ.
 ตทฺทิสฺสโค ตณฺหาติ ตตฺถ อภิสฺสโค
 อาสฺสโคติ ลพฺฐนา มา ตณฺหา.

คำว่า ในบรรดาธรรมเหล่านั้น
 สังกิเลสเป็นทุกข์ ความว่า ธรรมมี
 สังกิเลสคืออตฺตกิลมถานุโยคและกาม-
 สุขลฺลิกานุโยค จัดเป็นทุกข์ขอรียสังข์,
 อีกอย่างหนึ่ง ความว่า รูปกายและ
 อรูปกายที่เศร้าหมองด้วยอตฺตกิลมถานุโยค
 เป็นต้นเหล่านั้น จัดเป็นทุกข์ขอรียสังข์,

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๕๖๓

๘๐. อิทานิ ทิฏฐิจจิริตตณฺหาจิริตานิ
 สกฺกกายทิฏฐิทสฺสเน^๑ ปวตฺติเกทํ ทสฺเสตฺถ
 “ทิฏฐิจจิริตา”ติอาทึ วุตฺตํ. ตตฺถ
 ทิฏฐิจจิริตา รูปี อตฺตโต อุปคจฺจนฺตึติ
 ทิฏฐิจจิริตา ทิฏฐจาภินิเวสสฺส พลว-
 ภาวโต รูปี “อตฺตา”ติ กณฺหนฺติ.
 เตสญฺหิ อตฺตยาภินิเวโส พลวา, น
 ตถา อตฺตนิยาภินิเวโส. เอส นโย
 เวทนนฺตฺยาทิสฺสุปี. ตณฺหาจิริตา รูปี
 อตฺตายนฺตฺยา ทณฺหาจิริตา ตณฺหา-
 ภินิเวสสฺส พลวภาวโต รูปี อตฺตโน
 กิณฺจนฺปฺลิวฺชภาเว จเปตฺวา อวเสสฺ
 เวทนาทึ “อตฺตา”ติ กณฺหนฺติ. อตฺตนิ
 วา รูปี อตฺตยาธารํ วา รูปี. รูปี
 วา อตฺตายนฺตฺยา รูปี ภาวํ วา
 อตฺตานิ. เวทนาवनฺตฺยาทิสฺสุปี เอส
 นโย. เอเตสญฺหิ อตฺตนิยาภินิเวโส
 พลวา, น ตถา อตฺตยาภินิเวโส. ตสฺมา
 ยถาลทฺธํ อตฺตนิยนฺตฺยา กปฺเปตฺวา

คำว่า ความข้องอยู่ในทุกขนั้นอันเป็น
 ตัณหา ความว่า ความข้องอยู่ในทุกขนั้น
 คือตัณหาที่ได้ชื่อว่า ความข้อง.

๘๐. บัดนี้พระเถระกล่าวคำว่า
 “ผู้เป็นทิฐิจจริต” เป็นต้น เพื่อแสดงประเภท
 แห่งความเป็นไปในการเห็นสักกายทิฐิของ
 บุคคลผู้มีทิฐิจจริตและตัณหาจจริต. ในบรรดา
 คำเหล่านั้น คำว่า บุคคลผู้เป็นทิฐิจจริต
 ย่อมเข้าถึงรูปว่าเป็นอัตตา ความว่า
 บุคคลผู้เป็นทิฐิจจริต ย่อมยึดถือรูปว่า
 “เป็นอัตตา” เพราะความยึดมั่นทิฐิมีกำลัง
 จจริงอยู่ ความยึดมั่นว่าอัตตาของบุคคล
 ผู้เป็นทิฐิจจริตนั้นมีกำลัง, ความยึดมั่นว่า
 เป็นของอัตตาหาเป็นเช่นนั้นไม่. แม้ใน
 คำว่า เวทนา เป็นต้นดังนี้. คำว่า
 ผู้เป็นตัณหาจจริต ย่อมเข้าถึงอัตตาที่มีรูป
 ความว่า บุคคลผู้เป็นตัณหาจจริต เพราะ
 ความยึดมั่นตัณหามีกำลังจึงเว้นรูปไว้
 ในความเป็นเครื่องกังวลเล็กน้อยของตน
 ย่อมยึดถือเวทนาเป็นต้นที่เหลือว่า “เป็น
 อัตตา”. คำว่า หรือว่ารูปในอัตตา คือ
 หรือว่ารูปที่เป็นที่รองรับอัตตา. คำว่า

^๑ ส. โป. สกฺกกายทสฺสเน.

ตทณฺณํ “อตฺตตา”ติ คณฺหนฺติ, อัย
 วุจฺจติ วิสตีวตฺตกา สกฺกายทิกฺขิณฺติ
 อัย ปณฺจสุ อูปาทานกฺขนฺเชสุ
 เอเกกสฺมี จตฺนุํ จตฺนุํ กาหณฺ
 วเสน วิสตีวตฺตกา สติ วิชฺชมาเน
 ขนฺธปณฺจกสงฺขาเต กาเย, สตี วา
 วิชฺชมานา ตตฺถ ทิกฺขิณฺติ สกฺกายทิกฺขิ.

หรือว่าอตฺตตาในรูป ก็คือ หรือว่า อตฺตตา
 ที่เป็นที่รองรับรูป. แม้ในคำว่า อตฺตตามิ
 เวทนาเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. จริงอยู่
 ความยึดมั่นว่าเป็นของอตฺตตา ของ
 บุคคลผู้เป็นต้นหาจริตนั้น มีกำลัง,
 ความยึดมั่นว่าเป็นอตฺตตาหามีกำลังเช่นนั้น
 ไม่. เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เป็นต้นหา-
 จริตกำหนดสิ่งตามที่ได้แล้วว่า เป็นของ
 อตฺตตา แล้วจึงยึดถือสิ่งอื่นนอกจากนั้นว่า
 “เป็นอตฺตตา”, คำว่า นี้ท่านเรียกว่า
 สกฺกายทิกฺขิณฺมิมัตถุ ๒๐ ความว่า นี้ชื่อว่า
 สกฺกายทิกฺขิเพราะมีความหมายว่า เมื่อ
 ภายกล่าวคือขันธ ๕ มีอยู่คือปรากฏอยู่
 จึงมีทิกฺขิ หรือเพราะมีความหมายว่าเป็น
 ทิกฺขิในกาย กล่าวคือขันธ ๕ นั้น อันมี
 อยู่คือปรากฏอยู่ ชื่อว่ามีวัตถุ ๒๐ ด้วย
 อำนาจความยึดถือขันธละ ๔ อย่าง
 ในอุปาทานขันธ แต่ละขันธในบรรดา
 อุปาทานขันธทั้ง ๕.

โลกุตฺตรา สมฺมาทิกฺขิณฺติ ปจฺจมคฺค-
 สมฺมาทิกฺขิ. อนฺวายิกาทิ สมฺมาทิกฺขิยา
 อนฺุกามิโน. ยทา สมฺมาทิกฺขิ สกฺกาย-
 ทิกฺขิยา ปชฺชนวเสน ปวตฺตทา, ตทา

คำว่า สัมมาทิกฺขิอันเป็นโลกุตระ ได้แก่
 สัมมาทิกฺขิในโสดาปัตติมรรค. คำว่า
 เป็นไปตาม ความว่า อันไปตาม
 สัมมาทิกฺขิ. อธิบายว่า ในเวลาใด

ตสฺสา อมฺกุณฺณาเวน ปวตฺตมานกาติ
 อตฺถโธ. เก ปน เตติ ? อาห
 “สมฺมาสํกปฺโป”ติอาทิ. “เต ตโย
 ขนฺธา”ติอาทินา อริยมคฺคโต ขนฺธมฺเขน
 สมถวิปสฺสนา นิตฺธาเรติ. “ตตฺถ
 สกฺกาโย”ติอาทิ จตฺสจฺจนิตฺธารณํ. ตํ
 สพฺพํ สุวิญญेยฺยเมว.

สัมมาทิฐิเป็นไปแล้วด้วยอำนาจการละ
 สักกายทิฐิ ในเวลานั้นธรรมทั้งหลายก็
 เป็นไปโดยภาวะเป็นคุณตามสัมมาทิฐินั้น.
 เพื่อจะเฉลยคำถามว่า ก็ธรรมเหล่านั้น
 คืออะไร ? พระเถระจึงกล่าวว่า “สัมมา-
 สังกัปปะ” เป็นต้น. ด้วยคำว่า “ธรรม
 เหล่านั้นคือขั้น ๓” เป็นต้น พระเถระ
 ขยายสมณะ และวิปัสสนาโดยยกขั้นเป็น
 ประธานจากอริยมรรค. คำว่า ในบรรดา
 ธรรมเหล่านั้น สักกายะเป็นทุกข์ เป็นคำ
 ขยายสัจจะ ๔. คำนั้นทั้งหมดรู้ได้ง่าย
 ที่เดียว.

ปุณฺ “ตตฺถ เย รุปํ อตฺตโต
 อุกฺกจฺจนฺตี”ติอาทินา สกฺกาเยทสฺสน-
 มฺเขน อุกฺกเจทาทีอนฺตทวํ, มชฺฌิมญจ
 ปฏิปทํ นิตฺธาเรติ. ตตฺถ อิม
 วุจฺจนฺตี อุกฺกเจทวาทิโนติ อิม รุปาทิก
 ปญฺจกฺขนฺธ อตฺตโต อุกฺกจฺจนฺตา
 รุปาทินํ อนิจฺจภาวโต อุกฺกิชฺชติ
 อตฺตา วินสฺสตี น โหติ ปรี มรณาติ
 เอวํ อภินิวิสฺนโต “อุกฺกเจทวาทิโน”ติ
 วุจฺจนฺตี. อิม วุจฺจนฺตี สสฺสทวาทิโนติ
 อิม “รูปวนฺตํ วา อตฺตानนฺ”ติอาทินา

พระเถระย่อขยายความส่วนสุดทั้ง
 ๒ อย่าง มีอุจเจทวาทะเป็นต้น และข้อ
 ปฏิบัติอันเป็นสายกลางโดยมุ่งสักกายทิฐิ
 ด้วยคำว่า “ในบรรดา บุคคลเหล่านั้น
 บุคคลเหล่าใดย่อเข้ามาถึง รูปว่าเป็นอัตตา”
 ดังนี้ เป็นต้นอีก. ในคำเหล่านั้น คำว่า
 บุคคลเหล่านี้ ท่านเรียกว่า มีวาทะว่า
 ชาติสูญ ความว่า บุคคลเหล่านี้คือผู้เข้า
 ถึงเบญจขันธ์มีรูปเป็นต้นว่าเป็นอัตตา
 ท่านเรียกว่า “มีวาทะว่าชาติสูญ” เพราะ
 ยึดมั่นอย่างนี้ว่า เพราะรูปเป็นต้นไม่เที่ยง

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

“รูปาทิวินิมุตโต อญโณ โกจิ อตฺตาทิ”^๑
 อุปกจฺจนฺตา “โส นิจฺโจ ฐโว สสฺสโต”ติ
 อภินิวิสฺนโต “สสฺสตวาทีโน”ติ วุจฺจนฺติ.
 “อฺจุเจทสฺสตวาทา อฺโภ อนฺตา,
 อຍ် สံสารปฺวตฺติ”ติอาทิ สจฺจนิทฺถารณံ,
 ตံ สุวิญญေยຍံ.

อฺจุเจทสฺสตํ สมาสโต วิสฺติ-
 วตฺตุกา สกฺกายทิกฺขิตฺติ อตฺตา อฺจุฉิขฺชติ
 อตฺตา นิจฺโจติ จ อาทิปฺปวตฺตนโต
 อฺจุเจทสฺสตทสฺสนํ สจฺเขปโต วิสฺติ-
 วตฺตุกา สกฺกายทิกฺขิตฺติ เอว โหติ.
 สพุโพปิ หิ อตฺตวาโท สกฺกายทิกฺขิตฺติ-
 อนฺโตคฺโช เอวาติ. วิตฺถารโต
 ทฺวาสมฺมุจฺจิทฺติ อฺจุเจทสฺสต-

หลังจากตายไป อตฺตาก็ย่อมขาดสูญคือ
 พิณาศไป คือไม่มี”. คำว่า บุคคลเหล่านี้
 ท่านเรียกว่า มีวาทะว่ายังยืน (เที่ยง)
 ความว่า บุคคลเหล่านี้คือผู้เข้าถึงอยู่ว่า
 มีอัตตาอื่น บางอย่างที่พ้นจากรูปเป็นต้น
 โดยนัยเป็นต้นว่า “หรือว่าอัตตามีรูป”
 ดังนี้ ท่านเรียกว่า “ผู้มีวาทะว่ายังยืน
 (เที่ยง)” เพราะยึดมั่นว่า “อัตตานั้นเที่ยง
 แน่นอน ยั่งยืน”. คำว่า “อฺจุเจทวาทะ
 และสสฺสตวาทะเป็นส่วนสุดทั้ง ๒ นี้
 เป็นความเป็นไปของสังสารวัฏ” เป็นต้น
 เป็นการขยายความสัจจะ, คำนั้นพึงรู้
 ได้ง่าย.

คำว่า ความเห็นว่าขาดสูญและ
 ความเห็นว่าเที่ยงจัดเป็นสักกายทิริมีวัตถุ
 ๒๐ ความว่า ความเห็นว่าขาดสูญ
 เพราะเป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า อตฺตา
 ย่อมขาดสูญ และความเห็นว่าเที่ยงเพราะ
 เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า อตฺตาเที่ยง จัด
 เป็นสักกายทิริมีวัตถุ ๒๐ นั้นเกี่ยวโดยย่อ.
 เพราะว่า ลัทธิว่าอัตตา แม้ทั้งหมดก็รวม

^{๑-๑} ม. รูปาทิวินิมุตโต อตฺตา อญโณ โกจิ วิภคฺโตติ.

ทสฺสนํ วิตถาเรน^๑ พุรหฺมชาเล^๒
 อากตานิ ทฺวาสมฺมุจฺจิทฺติญฺจิกตานิ.
 เตสฺสนฺตฺติ เอวํ สงฺเขปวิตถารวณฺตานิ
 อุกฺเขตสฺสสฺสทสฺสนานํ. ปฏิปกฺโขติ
 ปหายกปฏิปกฺโข. เตจตฺตาทิสํ
 โพรธิปกฺขิยา ฅมฺมาติ อนิจฺจสฺสญฺญา
 ทฺกฺขสฺสญฺญา อนตฺตสฺสญฺญา ปหานสฺสญฺญา
 วิราคสฺสญฺญา นิโรธสฺสญฺญา จตฺตารโ
 สติปฏฺฐานา ๗เปฯ อริโย อฏฺฐจฺจกิกโก
 มกฺกโคติ เอเต เตจตฺตาทิสํ โพรธิปกฺขิยา
 ฅมฺมา.

ลงอยู่ในสักกายทิจูนี้เอง. คำว่า จัดเป็น
 ทิจู ๖๒ โดยพิสดาร ความว่า ความ
 เห็นว่าขาดสูญและการเห็นว่าเที่ยง จัด
 เป็นทิจู ๖๒ ซึ่งมาแล้วในพรหมชาลสูตร
 โดยพิสดาร. บทว่า เตสํ โยค เอวํ
 สงฺเขปวิตถารวณฺตานิ อุกฺเขตสฺสสฺสท-
 สฺสนานํ (ซึ่งแปลว่า ต่อความเห็นที่
 ขาดสูญ และความเห็นที่ยั่งยืน ซึ่ง
 มีความย่อ และความพิสดารอย่างนี้)
 เหล่านี้. คำว่า เป็นปฏิปักษ คือเป็น
 ปฏิปักษโดยเป็นธรรมละ. คำว่า โพรธิ-
 ปกฺขิยธรรม ๔๓ ได้แก่โพรธิปักขิยธรรม
 ๔๓ เหล่านี้คือ อนิจฺจสฺสญฺญา ทฺกฺขสฺสญฺญา
 อนตฺตสฺสญฺญา ปหานสฺสญฺญา วิราคสฺสญฺญา
 นิโรธสฺสญฺญา สติปฏฺฐาน ๔ ๗ลฯ
 อริยมรรคมีองค์ ๘.

เอวํ วิปสฺสนาวเสน ปฏิปกฺขํ
 ทสฺเสตฺวา ปุณฺ สมถวเสน ทสฺเสตฺตุ
 “อฏฺฐ วิโมกฺขา ทส จ กสิณฺยา-
 ยตฺตานี”ติ วุตฺตํ. ทฺวาสมฺมุจฺจิทฺติญฺจิกตานิ
 โมหชาตฺตฺติ ทฺวาสมฺมุจฺจิทฺติญฺจิกตานิ

พระเถระ ครั้นแสดงปฏิปักษธรรม
 ด้วยอำนาจวิปัสสนาอย่างนี้แล้ว บัดนี้
 เพื่อแสดงปฏิปักษธรรมด้วยอำนาจสมถะ
 อีกจึงกล่าววว่า “วิโมกฺข ๘ และ
 กสิณายตนะ ๑๐”. คำว่า ทิจู ๖๒

^๑ โป. สී. ทสฺสนวิตถาเรน, ม. ทสฺสนานํ วิตถาเรน.
^๒ ที. สී. ๕/๑๖.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โมหชาลเหตุกตดา โมหชาลญจ
 อนาทอนิธนปฺปวตฺตนฺติ ปุริมาย โภภียา
 อภาวโต อนาทิ. อสติ ปฏิปกฺขาทิคเม
 สนฺดานวเสน อนฺนุจฺเจเทน ปวตฺตนโต
 อนิธนปฺปวตฺตํ. ยสฺมา ปน โมหชาล-
 เหตุกานิ ทิฏฺฐิกตานิ โมหชาเล
 ปทาลิตเต ปทาลิตานิ โหนฺติ, ตสฺมา
 วุตฺตํ “เตจฺจตฺตาพีสํ โภธิปกฺขียา ฐมฺมา
 ญาณวชิรํ โมหชาลปฺปทาลนฺนํ”ติ.

ตตฺถ ญาณวชิรนฺติ วชิรูปมญาณํ.
 อฏฺฐ สฺมาปตฺติโย สฺมาปชฺชิตฺวา
 เตเชตฺวา ติกฺขสภาวํ อาปาทิตํ
 วิปสฺสนาญาณํ มคฺคญาณญจ ญาณ-
 วชิรํ. อิทเมว हि ญาณํ ภควโต
 ปวตฺตํ “มหาวชิรญาณนํ”ติ วุจฺจติ. ตํ
 ปน สสฺมภาวํ กตฺวา ทสฺเสนโต
 “เตจฺจตฺตาพีสํ โภธิปกฺขียา ฐมฺมา”ติ
 อาห. โมหชาลปฺปทาลนฺนํ ปุพฺพภาเค

จัดเป็นข่ายคือโมหะ คือทิจฺฐิ ๖๒ ชื่อว่า
 เป็นข่ายคือโมหะ เพราะเป็นเหตุแห่งข่าย
 คือโมหะ. คำว่า **อันเป็นไปไม่มีเบื้องต้น
 และไม่ขาดสาย** ความว่า ชื่อว่า ไม่มี
 เบื้องต้น เพราะไม่มีเงื่อนไขอันเป็นเบื้องต้น.
 ชื่อว่าเป็นไปไม่ขาดสาย เพราะเป็นไป
 โดยการไม่เข้าไปตัดขาด ด้วยอำนาจ
 ความสืบทอดในเมื่อไม่มีการบรรลุธรรมอัน
 เป็นปฏิบัตฺกษ. อนึ่ง เพราะเหตุที่ทิจฺฐิเป็น
 เหตุแห่งข่าย คือโมหะ เป็นอันถูกทำลาย
 แล้วในเมื่อได้ทำลายข่ายคือโมหะ ฉะนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า “**โพธิปักขิยธรรม
 ๔๓ เป็นญาณวชิระ** เครื่องทำลายข่าย
 คือโมหะ” ดังนี้.

ในบทเหล่านั้น คำว่า **ญาณวชิระ**
 แปลว่า ญาณเปรียบดังวชิระ. วิปัสสนา-
 ญาณและมรรคญาณ ที่พระโยคาวจร
 เข้าสมาบัติ ๘ แล้วลับให้ถึงสภาพอันคม
 ชื่อว่าญาณวชิระ. ก็ญาณนี้แหละเป็นไป
 แล้วแก่พระผู้มีพระภาค ท่านเรียกว่า
 “มหาวชิรญาณ”. ก็พระเถระเมื่อจะ
 แสดงกระทำมหาวชิรญาณนั้น ให้มี
 องค์ประกอบ จึงกล่าวว่า “โพธิปักขิย-

เนตติอรรคภา. ป-ท.๒-๑๓

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิภขมภนวเสน มคคกขณเ สมุจเจท-
วเสน อวิชชาภวตณฺหานํ ปทาลนํ.
อตีตาภิเภทินฺเนสฺสุ รูปาทิสฺสุ สกอตต-
ภาวาทิสฺสุ จ สํสิพฺพนวเสน ปวตฺตตนโต
ชาลํ ภวตณฺหา.

ตสฺสา หิ ตณฺหา ชาลีนี สิพฺพินี
ชาลนฺตึ จ อธิวจนนฺตึ. เอวํ
อตฺตกิลมถานุโยคกามสุขลลิกานุโยค-
ทิจฺฐิตณฺหาภินิเวสสฺสสุจฺเจทานํ
นิตุธารณวเสน โมหชาลปริยายวิเสสโต
อวิชชาตณฺหา วิภชิตฺวา ยถานุสนฺธินา
สงฺกิลสปกฺขํ นิคเมนฺโต “เตน วุจฺจติ
ปฺพพา โภฏี น ปญฺญาติ อวิชฺชาย
จ ภวตณฺหาหยา จ”ติ อ่าห.

ธรรม ๔๓ ประการ”. คำว่า **เครื่อง
ทำลายข่ายคือโมหะ** คือเป็นเครื่องทำลาย
อวิชชาและภวตณฺหา ด้วยอำนาจการ
ข่มไว้ในส่วนเบื้องต้น ด้วยอำนาจตัดขาด
ในขณะที่แห่งมรรค. ภวตณฺหา ชื่อว่าข่าย
เพราะเป็นไปด้วยอำนาจการร้อยรัดในรูป
เป็นต้นที่แยกประเภทออกไปเป็นอดีต
เป็นต้นและในอัตภาพของตนเป็นต้น.

แท้จริง คำว่า ตณฺหา คำว่า ชาลีนี
คำว่า สิพฺพินี และ คำว่า ชาละ
เป็นชื่อของภวตณฺหานั้นแล. พระเถระ
เมื่อจะจำแนกอวิชชาและตณฺหา . โดย
ความต่างกันแห่งปริยายแห่งข่ายคือโมหะ
ด้วยอำนาจการขยายส่วนสุด ๒ คือ
อตฺตกิลมถานุโยค ๑ กามสุขัลลิกานุโยค
๑ ทิจฺฐิตณฺหาภินิเวส (ความยึดมั่นด้วยอำนาจ
ทิจฺฐิ) ๑ ตณฺหาภินิเวส (ความยึดมั่นตณฺหา)
๑ ตณฺหาและวาทะ ๒ คือสัสสทวาทะ ๑
อฺจเจทวาทะ ๑ แล้วกล่าวย้าธรรมอัน
เป็นฝักฝายแห่งสงฺกิลสตามอนุสนธิ จึง
กล่าวว่า “ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
เงื่อนต้นแห่งอวิชชาและภวตณฺหา ย่อม
ไม่ปรากฏ” ดังนี้.

คุณกิตติ ดำเนินชาตวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๑. “ตตถ ทิฏฐิจริโต”ติอาทินา
 โวทานปกข์ ทสเสติ. ตตถ สลเลขานุ-
 สนุตตวตฺตติ อนุปทตฺตสเลขวตฺตติ.
 กสฺมา ? ยสฺมา สลเลข เตพฺพการโว.
 ทิฏฐิจริโต หิ ตโปชิจฺจุฉาทินา
 อนุปาเยนปี เยภุเยน กิเลสานํ
 สลเลขนาธิปฺปาเยน จรติ, ตสฺมา โส
 สาสเน ปพฺพชิตอ ชุตฺตมฺมวเสน
 สลเลขปฏฺฐิพทํ ปุเรติ. สิกฺขานุสนุตตวตฺตติ
 อจฺฉิทฺตจตฺตปาริสฺสทฺธิสฺสวตฺตติ. ทิฏฐิยา
 สวิสเย ปณฺณาสทิสฺสี ปวตฺตติ โส
 วิสฺขุณฺณมาโน ปณฺณาทิกอ โหติติ อหา
 “ทิฏฐิจริโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมฺนฺโต
 ธมฺมานุสารี ภาวตี”ติ. ตณฺหาเวเสน
 มิจฺฉาวิโมกฺโข โหติติ ตณฺหาจริโต
 วิสฺขุณฺณมาโน สทฺธาธิโกว โหติ, ตสฺมา
 วตฺตติ “ตณฺหาจริโต สมฺมตฺตนิยามํ
 โอกฺกมฺนฺโต สทฺธานุสารี ภาวตี”ติ.
 ทิฏฐิจริโต สุขาย ปฏฺฐิพทาติอาทิ

๘๑. พระเถระ ย่อมแสดงธรรมอัน
 เป็นฝ่ายแห่งความฟ่องแผ้ว ด้วยคำว่า
 “ในธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เป็นทิจฺฐิจริต”
 เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า ย่อมเป็น
 ผู้มีความประพฤติขัดเกลากิเลส มีความ
 เป็นไปสงบ โดยลำดับ ความว่า เป็นผู้
 ประพฤติขัดเกลาโดยไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น.
 เพราะเหตุไร? เพราะบุคคลผู้มีทิจฺฐิเป็นจริต
 มีความเคารพแรงกล้าในศีลเลขธรรม.
 จริงอยู่ เพราะบุคคลผู้มีทิจฺฐิเป็นจริต ย่อม
 ประพฤติด้วยความประสงค์ขัดเกลากิเลส
 โดยมากแม้โดยไม่ถูกต้องมีลัทธิรังเกียจ
 บาป ด้วยการบำเพ็ญตบะเป็นต้น^๑,
 เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้มีทิจฺฐิจริตนั้น บวช
 แล้วในพระศาสนา ย่อมบำเพ็ญข้อปฏิบัติ
 อันเป็นธรรม เครื่องขัดเกลา ด้วยอำนาจ
 ธรรม เครื่องขัดเกลากิเลส. คำว่า
 ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติโดยลำดับใน
 สิกขา ความว่า ย่อมเป็นผู้ประพฤติ

เนตติอรรณภณ. ป-ท. ๒-๑๓

^๑ ศัพท์ว่า ตโปชิจฺจุฉา เป็นลัทธิเคียรณีย์ เป็นการ
 ทรมาณคน คูมหานิกเทศ เล่ม ๒๕ สยามรัฐ หน้า
 ๓๘๐ อรรถถาว่า ตโปชิจฺจุฉา วาทาติ กาย-
 ปิพนาทิตเปน ปาปหิริยวาทา. อรรถถา
 มหานิกเทศ ฉ. หน้า ๓๒๒.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏิบัติทานุทเทโส เหฏฺฐา เทสนาหาร-
วิภงฺเก^๑ อากโต เอว, อตุโถปิ ตตฺถ
สพฺพปฺปการโต วุตฺโต เอว.

จตุปาริสุทธิศีลโดยมิให้ขาด. ทิฐิมี่ความ
เป็นไปเหมือนกับปัญญาในวิสัยของตน
เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้มีทิจฺฐิจริตนั้น เมื่อ
บริสุทธิย่อมนเป็นผู้ยิ่งด้วยปัญญา เหตุนั้น
พระเถระจึงกล่าวว่า “ผู้เป็นทิจฺฐิจริต หยั่ง
ลงสู่สัมมัตตนิยามธรรม ย่อมชื่อว่า รัชมมา-
นุสารี” มิจฉาวิโมกข์ย่อมมีด้วยอำนาจ
ตันทหา เพราะเหตุนั้น ผู้เป็นตันทหาจริต
เมื่อหมดจดย่อมนเป็นผู้ยิ่งด้วยศรัทธาทีเดียว,
เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า
“ผู้เป็นตันทหาจริต หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม-
ธรรม ย่อมชื่อว่า สัทธานุสารี”. การ
ขยายความปฏิบัติ ทานุทเทโส ผู้เป็นทิจฺฐิจริต
ย่อมออกจากวิภงฺเก ด้วยสุขาปฏิบัติ
เป็นต้น มาแล้วในเทสนาหารวิภงฺกัซ้างตัน
นั่นเอง, แม้เนื้อความซ้ำพเจ้าก็ได้กล่าว
ไว้แล้วในเทสนาหารวิภงฺกัซ้างตัน โดย
ประการทั้งปวง เหมือนกัน.

อปฺพพฺพเทสุ ปน วิเวจฺยมาโนติ
วิโมจฺยมาโน. ปุณฺณิสฺสสรตฺติติ นียฺยาติ
วิมุจฺจตฺติติ อตุโถ. ทนฺธณฺจ ฐมฺม
อาชานาตฺติติ ตณฺหาจริตสฺส มนฺทปณฺณสฺส

ส่วนในบทที่ยังไม่เคยมีพิงทราบ
อธิบายดังต่อไปนี้ คำว่า **ยังต้องปลด-**
เปลื้อง คือพ้นอยู่. คำว่า **สลัด** คือ
ย่อนำออกไป หมายความว่า ย่อม

^๑ เนตติปกรณ์. ฎุมิพโลกิกขุ ๑๖.

วเสน วุตตํ. ติกุขปณฺโณ ปน ชิปฺปํ
 ฐมฺมํ อาชานาตีติ. “**สตตาปี**
ทฺวิธา”ติอาทินา อินฺทฺริยวิภาเคน ปฺน
 ปฏิปทาวิภาคํ ทสฺเสติ, ตํ สฺวิญฺญเวยฺยํ.

“เย หิ เกจฺจ”ติอาทินา ตาสํ
 ปฏิปทานํ นิยุยานเ ติสฺสุปี กาเลสฺสุ
 เอกนฺตริกภาวํ^๑ ทสฺเสติ. ตตฺถ อิมํ
เอว จตุหิ ปฏิปทาหิติ อิมํ
 เอว จตุหิ ปฏิปทาหิ, ตพฺพิณฺมุตฺตตาย
 อณฺฏาย ปฏิปทาย อภาวโต.
จตุกฺกมฺกฺกนฺติ ปฏิปทาจตุกฺกํ, ปฏิปทา
 หิ มกฺโคติ. อถวา **จตุกฺกมฺกฺกนฺติ**
 นนฺทียาวฏฺฐสฺส จตุทฺทิสาสงฺขาทํ มกฺคํ.
 ตา ปน จตสฺโส ทิสฺสา ทิสฺสาโลจฺจนนฺเย
 อาคมิสฺสนฺติ. กิमतฺถํ ปน จตุกฺกมฺกฺคํ
 ปณฺณเปนฺตีติ^๒ อาห **“อพฺุชฺชน-**
เสวิตายา”ติอาทิ. ตตฺถ **อพฺุชฺชน-**

พันไป. คำว่า **จึงเข้าใจธรรมได้ซ้ำ**
 พระเถระ กล่าวเกี่ยวกับบุคคลผู้เป็น
 ตัณหาจริตมีปัญญาน้อย. ส่วนผู้มีปัญญา
 ฉียบแหลมย่อมเข้าใจธรรมได้ฉับพลัน.
 ด้วยคำว่า **“แม้สัตว์ทั้งหลาย ก็มี ๒**
จำพวก” เป็นต้น ท่านแสดงการจำแนก
 ข้อปฏิบัติซ้ำอีกโดยการจำแนกอินทรีย์,
 คำนั้นพึงรู้ได้ง่าย.

ด้วยคำว่า **“จริงอยู่ สัตว์เหล่าใด**
เหล่าหนึ่ง” เป็นต้น พระเถระย่อมแสดง
 ความที่ข้อปฏิบัติเหล่านั้น มีส่วนอย่าง
 เดียวกันในกาลแม้ทั้ง ๓ ในการนำออก
 ไปจากวัฏฏะ. ในคำเหล่านั้น คำว่า
ด้วยปฏิปทา ๔ เหล่านี้แหละ คือ ด้วย
 ปฏิปทา ๔ นี้เท่านั้น เพราะไม่มีข้อ
 ปฏิปทาอย่างอื่นนอกจาก ข้อปฏิปทา ๔
 นั้น. คำว่า **มรรคหมวด ๔** ได้แก่
 ข้อปฏิปทามวรรค ๔, ก็ข้อปฏิปทา
 ท่านเรียกว่ามรรค. อีกนัยหนึ่ง คำว่า
มรรคหมวด ๔ ได้แก่ มรรค กล่าวคือ
 ทิศ ๔ แห่งนั้นทียาวฏฺฐนฺย. แต่ทิศ ๔ นั้น

^๑ ไป. เอกนตริกภาวํ.

^๒ เนคติปกรณ. ภูมิปโลกิยฺชฺช ปณฺณเปนฺติ.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖ ๕๓๖๖๖๖

เสวิตายาติ   อุปณฺหิตชนเสวิตาย.
 พาลกนฺตายาติ   พาลชนกามิตาย.
 รตฺตวาสินียาติ   รตฺเตสุ   ราคาภิภูเตสุ
 วสตีติ   รตฺตวาสินี,   ตสฺสา.   **นนฺทียาติ**
 ตตฺร   ตตฺราริณนฺทนฺนุเจณ   นนฺทิ-
 สงฺฆาตาย.   **อวฺภูฏนฺตฺถนฺติ**   สมฺมจฺฉินฺทนฺตถฺ.
 อยฺ   **วุจฺจติ**   **นนฺทียาวฺภูฏสฺส**   **นยสฺส**
 ภูมิตี   อยฺ   ตณฺหาวิชฺชานํ   วเสน
 สงฺกิลฺลสฺสปกฺเข   เทว   ทิสฺสา   สมถ-
 วิปสฺสนานํ   วเสน   โวทานปกฺเขปิ   เทว
 ทิสฺสา   จตฺตจฺจโยชฺณา   **นนฺทียาวฺภูฏสฺส**
 นยสฺส   สมฺมจฺฉานตาย   ภูมิตี.

จักมาในทิสาลอจนนัย. เพื่อจะเฉลยคำถาม
 ว่า ก็พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมบัญญัติ
 มรรคหมวด ๔ เพื่ออะไร พระเถระจึง
 กล่าวคำว่า “**อพุทธชนเสวิตาย**” เป็นต้น.
 ในคำเหล่านั้น คำว่า **อันชนผู้ไม่รู้เสพ**
แล้ว ความว่า อันชนผู้ไม่เป็นบัณฑิต
 เสพแล้ว. คำว่า **อันคนพาลใคร่แล้ว**
 ความว่า อันชนพาลต้องการแล้ว. คำว่า
รตฺตวาสินียา มีอรรถวิเคราะห์ดังนี้
 ภาวตั้งหา ชื่อว่า รตฺตวาสินี เพราะ
 อรรถว่า ย่อมอยู่ในเหล่าสัตว์ ผู้กำหนด
 แล้วคือผู้ถูกราคะครอบงำแล้ว, แห่ง
 ภาวตั้งหาชื่อว่า รตฺตวาสินีนั้น. บทว่า
นนฺทียา แปลว่า แห่งภาวตั้งหา กล่าวคือ
 นั้นที เพราะอรรถว่าเพลิดเพลินในภพ
 นั้น ๆ. บทว่า **อวฺภูฏนฺตฺถนฺติ** แปลว่า
 เพื่อตัดขาด. คำว่า **นินฺทานเรียกวา**
นินฺทียาวฺภูฏนยฺภูมิ ความว่า นี่คือการ
 ประกอบสัจจะ ๔ คือ สัจจะที่เป็นทิส ๒
 ในฝ่ายธรรมเครื่องเศร้าหมอง ด้วยอำนาจ
 ตั้งหาและอวิชชาที่ดี สัจจะที่เป็นทิส ๒
 ในฝ่ายธรรมเครื่องผ่องแผ้ว ด้วยอำนาจ
 สมถะและวิปัสสนาก็ดี ท่านเรียกว่า

คุณกิตติ   **ดำเนินชาญวนิช**
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภูมิของนั้นที่ยาวัญญัย เพราะเป็น
สมุฏฐาน.

๘๒. เอวํ นนฺทียาวญฺญสฺส นยสฺส
ภูมิ นินฺทิตฺตวา อิทานิ ตสฺส
ทิสากุตฺตมเม นินฺทิตฺตเนน ยสฺมา
จสฺส ทิสากุตฺตมเมสฺส วุตฺเตสฺส
ทิสาลอจฺจนนโย วุตฺโตเยว โหติ, ตสฺมา
“เวยฺยากรณฺเณสฺส หิ เย กุสลากุสลา”ติ
ทิสาลอจฺจนลกฺขณํ เอกเทเสน
ปจฺจามสิตฺวา “เต ทฺวิธา^๑
อุปฺปริกฺขิตพฺพา”ติอาทิ อารทฺธํ. ตตฺถ
เตติ ทิสาล^๒ กุตฺตมมา. ทฺวิธาติ “อิม
สงฺกิลฺลธมฺมา, อิม โวทานธมฺมา”ติ
เอวํ ทฺวิเชน. อุปฺปริกฺขิตพฺพาติ
อุปฺปตฺติโต ปริโต อิกฺขิตพฺพา,
ธมฺมยุตฺติโต ตํตํทิสากาเวน เปกฺขิตพฺพา
อาโลจิตพฺพาติ อตฺถโก.

๘๒. พระเถระ ครั้นขยายความภูมิ
ของนั้นที่ยาวัญญัยอย่างนี้แล้ว บัดนี้
เมื่อจะขยายความธรรมอันเป็นทิศแห่ง
นั้นที่ยาวัญญัยนั้น จึงระบุถึงลักษณะ
แห่งทิสาลอจจนนัย โดยส่วนหนึ่ง ด้วย
คำว่า “ก็กุศลธรรม และอกุศลธรรม
เหล่าใดที่กล่าวแล้วในคำตอบทั้งหลาย”
ดังนี้ เพราะเมื่อกล่าวธรรมอันเป็นทิศ
ของนั้นที่ยาวัญญัยนั้นแล้ว ย่อมเป็นอัน
กล่าวถึงทิสาลอจจนนัยไว้แล้วทีเดียว จึง
เริ่มคำมีอาทิว่า “กุศลธรรมและอกุศล-
ธรรมเหล่านั้น พึงตรวจดูโดยส่วน ๒”.
ในคำเหล่านั้น คำว่า กุศลธรรมและ
อกุศลธรรมเหล่านั้น ได้แก่ ธรรมอัน
เป็นทิศทั้งหลาย. คำว่า โดยส่วน ๒
คือ โดย ๒ ประการอย่างนี้คือ “ธรรม
เหล่านี้เป็นสังกิลลธรรม, ธรรมเหล่านี้
เป็นโฆทานธรรม”. บทว่า อุปฺปริกฺขิตพฺพา
แปลว่า พึงตรวจดูโดยอุปฺปตฺติคือโดยรอบ,

^๑ ไป. ทฺวิเชน.

^๒ ไป. เต ทิสาล.

หมายความว่า ฟังเพ่ง คือฟังตรวจดู
โดยความถูกต้อง คือโดยความเป็นทิศ
นั้น ๆ.

ยํ ปการํ สนฺธาย “ทฺวิธา
อุปปริกฺขิตพฺพา”ติ วุตฺตํ, ตํ ทสฺเสติ
“โลกวฏฺฏานุสาริ จ โลกวิวฏฺฏานุสาริ
จา”ติ. ตสฺส ตฺเถ : โลกโก เอว วฏฺฏํ
โลกวฏฺฏํ. โลกวฏฺฏภาเวน อนุสฺรติ
ปวตฺตตฺติติ^๑ โลกวฏฺฏานุสาริ, สงฺกิลฺล-
ธมฺโมติ อตฺเถ. โลกสฺส, โลกโต วา
วิวฏฺฏํ โลกวิวฏฺฏํ, นิพฺพานํ. ตํ
อนุสฺรติ อนุโลมนวเสน กจฺจตฺติติ
โลกวิวฏฺฏานุสาริ, โวทานธมฺโมติ
อตฺเถ. เตเนวาท “วฏฺฏํ นาม
สํสારโ, วิวฏฺฏํ นิพฺพานนุ”ติ.

พระเถระแสดงประการที่ท่านกล่าว
หมายถึงว่า “ฟังตรวจดูโดยส่วน ๒” ว่า
“โลกวฏฏานุสาริ (เป็นไปตามความ
หมุนเวียนของโลก) ๑ โลกวิวฏฏานุสาริ
(เป็นไปตามความหมุนกลับจากโลก) ๑”
ดังนี้. คำนั้นมีอรรถาธิบายดังนี้: วฏฏะ
คือโลก ชื่อว่า โลกวฏ. ธรรมชื่อว่า
โลกวฏฏานุสาริ เพราะอรรถว่า ไปตาม
คือเป็นไปโดยความเป็นโลกวฏความหมาย
ได้แก่ สังกิลลธรรม. ความคลายไป
ห่างโลกหรือจากโลก ชื่อว่า โลกวิวฏ
คือพระนิพพาน. ธรรมชื่อว่า โลก-
วิวฏฏานุสาริ เพราะอรรถว่า ไปตาม
คือไปสู่พระนิพพานนั้น ด้วยอำนาจ
คล้อยตามความหมาย ได้แก่โวทานธรรม.
ด้วยเหตุนี้แหละ พระเถระจึงกล่าวว่า
“สงสารชื่อว่าวฏฏะ นิพพานชื่อว่า
วิวฏฏะ”.

^๑ ไป. อนุปวตฺตติ.

ตํ กถํ ทฏฐพพนฺติ ตํ กถํ
 เกน ปกาเรน ทฏฐพพนฺติ เจ ?
อุปฺเจยน. ยถา กถํ กมฺมํ ผลทานสมตฺถํ
 โหติ, ตถา กถํ อุปฺจิตนฺติ วุจฺจติ.
 เอวํ อุปฺจิตภาเว (๑) กมฺมํ นาม
 โหติ, วิปากวฏฺฏสฺส การณํ โหติตี
 อตฺถโก. สพฺเพปิ กิเลสา จตฺตฺหิ
 วิปลฺลาเสหิ นิตฺทิสิตพฺพา ทสนฺนํมฺปิ
 กิเลสานํ วิปลฺลาสเหตุภาวโต. **เต**
กตฺถ ทฏฐพฺพาทิ เต ปน วิปลฺลาสสา
 กตฺถ ปสฺสิตพฺพาทิ อาห “**ทส วตฺถุเก**
กิเลสํปฺญฺเช”ติ. ทสวิธการณํ กิเลส-
 สมฺมุเหติ อตฺถโก. ตตฺถ กิเลสापि
 กิเลสวตฺถุ, กิเลสานํ ปจฺจยธฺมมาปิ
 กิเลสวตฺถุ. **เตสฺ** การณภาเว
 ปุริมสิทฺธา กิเลสา ปฺรโต ปฺเรสํ
 กิเลสานํ ปจฺจยภาวโต กิเลสापि
 กิเลสวตฺถุ. อโยนิโสมนสิกาโร อโยนิโส-
 มนสิการปริกฺขตา จ ธฺมมา
 กิเลสํปฺปตฺติเหตุภาวโต กิเลสํปฺปจฺจยาปิ
 กิเลสวตฺถุติ ทฏฐพฺพํ.

คำว่า **กรรมนั้น** พึงเห็นอย่างไร
 คือหากมีใคร ๆ สงสัยถามว่า กรรมนั้น
 พึงเห็นอย่างไร คือโดยประการไร ?
โดยการสั่งสม. อธิบายว่า กรรมที่บุคคล
 กระทำโดยประการที่สามารถจะให้ผลได้
 ท่านเรียกว่าสั่งสมแล้ว. เมื่อมีความที่กรรม
 อันบุคคลสั่งสมแล้วอย่างนี้ ชื่อว่ากรรม
 ก็ย่อมมี กรรมนั้น จัดเป็นเหตุของ
 วิปากวฏฺฏ. พึงขยายความกิเลสแม้ทั้งหมด
 ด้วยวิปฺลาส ๔ เพราะกิเลสแม้ทั้ง ๑๐
 เป็นเหตุแห่งวิปฺลาส. คำว่า **วิปฺลาส**
เหล่านั้น พึงเห็นได้ในที่ไหน ความว่า
 หนึ่ง วิปฺลาสเหล่านั้นพึงเห็นได้ในที่ไหน
 เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า **พึงเห็นได้**
ในกองแห่งกิเลสอันเป็นวัตถุ ๑๐.
 หมายความว่า พึงเห็นได้ในหมู่กิเลสอัน
 เป็นเหตุ ๑๐ อย่าง. ในกรรมและกิเลสนั้น
 กิเลสก็ดี ธรรมที่เป็นปัจจัยแห่งกิเลสก็ดี
 ชื่อว่ากิเลสวตฺถุ. พึงเห็นว่า ในสองอย่าง
 นั้น กิเลสที่สำเร็จมาแต่ก่อน โดย
 เป็นเหตุ แม้เป็นกิเลสโดยเป็นปัจจัยแห่ง
 กิเลสเหล่านี้ จากกิเลสอื่น ชื่อว่า

๑ ไป. เอกุณฺตเร ‘สตี’ติ ทิสฺสตี.

จตุตถาโร อาหาราติ เอตถ
 อาหารสีเสน ตพฺพิสยา กิเลสาปี
 อธิปฺเปตา. จตฺสฺโส วิญญาณฐฺฐิติโยติ
 เอตถาปี เอเสว นโย. “ปรเม
 อาหารเร”ติอาทินา ทสวตฺตฺถเก กิเลส-
 ปุญฺเช ปุริมฺ ปุริมฺ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส
 การณนฺติ ทสฺเสติ. ตตฺถ **ปรเม**
อาหารเรติ วิสยภูเต ปรเม อาหารเร
 ปรโม วิปลฺลาโส ปวตฺตตีติ อตฺถโก.
 เสสาหาเรสุปี เอเสว นโย. **ปรเม**
วิปลฺลาเสติ ปรเม วิปลฺลาเส อปฺปหิเน
 สติ **ปรมฺ** อฺปาทานํ ปวตฺตตีติ
 อตฺถโก. เสสปเทสุปี เอเสว นโย. ยํ
 ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ นิทฺเทเสยว
 กถยิสฺสาม.

กิเลสวัตถุ. การไม่กระทำไว้ในใจโดยอุบาย
 อันแยบคาย และธรรมคือความไม่
 พิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย แม้เป็น
 ปัจจัยแห่งกิเลส โดยเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่ง
 กิเลส ก็ชื่อว่า กิเลสวัตถุ.

ในคำว่า **อาหาร ๔** นี้ ท่าน
 อาจารย์ประสงค์เอาแม้กิเลสอันมีอาหาร
 นั้นเป็นขอบเขต โดยยกเอาอาหารเป็น
 ประธาน. แม้ในคำว่า **วิญญาณฐฺฐิติ ๔** นี้
 ก็นัยนี้เหมือนกัน. ด้วยคำว่า “**ในอาหาร**
ที่ ๑” เป็นต้น พระเถระ ย่อมแสดงว่า
 กิเลสวัตถุก่อน ๆ ในกองแห่งกิเลสอัน
 เป็นวัตถุ ๑๐ ย่อมเป็นเหตุแห่งกิเลสวัตถุ
 หลัง ๆ. ในคำเหล่านั้น คำว่า **ในอาหาร**
ที่ ๑ ความว่า วิปลาสที่ ๑ (ทิจฺฐิวิปลาส)
 ย่อมเป็นไปในอาหารที่ ๑ (กพพิงการา-
 หาร) ที่เป็นวิสัย. แม้ในอาหารที่เหลือก็
 นัยนี้เหมือนกัน. คำว่า **ในวิปลาสที่ ๑**
 ความว่า เมื่อวิปลาสที่ ๑ ยังละไม่ได้
อุปาทานที่ ๑ (กามุปาทาน) ย่อมเป็นไป.
 แม้ในบท ที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน. ส่วน
 คำที่ควรกล่าวในอธิการนี้ ข้าพเจ้าจัก
 กล่าวในนิเทศนั้นเทียว.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๓. อิทานิ ทสวตฤกั กิเลสปฺญชั
 ตณฺหาวิชฺชาวเสน เทว โภจฺจาเส
 กโรนฺโต “โย จ กพฺพิกาโร
 อาหาโร”ติอาทิมาน. ตตฺถ กพฺพิการา-
 หารํ ผสฺสาหารณฺจ อปริชานนฺตสฺส
 ตณฺหาจริตฺสฺส ยถากุภมํ กายเวทนาสุ
 ติพฺโพ ฉนฺทราโค โหติ, อิติ
 อุกฺกิกิเลสฺสฺส ฉนฺทราคฺสฺส เหตุภาวโต
 โย จ กพฺพิกาโร อาหาโร, โย จ
 ผสฺโส อาหาโร, อิมํ ตณฺหาจริตฺสฺส
 ปุคฺคสฺส อุกฺกิกิเลสาติ วุตฺตา. ตถา
 มโนสฺสญฺเจตนาหารํ วิญญาณาหารณฺจ
 อปริชานนฺโต ทิฏฺฐิจริโต เตสุ
 อตฺตสณฺณี นิจฺจสณฺณี จ โหติติ
 วุตฺตเนยฺเนา เต ทิฏฺฐิจริตฺสฺส ปุคฺคสฺส
 อุกฺกิกิเลสาติ วุตฺตา. ตถา ปุริมกา
 เทว วิปลฺลาสา ปุริมกานิ เอว จ
 เทว เทว อฺปาทานโยคคณฺธาสว-
 โอฆสฺสลฺลวิญญาณญฺจิตฺตอคคิตฺตมฺหานิ
 ตณฺหาปฺชานตฺตา ตณฺหาสภาวตฺตา
 ตณฺหาวิสยตฺตา จ ตณฺหาจริตฺสฺส
 อุกฺกิกิเลสาติ วุตฺตา, ปจฺฉิมกานิ ปน
 ตานิ ทิฏฺฐิปฺชานตฺตา ทิฏฺฐิสภาวตฺตา
 ทิฏฺฐิวิสยตฺตา จ ทิฏฺฐิจริตฺสฺส

๘๓. บัดนี้ พระเถระเมื่อจะกระทำ
 กองกิเลสอันเป็นวัตถุ ๑๐ ให้เป็น ๒ ส่วน
 คือต้นหาส่วน ๑ อวิชชาส่วน ๑ จึง
 กล่าวคำว่า “กพพิการาหาร” ดังนี้ เป็นต้น.
 ในคำนั้น ฉันทราคะ อันแรงกล้าในกาย
 และเวทนาตามลำดับ ย่อมมีแก่บุคคล
 ผู้เป็นต้นหาจริต ผู้ไม่ได้กำหนดรู้กพพิ-
 การาหารและผัสสาหาร ด้วยประการ
 ฉะนี้ กพพิการาหารและผัสสาหารเหล่านี้
 พระเถระจึงกล่าวว่า เป็นอุปกิเลสของ
 บุคคลผู้เป็นต้นหาจริต เพราะความเป็น
 เหตุแห่งฉันทราคะอันเป็นอุปกิเลส. อนึ่ง
 บุคคลผู้เป็นทิจฺฐิจริต เมื่อไม่กำหนดรู้
 มโนสฺสญฺเจตนาหารและวิญญาณาหาร
 ย่อมเป็นผู้สำคัญว่า เป็นอตฺตาและว่าเที่ยง
 ในอาหารทั้งสองนั้น เพราะเหตุนั้น
 อาหารทั้งสองนั้นพึงเห็นว่า ท่านกล่าว
 ว่าเป็นอุปกิเลสของบุคคลผู้เป็นทิจฺฐิจริต
 โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วนั้นเทียว. อนึ่ง
 วิปลาสสองข้อแรกก็ดี อฺปาทานโยคะ
 คันถะอาสวะโอฆะสัลลวิญญาณญฺจิตฺตและ
 การถึงอคคิตอย่างละสองข้อแรกๆ นั้นเทียว
 ก็ดี พึงเห็นว่าท่านกล่าวว่า เป็นอุปกิเลส
 ของบุคคลผู้เป็นต้นหาจริตเพราะมีต้นหา

เนตตอรรณภา. ป-ท. ๒-๑๓

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปุกกิลเสชาติ วุตฺตาคติ ทฏฺฐพฺพวา.

เป็นประธาน เพราะมีตัณหาเป็นสภาพ และเพราะมีตัณหาเป็นอารมณ์, ส่วน วิปฺลาสและอุปาทานเป็นต้นสองข้อหลัง ๆ นั้น พึงเห็นว่าท่านกล่าวว่าเป็นอุปุกกิลเส ของบุคคลผู้เป็นทิจฺฐิจริต เพราะมีทิจฺฐิเป็นประธาน เพราะมีทิจฺฐิเป็นสภาพ และเพราะมีทิจฺฐิเป็นอารมณ์.

๘๔. กพฺพิการเ อาหารเ “อสุภ สุกฺขนฺ”ติ วิปฺลฺลาโสติ จตฺตฺสฺ ออาหารเสุ กพฺพิการเ อาหารเ จตฺตฺสฺ จ วิปฺลฺลาเสสุ “อสุภ สุกฺขนฺ”ติ วิปฺลฺลาโส ทฏฺฐพฺโพ กพฺพิการาหารสฺส อสุภ-สภาวตฺตา อสุภสมฺมุจฺจานตฺตา จ. ตถา ผสฺสอาหารสฺส ทฺกฺขสภาวตฺตา ทฺกฺขปจฺจยตฺตา จ วิเสสโต ตตฺถ “ทฺกฺกฺเข สุกฺขนฺ”ติ วิปฺลฺลาโส. ตถา เยภฺยฺเยน สตฺตา วิญฺญาเณ นิจฺจ-สณฺณิโน, สงฺขารสฺสุ จ อตฺตสณฺณิโน, เจตนาปฺชานา จ สงฺขาราติ วุตฺตํ “วิญฺญาเณ อาหารเ ๗เปฯ อตฺตาคติ วิปฺลฺลาโส”ติ. ปจฺเม วิปฺลฺลาเส จิโต กามเ อุปาทิยตีติ “อสุภ สุกฺขนฺ”ติ วิปริเยสคฺคาหิ กิลเสกาเมน วตฺตฺกามเ

๘๔. คำว่า วิปฺลาส (ความเห็นผิด) ว่างามในสิ่งที่ไม่งาม ในกพพิการาหาร ความว่า ก็ในบรรดาวิปฺลาส (ความเห็นผิด) ๔ อย่าง พึงเห็นวิปฺลาส (ความเห็นผิด) ว่า “งามในสิ่งที่ไม่งาม” ในกพพิการาหาร ในบรรดาอาหารทั้ง ๔ เพราะกพพิการาหารมีสภาพไม่งาม และเพราะกพพิการาหาร มีความไม่งาม เป็นสมมุจฺจาน. อนึ่ง พึงเห็นวิปฺลาส (ความเห็นผิด) ว่า “เป็นสุขในสิ่งที่เป็นทุกข์” ในผัสสาหารนั้น โดยความต่างกัน เพราะผัสสาหารมีทุกข์เป็นสภาพและเพราะผัสสาหารเป็นปัจจัยแห่งทุกข์. อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายโดยมาก เป็นผู้มีความสำคัญในวิญฺญาณว่าเที่ยง และมีความสำคัญในสังขารทั้งหลายว่า

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทพฺหํ ฅณฺหาติ. อิทํ วุจฺจติ
 กามุปาทานนฺติ ยํ ตถา กามานํ ฅณฺ, **อิตํ**
 วุจฺจติ กามุปาทานํ. “ทุกฺเข
 สุขนฺ”ติ วิปริเยสคฺคาหิ “สิลพฺพเตหิ
 อนาคเต ภาวิสฺสุทฺธิ”ติ ตํ “นิพฺพุตีสฺสุขนฺ”ติ
 ทพฺหํ ฅณฺหาติ. “อนิจฺเจ นิจฺจนฺ”ติ
 วิปริเยสคฺคาหิ “สพฺเพ ภวา นิจฺจา
 ธฺวา สสฺสตา อวิปริณามธฺมา”ติ
 สํสาราภินนฺทินิ ภวทิกฺกุจฺสิ ทพฺหํ
 ฅณฺหาติ. “อนตฺตนิ อตฺตา”ติ วิปริเย-
 สคฺคาหิ “อสติ อตฺตนิ กสฺสิทํ
 กมฺมผลํ, ตสฺมา โส กโรติ, โส
 ปฏิสฺเวเตตี”ติ อตฺตทิกฺกุจฺสิ ทพฺหํ
 ฅณฺหาตีติ อิมมตฺถํ ทสฺเสติ “**ทุกฺคิเย**
วิปฺลวเส จิตฺ”ติอาทินา.

เป็นอวดตา และสังฆารทั้งหลายก็มีเจตนา
 เป็นประธาน เพราะเหตุนั้น พระเถระ
 จึงกล่าวว่า “วิปลาส (ความเห็นผิด)
 ว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยงในวิญญูณาหาร
 วิปลาส (ความเห็นผิด) ว่าเป็นอวดตาใน
 สิ่งที่มีใช่อวดตา ในมโนสัจเจตนาหาร”.
 คำว่า ผู้ตั้งอยู่ในวิปลาสที่ ๑ ย่อมยึดมั่น
 กาม ความว่า ผู้มีปกติยึดถือผิดว่า
 “งามในสิ่งไม่งาม” ย่อมยึดมั่นในวัตถุกาม
 ด้วยกิเลสกาม. คำว่า นี้ท่านเรียกว่า
กามุปาทาน ความว่า การถือกามเช่นนั้น
 ท่านเรียกว่า กามุปาทาน. ผู้มีปกติ
 ยึดถือผิดว่า “สุขในสิ่งที่เป็นทุกข์” ย่อม
 ถือมั่นสุขนั้นว่า “เป็นสุขอันเกิดมาจาก
 การดับกิเลส” ด้วยคิดว่า “ความหมดจด
 จากภพในกายหน้า จักมีด้วยศีลและ
 พรต”. ผู้มีปกติยึดถือผิดว่า “เที่ยงใน
 สิ่งที่ไม่เที่ยง” ย่อมยึดมั่นภวทิจูซึ่งมีความ
 บันเทิงยิ่งในสงสารว่า “ภพทั้งปวงเที่ยง
 ยั่งยืน แน่นอน มีความไม่แปรปรวน
 เป็นธรรมดา”. ผู้มีปกติยึดถือผิดว่า
 “เป็นอวดตาในสิ่งที่ไม่ใช่อวดตา” ย่อมถือมั่น

๑ ไป. นิพพานสุข.

อัย วุจฺจติ กามโยโคติ เยน
 กามราคสงฺขาเตน กามุปาทาเนน
 วตฺตูกาเมหิ สห สตุโต สโยชียติ, อัย
 กามราโค “กามโยโค”ติ วุจฺจติ. อัย
 วุจฺจติ ภวโยโคติ ยโต สีสัพพตฺตฺ-
 ปาทานสงฺขาเตน ภวุปาทาเนน ภเวน
 สห สตุโต สโยชียติ, อัย ภวราโค
 “ภวโยโค”ติ วุจฺจติ. อัย วุจฺจติ
 ทิฏฺฐิโยโคติ ยาย อเหตุกทิฏฺฐิอาทิ-
 สงฺขาทาย ปาปิกาย ทิฏฺฐิยา, สกุกาย-
 ทิฏฺฐิอาทิวาสิฏฺฐิทิฏฺฐิยา จ สตุโต
 ทุกฺเขน สห สโยชียติ, อัย ปาปิกา
 ทิฏฺฐิ “ทิฏฺฐิโยโค”ติ วุจฺจติ. อัย วุจฺจติ
 อวิชฺชาโยโคติ ยาย อตฺตวาทูปาทาเนน
 สกลวฏฺฏทุกฺเขน จ สห สตุโต
 สโยชียติ, อัย อวิชฺชา “อวิชฺชา-
 โยโค”ติ วุจฺจติ.

อัติธิฐิว่า “เมื่ออัติตานี้ไม่มี นี้จะเป็นผล
 แห่งกรรมของใคร เพราะฉะนั้น อัติตา
 นั้นย่อมกระทำกรรม อัติตานั้นย่อม
 เสวยผลแห่งกรรม” พระเถระย่อมแสดง
 ความนี้ ดังพรรณนาคำว่า
 “ผู้ตั้งอยู่ในวิปลาสที่ ๒” ดังนี้ เป็นต้น.

คำว่า นี้ท่านเรียกว่ากามโยคะ
 ความว่า สัตว์ย่อมถูกกามุปาทาน
 ที่ชื่อว่า กามราคะอันใดกับวัตตูกามผูก
 ติดไว้ กามราคะนี้ท่านเรียกว่า “กาม-
 โยคะ”. คำว่า นี้ท่านเรียกว่าภวโยคะ
 ความว่า เพราะสัตว์ย่อมถูกภวุปาทาน
 (การยึดมั่นภพ) กล่าวคือสี่สัพพตฺตฺปาทาน
 (การยึดมั่นศีลและพรต) พร้อมด้วยภพ
 ผูกติดไว้ ภวราคะนี้ท่านเรียกว่า
 “ภวโยคะ”. คำว่า นี้ท่านเรียกว่า
 ทิฏฺฐิโยคะ ความว่า สัตว์ย่อมถูกทิฏฺฐิเลว
 ทราม กล่าวคือมิจฉาทิฏฺฐิมือเหตุกทิฏฺฐิ
 เป็นต้น และทิฏฺฐิที่เหลื่อมมีสัkkายทิฏฺฐิเป็นต้น
 พร้อมด้วยทุกขอันใดผูกติดไว้ ทิฏฺฐิอัน
 เลวทรามนี้ท่านเรียกว่า “ทิฏฺฐิโยคะ”.
 คำว่า นี้ท่านเรียกว่าอวิชฺชาโยคะ ความว่า
 สัตว์ย่อมถูกอัติวาทูปาทานและพร้อมด้วย

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยสฺมา ปน กามโยคาทโย
 อภิขุฌากายคณฺถาทินํ ปจฺจยา โหนฺติ,
 ตสฺมา “ปจฺเม โยเค จิโต อภิขุฌาย
 กายํ คณฺถตี”ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 อภิขุฌาย กายํ คณฺถตีติ ปราภิขุฌายน-
 ลกฺขณาย อภิขุฌาย นามกายํ คณฺถตี
 ฌฏฺเฐตีติ อตฺถโธ. ตถา ภวปตฺถนายน
 อปฺปหีนตฺตา ภวทิกฺขิจิภวราควเสน
 อาฆาตวตฺถุสฺส สตฺตา จิตฺตานิ
 ปทฺุเสนตีติ อาห “ทฺุติเย โยเค จิโต
 พฺยาปาเทน กายํ คณฺถตี”ติ. ตถา
 ทิกฺขิจิวเสน อวิขุชาวเสน จ
 สีลพฺพเตหิ สฺขุฌติ, อิทเมว สจฺจํ
 โมฆมณฺเณนตี จ อภินิวิสตีติ อาห
 “ตฺุติเย ฯเปฯ อิทํสจฺจจาภินิเวเสน
 กายํ คณฺถตี”ติ.

วัฏฏทุกข์ทั้งสิ้น ผู้คิดไว้ด้วยอวิชาใจ
 อวิชานี้ท่านเรียกว่า “อวิชาโยคะ”.

ก็เพราะเหตุที่กามโยคะเป็นต้น ย่อม
 เป็นปัจจัยแก่อภิขุฌากายคันถะเป็นต้น
 ฉะนั้น พระเถระจึงกล่าวคำว่า “สัตว์
 ผู้ตั้งอยู่ในโยคะที่ ๑ ย่อมผูกกายไว้ด้วย
 อภิขุฌา” เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
 ย่อมผูกกายไว้ด้วยอภิขุฌา ความว่า ย่อม
 ผูกคือย่อมรวมนามกายด้วยอภิขุฌา ซึ่ง
 มีการเพ่งเล็งทรัพย์ของผู้อื่นเป็นลักษณะ.
 อนึ่ง สัตว์ทั้งหลาย ย่อมยังจิตให้ประทุษ-
 ร้ายในเพราะอาฆาตวัตถุทั้งหลาย ด้วย
 อำนาจภวทิกฺขุและภวราคะ เพราะยังละ
 ความปรารถนา ในภพไม่ได้ เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่ “ผู้ตั้งอยู่ในโยคะ
 ที่ ๒ ย่อมผูกนามกายไว้ด้วยพยาบาท”.
 อนึ่ง ย่อมถ้อมมั่นด้วยอำนาจทิกฺขุและอวิชา
 ว่า บุคคลย่อมหมดจดด้วยอำนาจศีลและ
 พรต และว่า นี้เท่านั้น จริง อย่างอื่น
 เปล่า เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าว
 ว่า “ผู้ตั้งอยู่ในโยคะที่ ๓ ย่อมผูกกาย
 ไว้ด้วยปรามาส นี้ ท่านเรียกว่า
 ปรามาสกายคันถะ ผู้ตั้งอยู่ในโยคะที่ ๔

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ย่อมผูกกายไว้ด้วยอิทังสังจาภินิเวส นี้
ท่านเรียกว่า อิทังภินิเวสกายคันถะ” ดังนี้.

ตสฺสาติ ตสฺส อภิชฺฌาที่หิ
สมนฺนาคตสฺส ปุคฺคตสฺส. เอวํ
คณฺฐิตาติ เอวํ อภิชฺฌายนาทิวเสน^๑
นามกายํ คณฺฐิตฺวา จิตฺตา. อาสวณฺฐิตฺติ
อาสวภาเวน ปวตฺตณฺฐิตฺติ. กุโธ จ
วฺจฺจติ อาสวณฺฐิตฺติ กุโธ ปน เหตุโธ
เต กิเลสฺสา อาสวณฺฐิตฺติ อาสวเหตุ
ปุจฺจติ. ยสฺมา ปน กิเลสฺสา
กุสลปฺปวตฺตติ นีวาเรตฺวา จิตฺตํ
ปริยาทาย ติฏฺฐณฺฐิตา, มคฺเคน
อสมฺมุจฺฉินฺนา เอว วา อาสวานํ
อุปฺปตฺตติเหตุ โหนฺฐิตฺติ, ตสฺมา “อนุสฺยโต
วา ปริยฺยฺญฺจฺจณฺฐิตฺติ วา”ติ วุตฺตํ.

คำว่า ของบุคคลนั้น ได้แก่ ของ
บุคคลผู้ประกอบด้วยอภิชฌาเป็นต้นนั้น.
คำว่า ที่ผูกไว้แบบนี้ คือ ที่ผูกนามกาย
ตั้งอยู่อย่างนี้ คือ ด้วยอำนาจการเพ่งเล็ง
เป็นต้น. คำว่า ย่อมไหลไป คือย่อม
เป็นไปโดยเป็นอาสวะ. คำว่า ก็ที่เรียกว่า
ไหลไปจากไหน ความว่า พระเถระย่อม
ถามถึงเหตุแห่งอาสวะว่า ก็กิเลสเหล่านั้น
ย่อมไหลไปจากเหตุอะไร ? ก็เพราะเหตุ
ที่กิเลสทั้งหลาย เมื่อห้ามความเป็นไป
แห่งกุศลแล้ว ครอบงำจิตตั้งอยู่ก็ดี ที่ยัง
ตัดไม่ขาดด้วยมรรคที่เดียวก็ดี ย่อมเป็น
เหตุเกิดขึ้นแห่งอาสวะทั้งหลาย ฉะนั้น
พระเถระจึงกล่าวว่า “จากอนุสัย หรือ
จากปริยฺยฺญฺจฺจณฺฐิตินะ (ความกุ่มกวม)” ดังนี้.

อภิชฺฌากายคณฺเณน กามาสวโธติ อภิชฺฌา-
กายคณฺเณน สิทฺฐเณน กามราคสภาวตฺตตา
กามาสโว สิทฺฐโธ โหติ. กตฺถจิทฺเทว
วิสเย โทมนสฺสสิโต ตปฺปปฏิปกฺเข วิสเย

คำว่า กามาสวะย่อมสำเร็จ ด้วยอภิชฌา
กายคันถะ ความว่า กามาสวะย่อมเป็น
อันสำเร็จด้วยอภิชฌากายคันถะอันสำเร็จ
แล้ว เพราะมีสภาพเป็นกามราคะ.

^๑ ไป. ส. อภิชฌาทิวเสน.

คุณกิตติ ดำเนินชาตวิมล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตพพิสยพหุเล จ ภเว ปวตเตตตีติ อาห
“พฺยาปาทกายคณฺเณ ภวาสโว”ติ.
ปฺรามาสกายคณฺเณ ทิฏฺฐาสโวติ
 สิลพพตฺตาปฺรามาสกายคณฺเณ สิทฺเชน
 ตํสภาวตฺตา อปฺราปรํ วา ทิฏฺฐิจโย
 คณฺเณตฺสฺส ทิฏฺฐาสโว สิทฺโธ โหติ.
อิทํสจฺจาภินิเวสกายคณฺเณ อวิชฺชาสโวติ
“อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺเณ”ติ
 อภินิเวสฺสฺส อโยนิโสมนสิการโต
 อเนเกหิ อกฺุสเลหิ ฐมฺเมหิ สทฺธิ
 อวิชฺชาสโว อปฺปชฺชติ, สพฺเพสํ วา
 อกฺุสลธมฺมานํ อวิชฺชาปฺพพฺงคมตฺตา
 อิทํสจฺจาภินิเวสกายคณฺเณ สิทฺเชน
 ตฺสฺส เหตุภฺโต อวิชฺชาสโว สิทฺโธ
 โหติ.

บุคคลผู้เกิดโทมนัสในอารมณ์อย่างใด
 อย่างหนึ่ง ย่อมยังจิตให้เป็นไปในอารมณ์
 ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโทมนัสนั้น และในภพที่
 มากไปด้วยอารมณ์แห่งโทมนัสนั้น เพราะ
 เหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า **“ภวาสวะ**
ย่อมสำเร็จด้วยพฺยาปาทกายคณฺเณ”. คำว่า
ทิฏฺฐาสวะ ย่อมสำเร็จด้วยปฺรามาสกาย-
คณฺเณ ความว่า ทิฏฺฐาสวะย่อมเป็นอัน
 สำเร็จด้วยสิลพพตฺตาปฺรามาสกายคณฺเณซึ่ง
 สำเร็จแล้ว เพราะมีสภาพเป็นปฺรามาส-
 กายคณฺเณนั้น หรือแก่ผู้ผูกทิวอยู่เนื่อง ๆ.
 คำว่า **อวิชฺชาสวะ** ย่อมสำเร็จด้วย
อิทํสจฺจาภินิเวสกายคณฺเณ ความว่า
 อวิชฺชาสวะ กับอกุศลธรรมเป็นอันมาก
 ย่อมเกิดขึ้นเพราะทำไว้ในใจโดยอุบาย ไม่
 แยกกายแก่บุคคลผู้ยึดมั่นอยู่ว่า **“สิ่งนี้**
เท่านั้นจริง อย่างอื่นเปล่า”, อีกอย่าง-
 หนึ่ง อวิชฺชาสวะซึ่งเป็นเหตุแห่งการ
 ยึดมั่นนั้น ย่อมเป็นอันสำเร็จเพราะกิเลส
 เครื่องผูกกาย คือความยึดมั่นว่า สิ่งนี้
 จริง สำเร็จเพราะอกุศลธรรมทั้งปวง
 มีอวิชชาเป็นประธาน.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยสฺมา ปน อาสวา เอว
 ปริพฺพชฺชา วฏฺฐสฺมี โอนนฺตติ
 โอสาทนฺตติติ “โอมะ”ติ วุจฺจนฺตติ,
 ตสฺมา วุตฺตํ “ตสฺส อิมํ จตฺตารโ
 อาสวา”ติอาทิตฺติ.

อนุสยสทกตาทิตติ อนุสยภาวํ
 อปฺปปฏิทิตฺติปิฏวา กตฺตา ปวตฺตฺตา,
 อนุสยภุตฺตา วา. อชฺฌมาสยนฺตติ จิตฺตํ.
 อนุปฺปวิญฺจาทิตติ โอคาทฺพหฺวา. ททฺยํ อาทจฺจ
 ติฏฺฐนฺตติติ จิตฺตสฺส อพฺภนฺตฺตรสงฺฆาตํ
 ททฺยํ อาทนฺตฺวา ติฏฺฐนฺตติ. ตถา หิ
 วุตฺตํ อฏฺฐสาลินิยํ^๑ “อพฺภนฺตฺตรภฺเจน
 ททฺยนฺ”ติ. เตน วุจฺจนฺตติ สลฺลาติ
 ยสฺมา อชฺฌมาสยํ อนุปฺปวิญฺจา ททฺยํ
 อาทจฺจ ติฏฺฐนฺตติ, เตน วุจฺจนฺตติ
 “สลฺลา”ติ. ปิพฺพชฺชนนํ ทฺรฺรทฺรณตฺตา
 จ สลฺลภฺโจ. “เอโส เม อตฺตฺตา”ติ
 กถณฺมฺเชน “เอโสหฺมสฺมี”ติ กถณฺ
 โหตฺติติ ทิฏฺฐิ นิสฺสายปิ มานํ
 ชปฺเปนฺตติติ อาห “ทิฏฺฐโธเมน
 มานสลฺโล”ติ.

ก็เพราะเหตุที่อาสวะทั้งหลายนั้นเอง
 ซึ่งเป็นเครื่องหุ้มห่อสัตว์ ตรัสเรียกว่า
 “โอมะ” เพราะอรรถว่า กดสัตว์ คือ
 ทำสัตว์ให้จมลงในวัฏฏะ ฉะนั้น พระเถระ
 จึงกล่าว คำว่า “อาสวะ ๔ เหล่านี้ ของ
 บุคคลนั้น” ดังนี้ เป็นต้น.

คำว่า สหฺรคตด้วยอนุสัย ความว่า
 ไปคือเป็นไปไม่ห้ามความเป็นอนุสัย หรือ
 ความว่าเป็นตัวอนุสัย. คำว่า อชฺฌมาสย
 ได้แก่ จิต. คำว่า เข้าไป คือหยั่งลงแล้ว.
 คำว่า จดทฺยตั้งอยู่ คือจดทฺยกล่าวคือ
 ภายในจิตตั้งอยู่. จริงอย่างที่ท่านกล่าวไว้ใน
 ในอฏฺฐสาลินิยํ “ชื่อว่าทฺย ด้วย
 อรรถว่า อยู่ในภายใน”. คำว่า ด้วย
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเป็นสลฺละ (ลูกศร)
 ความว่า เพราะเหตุที่โอมะ ๔ หยั่งลง
 สู่จิตแล้ว จดทฺยตั้งอยู่ ฉะนั้น ท่าน
 จึงกล่าวว่าเป็น “สลฺละ” (ลูกศร). การ
 ทำความบีบคั้นให้เกิด และความเป็นสิ่งที่
 ถอนได้ยาก เป็นสภาวะของสลฺละ
 (ลูกศร). การถือว่า “นี่เป็นเรา”
 ย่อมมีด้วยการถือว่า “นี่เป็นอัตตาของ

^๑ อฏฺฐสาลินิ. ๒๓๘.

ปรียาทินนุนติ อณฺณสฺส โอกาสํ
 อทตฺวา สมฺนตโต คหิตํ. จตุสฺสุ
 ฌมฺเมสฺสุ สณฺณหตีติ อารมฺมณปจฺจยตาย
 อารมฺมณภูเตสฺสุ จตุสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ
 ปติฏฺฐหตี. ตานิ สรูปโต ทสฺเสตี
 “รูปเวทนาย สณฺณาย สงฺขารेषุ”ติ.
 นนฺทูปเสจเนนาติ โลกสฺสคตสฺส
 สมฺปยุตฺตา นนฺทิสหชาติโกฏฺฐิยา,
 อิตฺรสฺส อุปนีสฺสยโกฏฺฐิยา อุปเสจนฺนติ
 นนฺทูปเสจนํ, เตน นนฺทูปเสจเนน.
 เกน ปน ตํ นนฺทูปเสจนฺนติ อาห
 “ราคสฺสเลน นนฺทูปเสจเนน
 วิญฺญาณเณนา”ติ.

เรา” เป็นสำคัญ เพราะเหตุนั้น อาสวะ
 ทั้งหลายแม้อาศัยทิวฏฐิ ก็ย่อมปรารถนา
 มาณะได้ ด้วยเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าว
 ว่า “ลูกศร คือมานะมีเพราะทิวฏฐิโอมะ”
 ดังนี้.

คำว่า ยึดไว้แล้ว ความว่า วิญญูญาณ
 ถูกลูกศร ยึดเอาโดยรอบ ไม่ยอมให้
 โอกาสแก่ธรรมอื่น. คำว่า ย่อมตั้งอยู่ใน
 ธรรม ๔ คือ ย่อมตั้งอยู่ในธรรม ๔
 ซึ่งเป็นอารมณ์เพราะเป็นอารมณ์ปัจจัย.
 พระเถระย่อมแสดงวิญญูญาณเหล่านั้น
 โดยสรุปว่า “ในรูปเวทนาสัญญาสังขาร”.
 ฟังทราบอธิบายคำว่า นนฺทูปเสจเนน
 ดังนี้ วิญญูญาณชื่อว่า รตด้วยตัณหา
 ชื่อว่านันทิ (ความยินดี) เพราะอรรถว่า
 มีตัณหาชื่อว่านันทิ ที่ประกอบกันสำหรับ
 วิญญูญาณที่สหคตด้วยโลภะ ด้วยที่สุดแห่ง
 สหชาติปัจจัย เป็นเครื่องรตสำหรับ
 วิญญูญาณที่สหคตด้วยโทสะนอกนี้ มี
 ตัณหาชื่อว่านันทิ ที่ประกอบกันเป็น
 เครื่องรตด้วยที่สุดแห่งอุปนีสฺสยปัจจัย, ด้วย
 วิญญูญาณ อันมีตัณหา ชื่อว่านันทิเป็น
 เครื่องรตนั้น. เพื่อจะเฉลยคำถามว่า ก็

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ รากสสุเลนาติ รากสสุเลน
 เหตุภูเตน นนฺทูปเสจเนน. วิญญาเนนาติ
 อิตถมฺภูตลกฺขณเณ กรณวจนฺ. **รูปุปคา**
วิญญาณฐฐิตีติ รูปเมว อารมฺมณกรณ-
 วเสน อุปคนตพฺพโต, วิญญาณสฺส
 ปติฏฺฐาภาวโต จ **รูปุปคา**
วิญญาณฐฐิตี. ติฏฺฐติ เอตถาติ จิตฺ.
 ปญฺจโวการภาวสมิณฺหิ อภิสงฺขารวิญญาณํ
 รูปกฺขนฺธํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ.
โทสสสุเลนาติ สหชาเตน โทสสสุเลน.
 ยทา เวทฺหูปคา วิญญาณฐฐิตี วุจฺจติ,
 ตทา อุปนิสฺสยโกฏฺฐิยา นนฺทียา
 อุปสิตฺตํ วิญญาณํ ทฏฺฐพฺพํ. เวทนาปิ
 โทมนสฺสเวทฺหา. ยทา จ อุปนิสฺสย-
 ปจฺจยภูเตน โทสสสุเลน เวทฺหูปคา
 วิญญาณฐฐิตี วุจฺจติ, ตทา
 สหชาตโกฏฺฐิยา อุปนิสฺสยโกฏฺฐิยา วา
 นนฺทียา อุปสิตฺตํ วิญญาณํ ทฏฺฐพฺพํ.
 เวทนา ปน ติสฺโสปี ติสฺสนนฺ

วิญญาณนั้นชื่อว่ามิตถหา ชื่อว่า นันทิ
 เป็นเครื่องรดเพราะอะไร พระเถระ
 จึงกล่าวว่ “ด้วยวิญญาณอันรดด้วยนันทิ
 (ความยินดี) เพราะลูกศรคือราคะ” ดังนี้.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **เพราะ**
ลูกศร คือราคะ ได้แก่ เพราะลูกศร
 คือราคะ อันเป็นเหตุมีตถหา ชื่อว่า
 นันทิเป็นเครื่องรด. บทว่า วิญญาเนน
 เป็นตติยาวิภตฺติใช้ในลักษณะแห่งอิตถม-
 ภูต. คำว่า **วิญญาณฐฐิตีที่เข้าถึงรูป**
 มีความดังนี้ ชื่อว่าที่เข้าถึงรูป เพราะ
 จะต้องเข้าถึงรูปนั่นเอง ด้วยอำนาจกระทำ
 ให้เป็นอารมณ์, และที่ชื่อว่า วิญญาณฐฐิตี
 ก็เพราะเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณ. ชื่อว่า
 ฐฐิตี เพราะอรรถว่ เป็นที่ตั้ง. จริงอยู่
 อภิสงฺขารวิญญาณ (วิญญาณอันเป็น
 ตัวปรุงแต่ง) ย่อมอาศัยรูปขันธ์ตั้งอยู่ใน
 ปญฺจโวการภพ. คำว่า **เพราะลูกศร**
คือโทสะ ได้แก่ เพราะลูกศรคือโทสะ
 อันเป็นสหชาติปัจจัย. ในคราวที่ท่าน
 เรียกวิญญาณฐฐิตีที่เข้าถึงเวทนา ฟังเห็น
 วิญญาณที่ถูกตถหา ชื่อว่านันทิ รดด้วย
 ที่สุดแห่งอุปนิสฺสยปัจจัยนั่นเอง. แม้เวทนา

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทนานํ อารมมณฺอุปนิสฺสยภาวโต. ตตฺถ
ปจฺมนโย โทมนสฺสอารมฺมณฺสฺส
อภิสงฺขารวิญญาณสฺส วเสน วุตฺโต.
ทฺติโย สพฺพเวทนารมฺมณฺสฺส วเสนาปี
ทฏฺจพฺพ.

ก็เป็นโทมนัสเวทนาเทียว. อนึ่ง ใน
คราวที่ท่านเรียกวิญญาณฐิติ ที่เข้าถึง
เวทนาเพราะลูกศรคือโทสะ อันเป็น
อุปนิสสยปัจจัย พึงเห็นวิญญาณที่ถูก
ค้นหา ชื่อว่านันทิ รดด้วยที่สุดแห่ง
สหชาติปัจจัยหรืออุปนิสสยปัจจัย. แต่ที่
จัดเวทนาแม่ทั้งสาม เพราะเวทนาทั้งสาม
เป็นอุปนิสสยปัจจัยของอารมณ์. ใน
สองนัยนั้นพึงเห็นว่า ท่านกล่าวนัยที่ ๑
ไว้ด้วยอำนาจอภิสังขารวิญญาณที่มี
อารมณ์โทมนัส กล่าวนัยที่ ๒ ไว้ด้วย
อำนาจอภิสังขารวิญญาณที่มีอารมณ์ของ
เวทนาทั้งหมด.

มานสฺสเลนาคี มานสฺสเลน
สหชาเตน, อุปนิสฺสยภูเตน วา.
โมหสฺสเลนาคี เอตฺถาปี เอเสว
นโย. เอตฺถ จ อนาทิมตฺติสฺสारे
อิตฺถิปุริสา รูปาภิรามาติ รากสฺสล-
วเสน ปจฺมา วิญญาณฐิจิตฺติ โยชิตา.
สพฺพายปี เวทนาย ทฺกขปริยาย-
สพฺพภาวโต ทฺกขาย จ โทโส อนุเสตฺติติ
โทสสฺสลวเสน. ทฺติยา, สญฺญาวเสน
“เสยฺโยหฺมสมฺมิตฺติ” มณฺยนา โหตฺติติ

คำว่า เพราะลูกศรคือมานะ
ความว่า เพราะลูกศรคือมานะ ซึ่งเป็น
สหชาติปัจจัยหรือเป็นอุปนิสสยปัจจัย.
แม่ในคำว่า เพราะลูกศรคือโมหะ ก็นัยนี้
เหมือนกัน. ก็ในวิญญาณฐิติทั้ง ๔ อย่างนี้
วิญญาณฐิติที่ ๑ พึงเห็นว่าท่านประกอบ
แล้วด้วยอำนาจลูกศร คือรากะ เพราะ
พวกสตรีและบุรุษในสงสารที่ไม่มีเบื้องต้น
ไม่ได้เป็นผู้ยินดียิ่งในรูป. วิญญาณฐิติ
ที่ ๒ พึงเห็นว่าท่านประกอบแล้วด้วย

คุณกิตติ ดำเนินชาตุนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตตอรรณภา. ป-ท. ๒-๑๕

มานสลลวเสน ตติยา, สงฺขารเสสุ
สมุหมนํ ทุพฺพิณีพฺโภคนฺติ^๑ โมหสลล-
วเสน จตฺตเถ วิวุญฺญาณจฺจิตฺติ โยชิตาติ
ทญฺจพฺพา.

อำนาจลูกศรคือโทษะ เพราะโทษะย่อม
นอนเนื่องในทุกขเวทนา เพราะเวทนา
แม้ทั้งหมดก็มีทุกข์เป็นสภาพโดยปริยาย,
วิญญาณจฺจิตฺติที่ ๓ พึงเห็นว่าท่านประกอบ
แล้วด้วยลูกศรคือมานะ เพราะความ
สำคัญว่า “เราเป็นผู้ประเสริฐ” ย่อมมี
ด้วยอำนาจสัญญา, วิญญาณจฺจิตฺติที่ ๔
พึงเห็นว่า ท่านประกอบแล้วด้วยอำนาจ
ลูกศรคือโมหะ เพราะกลุ่มก้อนในสังขาร
ทั้งหลาย แยกได้ยาก.

อุปฺตถทฺธนฺติ โอลุพฺภการมฺมณฺภูตาหิ
วิวุญฺญาณจฺจิตฺติหิ อุปฺตถมฺมิตํ. ตณฺจ
กมฺมณฺติ ยํ “เจตนา เจตสิกนฺ”ติ
ปฺพุเพ^๒ วุตฺตํ. อิมे จ กิเลสํ
อิมे จ ทสวตฺตูกา กิเลสา. เสสํ
สุวิญฺเวยยเมว.

คำว่า อุปฺตมฺภแล้ว คือวิญญาณ-
จฺจิตฺติ อันเป็นอารมณ์ยึดเหนี่ยวสนับสนุน
แล้ว. คำว่า กรรมนํนั้นด้วย ได้แก่กรรมที่
กล่าวไว้ในตอนแรกว่า “เจตนาเจตสิก”.
คำว่า กิเลสเหล่านี้ด้วย คือกิเลสที่มี
วัตถุ ๑๐ เหล่านี้ด้วย. คำที่เหลือพึงรู้
ได้ง่ายนั้นเทียว.

๘๕. อิทานิ อาหาราทโย นยานํ
สงฺกิลेषปกฺเข ทิสภาเวน ววตฺตเปตฺตุ
“อิมา จตฺตโส ทิส”ติอาทิ อารทฺธํ,
ตํ อุตฺตทานเมว. ปุณ กพฺพิกาโร

๘๕. บัดนี้ พระเถระเพื่อกำหนด
ธรรมมีอาหารเป็นต้น โดยเป็นทิส ใน
ธรรมอันเป็นฝ่ายสังกิลेषแห่งนัยทั้งหลาย
จึงเริ่มคำว่า “จัดเป็น ๔ ทิสเหล่านี้”

^๑ ไป. ม. ทุพฺพิณีพฺเพณฺติ.

^๒ เนตติปกรณ์. ภูมิพโลกิกฺข. ๑๕๗.

อาหาโรติอาทิ อาหาราทีสุเยว ยสฺส
 ปุคฺคฺลสฺส อุกฺกึเลสา, ตํ วิภชิตฺวา
 ทสฺเสตฺถ อารทฺธํ. ตตฺถ **ทสนฺนํ**
สฺสฺตฺตานนฺตํ เอกเทเสสุ สมุทฺยา-
 โวหาเรน^๑ วุตฺตํ. สมุทฺยาเยสุ หิ ปวตฺตา
 สมณฺญา อวยเวสุปี ทิสฺสติ, ยถา
 “ปโฏ ททฺโฒ, สมุทฺโท ทิฏฺฐโจ”ติ จ.
เอโก อตฺถุติ เอกสฺส อตฺถุสฺส
 นิปฺมาทนโต วุตฺตํ. **พฺยญฺชนเมว**
นानนฺตํ เอตฺถ พฺยญฺชนคฺคฺคฺคฺคฺค
 พฺยญฺชนตฺถปิ คหิโตติ ทฏฺฐพฺพํ.
 ทสฺหิปี สฺสฺตฺตปเทหิ สวตฺตฺกฺกา ตณฺหา
 วุตฺตา. ตณฺหา จ รากจริตฺตํ ปุคฺคฺลํ
 ชิปฺปํ ทุเสตีติ อาห **“อิเม รากจริตฺตสฺส**
ปุคฺคฺลสฺส อุกฺกึเลสา”ติ. ยถา จ
 ปจฺมทิสฺสาภาเวน วุตฺตธฺมมา^๒ รากจริตฺตสฺส
 อุกฺกึเลสา, เอวํ ทุตฺติยทิสฺสาภาเวน
 วุตฺตธฺมมา^๒ โทสจริตฺตสฺส. ตตฺติยจตฺตฺถ-
 ทิสฺสาภาเวน วุตฺตธฺมมา^๒ ยถากุภมํ
 ทิฏฺฐิจจริตฺตสฺส มนฺทสฺส ติกฺขสฺส จ
 อุกฺกึเลสา วุตฺตา. เตสํ อุกฺกึเลส-

เป็นต้น, คำนั้นมีอรรถตั้ง ทั้งนั้น. คำว่า
กพพีการาหาร เป็นต้นซ้ำอีก พระเถระ
 เริ่มไว้ ก็เพื่อแสดงจำแนกบุคคลที่มีบรรดา
 ธรรมทั้งหลายมีอาหารเป็นต้นเป็นอุปภิเลส.
 ในคำเหล่านั้น คำว่า **พระสูตรทั้ง ๑๐**
 ท่านกล่าวโดยสมุทฺยาโวหาร (การเรียก
 รวม) ในบางส่วนทั้งหลาย. เพราะว่า
 ชื่อที่เป็นไปในความรวมกัน ย่อมปรากฏ
 แม้ในบางส่วนทั้งหลาย เหมือนอย่างที
 ปรากฏในประโยคว่า “ผ้าถูกเผา และ
 ว่าทะเลเราเห็นแล้ว” ดังนี้. คำว่า **มี**
อรรถเป็นอันเดียวกัน ท่านกล่าวไว้ เพราะ
 ให้สำเร็จเนื้อความเดียวกัน. ในคำว่า
พญฺญชนะเท่านั้นต่างกัน นี้ พึงเห็นว่า
 แม้เนื้อความแห่งพญฺญชนะ ท่านถือเอาแล้ว
 ด้วยศัพท์ว่าพญฺญชนะ. ท่านกล่าวค้นหา
 พร้อมด้วยวัตถุ ด้วยบทแห่งพระสูตร
 แม้ทั้ง ๑๐. ก็ค้นหาพร้อมทำบุคคลผู้มี
 รากจริตให้ เสียหายอย่างฉับพลัน
 เพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า “
เหล่านี้ เป็นอุปภิเลสของบุคคลผู้รากจริต”.

^๑ ไป ... โวหาโร วุตโต.

^{๒-๒} ไป. วุตตา ธมมา.

ภาโว วุตตนยานุสาเรน เวทิตัพโพ.

ก็ธรรมที่ได้กล่าวไว้โดยเป็นทศที่ ๑ เป็น
อุปกิเลสของบุคคลผู้ราคะจริต ฉันทะ,
ธรรมที่กล่าวไว้โดยเป็นทศที่ ๒ ก็เป็น
อุปกิเลสของบุคคลผู้มีโทสะจริต ฉันทนั้น.
ธรรมที่กล่าวไว้โดยเป็นทศที่ ๓ และที่ ๔
ท่านก็กล่าวว่าเป็นอุปกิเลสของบุคคลผู้เป็น
ทิจุจริต ผู้มีปัญญาน้อย และผู้มีปัญญา
แก่กล้าตามลำดับ. ความที่อาหารเป็นต้น
เหล่านั้น เป็นอุปกิเลส ฟังทราบตามแนว
แห่งคำมีนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว.

อาหารวิปลาสาทโย ยทิปิ
สพเพหิ ตีหิ วิโมกขมุขเหหิ ปุพฺพภาเค
ยถารหํ ปริณฺณเยยฺยา ปหาตพฺพา จ.
ยสฺส ปน ทุกฺขานุปัสสนา ปุริเม
อาหารทวยเย ทุกฺขากาเรน พหุลํ
ปวตฺตติ, ตสฺส วเสน โย จ
กพฺพีการโร อหารโร, โย จ ผสฺโส
อหารโร, อิเม อปฺปณฺหิตฺเตน วิโมกฺข-
มุขเณ ปริณฺณํ คจฺจนฺตฺติ วุตฺตํ. เอส
นโย เสเสสุ. เอวณฺเจตํ, น อณฺณถา.
น หิ อริยมคฺคานํ วยิ ปหาตพฺเพสุ
วิโมกฺขมุขานํ ปริณฺณเยยฺยปหาตพฺเพสุ
โกจิ นียโม สมฺภาวติ. อิติ สพฺเพ

ท่านกล่าวว่า อาหารควรกำหนดรู้
และวิปลาสเป็นต้นควรละตามสมควรใน
ส่วนเบื้องต้นด้วยวิโมกขมุข ๓ ทั้งหมด
แม้ก็จริง. ถึงอย่างนั้น ทุกขานุปัสสนา
ย่อมเป็นไปมากโดยอาการเป็นทุกข์ ใน
อาหารทั้งสองข้างต้นแก่บุคคลใด, ด้วย
อำนาจบุคคลนั้น กพพีการอาหารและ
ผัสสาหารเหล่านี้ ย่อมถึงความเป็นสิ่ง
ควรกำหนดรู้ ด้วยอัปฺปณฺหิตวิโมกขมุข.
ในบทที่เหลือกัณฺนี้. ก็ข้อนี้ควรเห็น
อย่างนี้ ไม่ควรเห็นโดยประการอื่น.
เพราะข้อกำหนดบางอย่างในธรรมที่ควร
กำหนดรู้ และควรละ ห้ามแก่วิโมกขมุข

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โลกวฏฏานุสาริโน ฌมฺมา นิยุยฺนติ.
 เต โลกา ตีหิ วิโมกฺขมุขเหหิติ นิคมนํ.
 ตสฺสสตฺถุ : อิติ เอวํ วุตฺตปฺปการา
 สพฺเพ อหาราทโย โลกสงฺฆาต-
 วฏฏานุสาริโน ฌมฺมา เต โลกาฏตา
 วฏฏโต นิยุยฺนติ อนิจฺจานุปฺสสนาทีหิ
 ตีหิ วิโมกฺขมุขเหหิติ.

เหมือนข้อกำหนดบางอย่าง ในธรรมที่
 ควระละ ย่อมมีแก่อริยมรรคไม่. คำว่า
 ธรรมทั้งหลายที่เล่นไปตามโลกวัฏฏ์ทั้งปวง
 ดังกล่าวมานี้. ธรรมเหล่านั้นย่อมออก
 ไปจากโลก ด้วยวิโมกขมุขทั้ง ๓ ดังนี้
 เป็นคำลงท้าย. คำนั้นมีข้อความดังต่อ
 ไปนี้ว่า ธรรมทั้งหลายที่เล่นไปตามวัฏฏะ
 กล่าวคือโลกมีอาหารเป็นต้นทั้งหมดอย่างนี้
 คือ มีประการดังกล่าวแล้วอย่างนี้ ธรรม
 เหล่านั้น ย่อมออกไปจากวัฏฏะที่เป็นโลก
 ด้วยวิโมกขมุข ๓ มีอนิจจานุปัสสนา
 เป็นต้น.

๘๖. เอวํ สงฺกิลฺลสปกฺเข ทิสากุต-
 ฌมฺเม นิตฺทิสิตฺวา อิทานิ โวทานปกฺเข
 ทิสากุตฌมฺเม ทสฺเสตฺถุ “จตฺตฺสโธ
 ปฏฺธิปทา”ติอาทึ วุตฺตํ. ตตฺถ ทิปฺพพฺพรหฺม-
 อริยอาเนญฺชวิหาโรติ จตฺตฺสโร วิหารา.
 มานปฺปหานอาลยสมฺมุคฺฆาตอวิชฺชาปฺหาน-
 ภาวูปสฺมา จตฺตฺสโร อจฺจนฺริยา อพฺภูตา
 ฌมฺมา. สจฺจจาธิฏฺฐานาทีนึ จตฺตฺสโร
 อธิฏฺฐานานึ. ฉนฺทสมฺมาธิภาวนาทโย
 จตฺตฺสโร สมฺมาธิภาวนา. อินฺทฺริยสํวโร
 ตปสงฺฆาโต ปุญฺญธมฺโม โปชฺฌนฺค-

๘๖. พระเถระครั้งแสดงธรรมอัน
 เป็นทิศ ซึ่งเป็นฝ่ายแห่งสังกิลลสอย่างนี้
 แล้ว บัดนี้เพื่อจะแสดงธรรมอันเป็นทิศ
 ซึ่งเป็นฝ่ายแห่งโวทานะ จึงกล่าวคำว่า
 “ปฏิบัติ ๔” เป็นต้น. ในคำนั้น
 วิหารธรรม ๔ คือทิพวิหารธรรม ๑
 พรหมวิหารธรรม ๑ อริยวิหารธรรม ๑
 อาเนญชวิหารธรรม ๑ อัจจนริยอัพภูต-
 ธรรม (ธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมีมาแล้ว)
 ๕ คือมานปหานะ การละมานะ ๑
 อาลยสมมุคฆาตนะ การถอนอาลัย ๑ อวิชชา-

เนตติอรรถกถา. ป-ท. ๒-๑๔

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาวนา สพุพุปธิปฏินิสฺสคฺคสงฺขาคํ
นิพฺพานญฺจาติ จตุตฺตารุ สุขภากิยา
ธมฺมา เวทิตพฺพาติ.

ปหานะ การละอวิชชา ๑ ภวูปสมะ การ
เข้าไปสงบแห่งภพ ๑. อธิฏฐาน ๔ มี
การตั้งสัจจะ เป็นต้น. สมာธิภาวนา ๔
มีการเจริญฉันทสมาธิ เป็นต้น. พิงฺทราบ
ธรรมที่เป็นไปในส่วนแห่งความสุข ๔ คือ
อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ ๑
กุศลธรรมกล่าวคือตบะ ๑ การเจริญ
โพชฌงค์ ๑ พระนิพพานกล่าวคือ
การสลัดอุปธิกิเลสทั้งปวง ๑ แล.

ปจฺมา ปฏิปทาติอาทิ ปฏิปทา-
สตีปฏฺจานาทีนํ อภาทสนฺทสฺสนํ. ยทิ
เอวํ กสฺมา วิสุํ คหณํ กตฺนฺติ ?
ทสฺวตฺตูกสฺส กิเลสฺปุณฺยสฺส ปฏิปทฺข-
ภาวทสฺสนตฺถํ ปฏิปทาทีทสกนิตฺเทโส.
ตถา หิ วทฺขติ “จตุตฺตารุ อาหารา
เตสํ ปฏิปทฺโข จตฺสฺโส ปฏิปทา”ติ-
อาทิ.^๑ กิณฺจาปี จตุสฺสุ สตีปฏฺจานเนสฺสุ
“อิทํ นาม สตีปฏฺจานํ อิมาย เอว
ปฏิปทาย อิชฺฉตฺตี”ติ นียโม นตฺถิ,
ตถาปี ปจฺมาย ปฏิปทาย ปจฺมํ
สตีปฏฺจานํ สมฺภาวตีติ สมฺภาวเสน

คำว่า ปฏิปทาที่ ๑ เป็นต้น เป็น
คำแสดงถึงความไม่ต่างกันแห่งธรรมมี
ปฏิปทาและสติปัฏฐาน เป็นต้น. ถาว่า
เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึง
กระทำการถือเอาไว้แยกกัน ? ตอบว่า
เพื่อแสดงความเป็นปฏิปักษ์แห่งกลุ่มกิเลส
อันมีวัตถุ ๑๐ ท่านจึงกระทำนิเทศ ๑๐
หมวดมีปฏิปทา เป็นต้น. จริงอย่างนั้น
พระเถระจะกล่าวต่อไปว่า “อาหาร ๔
ปฏิปทา ๔ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออาหาร ๔
เหล่านั้น” เป็นต้น. ท่านกล่าวไว้แบบนี้
ว่า “ปฏิปทาที่ ๑ เป็นสติปัฏฐานที่ ๑”

^๑ เนตติปกรณ์. ภูมิพโลกิษุ ๑๗๒.

เอวํ วุตตํ “ปจมา ปฏิปทา, ปจมํ สติปฏฺฐานนุ”ติ.

ยสฺมา ปน อาหารวิปลสาสาทินํ วย ปฏิปทาสติปฏฺฐานาทินํ อตฺถโต นานตตํ นตฺถิ. สติปฏฺฐานานิเยว หิตถา ตถา ปฏิปชฺชมานานิ ทุกฺขา- ปฏิปทาทนฺธาภิญฺญาทินามกานิ โหนติ, ตสฺมา ยถา สงฺกิลेषปฺกฺเข “ปจเม อาหารเ ปจโม วิปลสาโส”ติอาทินา อธิกรณเมเทน วุตตํ, เอวํ อธิกรณเมทํ อทฺวา “ปจมา ปฏิปทา, ปจมํ สติปฏฺฐานนุ”ติอาทิ วุตตํ. เสเสสฺสปี เอเสว นโย.

อนฺธสฺส ปพฺพตาโรหนํ วย กทาจิตฺเตว อุปฺปชฺชนกํ อจฺฉริยํ, อจฺฉราโยคํ อจฺฉริยนฺติ โปราณา. อญฺตปฺพฬํ ญฺตนฺติ อพฺพฬํ. อุกฺกมฺเปตํ

ด้วยอำนาจความเกิดมีว่า ในสติปัฏฐาน ๔ ย่อมไม่มีข้อกำหนดว่า “สติปัฏฐาน ชื่อนี้ย่อมสำเร็จได้เพราะปฏิปทานี้เท่านั้น” ดังนี้แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้นสติปัฏฐานที่ ๑ ย่อมเกิดมีเพราะปฏิปทาที่ ๑.

ก็เพราะเหตุที่ความต่างกัน โดย อรรถแห่งปฏิปทา และสติปัฏฐานเป็นต้น ไม่มี เหมือนความต่างกันโดยอรรถแห่ง อาหารและวิปลาสเป็นต้น. เพราะสติ- ปฏฺฐานทั้งหลายนั้นเทียว ที่ปฏิบัติอยู่โดย ประการนั้น ๆ ย่อมมีชื่อว่า ทุกฺขา- ปฏิปทาทนฺธาภิญฺญาเป็นต้น, ฉะนั้นท่าน จึงกล่าวคำว่า “ปฏิปทาที่ ๑ เป็น สติปัฏฐานที่ ๑” เป็นต้น เพราะไม่ได้ กระทบการแยกที่รองรับไว้ เหมือนที่กล่าว ในธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งสังกิลेष โดย แยกที่รองรับไว้เป็นต้นว่า “ในอาหาร ที่ ๑ ก็เป็นวิปลาสที่ ๑” ดังนี้. แม้ใน คำที่เหลือก็เช่นนี้.

คนโบราณทั้งหลายกล่าวว่า เรื่องที่ เกิดขึ้นในบางครั้ง เช่นคนตาบอดปีนเขา ชื่อว่าอจฺฉริยะ, เรื่องที่ควรใช้นิ้วมือติดให้ ชื่อว่าอจฺฉริยะ. ชื่อว่าอฺพฺพฬะ เพราะ

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิมฺหยาหวสฺส อธิวณฺโณ น หิ
 มานปฺปหานาทิโต อณฺเฑํ ทุรภิสมฺภาวตรํ
 วิมฺหเนยฺยจ อฺปลพฺภตฺติ อธิตฺถิจฺฉติ
 เอเตน, เอเตถ วา อธิฏฺฐานมตฺตเมว
 วา ตนฺติ **อธิฏฺฐานํ**. สจฺจณฺจ ตํ
 อธิฏฺฐานณฺจ, สจฺจสฺส วา อธิฏฺฐานํ,
 สจฺจํ อธิฏฺฐานํ เอตสฺสาติ วา
สจฺจาทธิฏฺฐานํ. เสเสสฺสปี เอเสว นโย.
 สมาธิ เอว ภาเวตพฺพตาย **สมาธิ-**
ภาวนา. สุขํ ภชตฺติ สุขภากิโย,
 สุขภากสฺส วา สุขโกฏฺฐาสสฺส หิโตติ
 สุขภากิโย. เอกสฺสปี สตฺตสฺส
 อสฺสภาวนาทโย วยิ เอกเทเส
 อวตฺตติววา อนวเสสปรียาทานโต นตฺถิ
 เอติสฺสา ปมาณนฺติ **อปฺปมณฺญา**.

อรรถว่า สิ่งที่ไม่เคยมี กลับมามี. คำว่า
 อัจฉริยะและอัปภูตะทั้งสองนี้เป็นชื่อของ
 เรื่องที่นำความพิศวงมา. เพราะจะหา
 เรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก และที่น่าพิศวง
 อย่างอื่นจากการละมานะได้เป็นต้น ย่อม
 ไม่ได้แล ธรรมชาติชื่อว่า **อธิฏฺฐานะ**
 เพราะอรรถว่าเป็นเหตุหรือเป็นที่ตั้งมั่น,
 อีกนัยหนึ่งชื่อว่า **อธิฏฺฐานะ** เพราะ
 อรรถว่า ธรรมชาตินั้น เป็นเพียงความ
 ตั้งมั่นเท่านั้น. สัจจะนั้นด้วยเป็นเหตุ
 ตั้งมั่นด้วย จึงชื่อว่า **สัจจาทธิฏฺฐาน**,
 อีกนัยหนึ่ง การตั้งสัจจะ ชื่อว่า**สัจจาท-**
ธิฏฺฐาน, อีกนัยหนึ่ง ที่ชื่อว่า **สัจจาทธิ-**
ฏฺฐาน เพราะอรรถว่า มีสัจจะเป็นเหตุ
 ตั้งมั่น. แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน.
 สมาธินั้นเอง ชื่อว่า**สมาธิภาวนา** เพราะ
 เป็นธรรมอันพระโยคาวจรพึงเจริญ.
 ชื่อว่า**มีส่วนแห่งความสุข** เพราะอรรถว่า
 ย่อมคบกับความสุข, อีกนัยหนึ่ง มีชื่อว่า
 มีส่วนแห่งความสุข เพราะอรรถว่า
 เป็นธรรมเกื้อกูลแก่ส่วนแห่งความสุข
 คือโกฏฺฐาสแห่งความสุข. ภาวนาชื่อว่า
อัปฺปมณฺญา เพราะอรรถว่า ไม่มี
 ประมาณ เพราะครอบคลุมทั้งหมด

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ไม่เป็นไปเฉพาะส่วน แม้แก้สัตว์ตนหนึ่ง
เหมือนนอสุภภาวนาเป็นต้น.

ปจมา ปฏิปทา ภาวิตา
พหุлікตา ปจมํ สติปญฺจานํ ปริปุเรตีติ
ปจมาย ปฏิปทาย ภาวนาพหุлікกาโร
ปจมสฺส สติปญฺจานสฺส ภาวนา-
ปารีปุรีติ อตฺโต. เสสฺสเปสฺสุปี เอสเว
นโย. ยถา หิ อริยมคฺเค ภาวิตะ
สติปญฺจานาทโย โปธิปกฺกขิยธฺมา
สพฺเพปี ภาวิตา เอว โหนฺติ,
เอวํสมฺปทมิทํ ทฏฺจพฺพํ.

คำว่า ปฏิปทาที่ ๑ อันบุคคลเจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปญฺจาน
ที่ ๑ ให้บริบูรณ์ ความว่า การกระทำ
การเจริญปฏิปทาที่ ๑ ให้มาก เป็นการ
เจริญสติปญฺจานที่ ๑ ให้บริบูรณ์. แม้ใน
บทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. เหมือนอย่าง
ว่า เมื่อบุคคลเจริญอริยมรรคแล้ว โปธิ-
ปักกขิยธรรม มีสติปญฺจานเป็นต้น แม้
ทั้งหมด ก็ย่อมเป็นอันเจริญแล้วด้วย
นั่นเทียว ฉันฺใด ข้ออุปไมยนี้ ก็พึงเห็น
ฉันฺนั้น.

กายานุปลฺสนาย กามราคสฺส
อุชฺฐิปัจจนิกภาวโต “ปจโม สติปญฺจानो
ภาวิตो พหุлікโต กามปฏิปกฺกํ ปจมํ
ณานํ ปริปุเรตี”ติ วุตฺตํ. ตถา
ปีติปฏิสฺสเวทนาทิวเสน ปวตฺตมานํ ทุตฺติยํ
สติปญฺจานํ สบฺปีติกสฺส ทุตฺติยชฺฌานสฺส
จิตฺตสฺส อภิปปโมทนวเสน ปวตฺตมานํ
ตฺติยํ สติปญฺจานํ อุกฺกํสกตฺตสฺส
ตฺติยชฺฌานสฺส อนิจฺจวिरาคาทิวเสน
ปวตฺตติยา สงฺขาราเรสุ อุกฺกขกํ จตฺตถํ

พระเถระกล่าวว่า “สติปญฺจานที่ ๑
อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อม
ทำฌานที่ ๑ อันเป็นปฏิปกฺกํต่อกามให้
บริบูรณ์” เพราะกายานุปลฺสนาเป็นข้าศึก
โดยตรงต่อกามราคะ. เช่นเดียวกัน
สติปญฺจานที่ ๒ (เวทนานุปลฺสนาสติ-
ปญฺจาน) ที่เป็นไปอยู่ด้วยอำนาจการเสวย
ปีติเป็นต้น ย่อมเป็นไปเพื่อความบริบูรณ์
แห่งฌานที่ ๒ ซึ่งยังมีปีติ สติปญฺจานที่ ๓
(จิตตานุปลฺสนาสติปญฺจาน) ที่เป็นไปอยู่

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕-๒-VI. ๒-๕
เนตเตตถาวาเนตเตตถาวา

สติปัญญา อุกุเปกขาสติปาริสุทธิภาวโต
จตุตถชฎมานสฺส ปารีปุริยา สํวตฺตติ.

ด้วยอำนาจการทำจิตให้บันเทิงยิ่งย่อม
เป็นไปเพื่อความบริบูรณ์แห่งฌานที่ ๓
ที่ถึงความสุขอย่างยอดเยี่ยม สติปัญญา
ที่ ๔ (ธัมมานุปัสสนาสติปัญญา) ซึ่งมิ
ความวางเฉยในสังขารทั้งหลาย เพราะ
เป็นไปด้วยสามารถความไม่เที่ยง และ
วิราคะธรรมเป็นต้น ย่อมเป็นไปเพื่อความ
บริบูรณ์แห่งฌานที่ ๔ เพราะหมดจด
ด้วยสติ อันอุเบกขาให้เกิด.

ยสฺมา ปน รูปาวจรปจฺมชฎมานํ
รูปาวจรสมาปตฺตินํ, ทุตฺตยชฎมานํ
พฺยาปาทวิตกฺกาทิทูรีภาเวเน พุรหม-
วิหารานํ, ตตฺตยชฎมานํ ปิตฺติวิราเคน
สุเขเน วิปสฺสนาย อธิฏฺฐานภูตํ
อริยวิหารานํ, จตุตถชฎมานํ อุกุเปกข-
าสติปาริสุทธิอาเนนฺชปฺปตฺตํ อาเนนฺช-
วิหารานํ วิเสสโต ปจฺจโย โหติ,
ตสฺมา “ปจฺมํ ฌานํ ภาวิตํ พหุลีกตํ
ปจฺมํ วิหารํ ปรีปุเรตี” ติอาทิจ วุตฺตํ.
อิตฺติ โย ยสฺส วิเสสปจฺจโย, โส
ตํ ปรีปุเรตีติ วุตฺตโตติ ทฏฺฐพฺพํ.

ก็เพราะเหตุที่รูปาวจรฌานที่ ๑ ย่อม
เป็นปัจจัยพิเศษแก่สมาบัติ อันเป็น
รูปาวจร, รูปาวจรฌานที่ ๒ ย่อมเป็น
ปัจจัยพิเศษแก่พรหมวิหารธรรม เพราะ
มีพยาบาทวิตกเป็นต้นอยู่ไกล, รูปาวจร-
ฌานที่ ๓ ที่เป็นเหตุตั้งมั่นแห่งวิปัสสนา
เพราะคลายปีติเหลือแต่สุข ย่อมเป็น
ปัจจัยพิเศษแก่อริยวิหารธรรม, รูปา-
วจรฌานที่ ๔ ที่ถึงความไม่หวั่นไหว
เพราะหมดจดด้วยสติอันอุเบกขาให้เกิด
ย่อมเป็นปัจจัยพิเศษแก่อานเนชวิหาร-
ธรรม, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
“ปฐมฌานอันบุคคลเจริญแล้วทำให้มาก
แล้ว ย่อมทำวิหารธรรมที่ ๑ ให้บริบูรณ์”

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๗. อิทานิ ปฏิปทาทยโ โวทาน-
 ปกุเช ทิสภาวเน ววตถเปตุ “ตตุถ
 อีมา จตสุโส ทิสา”ติอาทิ วุตตํ. ตํ
 สุวิญญะยเมว. ปุณ “ปรมา ปฏิปทา”ติ-
 อาทิ ปฏิปทาจตุกกาทิสุ เยน ยสฺส
 ปุคฺคสฺส โวทานํ, ตํ วิภชิตฺวา
 ทสฺเสตุ อารทฺธํ. ตํ เหฏฺฐา
 วุตตนยเมว. ยทปิ ติสฺ วิโมกฺขมุขेषุ
 “อิทํ นาม วิโมกฺขมุขํ อีมาย เหา
 ปฏิปทาย อิชฺฌตี”ติ นียโม นตฺถิ,
 เยสํ ปน ปุคฺคลานํ ปุริมาหิ ทฺวีหิ
 ปฏิปทาหิ อปฺปณฺหิตเณ วิโมกฺขมุขเณ
 อริยมคฺคาธิกโม. ตถา ยสฺส ตติยาย
 ปฏิปทาย สุญฺญตวิโมกฺขมุขเณ, ยสฺส
 จ จตฺตถาย ปฏิปทาย อนิมิตฺต-
 วิโมกฺขมุขเณ อริยมคฺคาธิกโม, เตสํ
 ปุคฺคลานํ วเสน อัย ปฏิปทา-
 วิโมกฺขมุขสํสนฺทนา.^๑ สติปฏฺฐานาทิหิ

เป็นต้น. พึงเห็นว่า ธรรมใดเป็นปัจจัย
 พิเศษแห่งธรรมใด ธรรมนั้นท่านกล่าว
 ว่า ย่อมยังธรรมนั้น ให้บริบูรณ์ดัง
 พรรณนามาณะนี้.

๘๗. บัดนี้พระเถระ เพื่อจะกำหนด
 ธรรมอันเป็นฝ่ายโวทานะมีปฏิปทาเป็นต้น
 โดยความที่เป็นทิส จึงกล่าวคำว่า “ใน
 บรรดาธรรมเหล่านั้น ทิส ๔ เหล่านี้”
 ดังนี้เป็นต้น. คำนั้น พึงรู้ได้ง่ายนั้นเทียว.
 ความหมดจดย่อมสำเร็จแก่บุคคลใด ด้วย
 จตุกกะใด ในบรรดาจตุกกะ ๑๐ มี
 ปฏิปทาจตุกกะเป็นต้น พระเถระเพื่อจะ
 แสดงจำแนกจตุกกะ และบุคคลมีบุคคล
 ผู้เป็นรากจริตเป็นต้นนั้น จึงเริ่มคำว่า
 “ปฏิปทาที่ ๑” เป็นต้น. คำนั้นมีนัยอัน
 ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังนั้นเทียว. ใน
 วิโมกขมุข ๓ ไม่มีข้อกำหนดไว้ว่า “ชื่อว่า
 วิโมกขมุขนี้จะสำเร็จได้ด้วยปฏิปทานี้
 เท่านั้น” ดังนี้แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้นการ
 บรรลุอริยมรรคของบุคคลเหล่าใด ย่อม
 สำเร็จด้วยปฏิปทา ๒ ข้อแรกด้วย
 อัปปณฺหิตวิโมกขมุข. อนึ่งการบรรลุ

^๑ โป. ปุริมาหิ ทฺวีหิ ปฏิปทาหิ วิโมกฺขมุขสํสนฺทนา.

วิโมกขมุขสัมมุตตนาหยาปี เอสเว นโย. อริยมรรคของบุคคลใด ย่อมสำเร็จด้วย
 ปฏิปทาข้อที่ ๓ ด้วยสัญญาตวิโมกขมุขและ
 การบรรลุของบุคคลใด ย่อมสำเร็จด้วย
 ปฏิปทาข้อที่ ๔ ด้วยอนิมิตตวิโมกขมุข
 นี้เป็นการเทียบเคียงปฏิปทาและวิโมกขมุข
 ด้วยอำนาจบุคคลเหล่านั้น. แม้ในการ
 เทียบเคียงวิโมกขมุขกับสติปัญญาเป็นต้น
 ก็นัยนี้เหมือนกัน.

เตสํ วิกุกีฬิตนฺติ เตสํ อสนฺตนา-
 สนชวปรกุกมาทิวีสเสโยเคน สีหानํ
 พุทฺธานํ ปจฺเจกพุทฺธานํ พุทฺธ-
 สวากานญฺจ วิกุกีฬิตํ วิหรณํ. ยทิทํ
 อาหาราทิกิเลสวตฺถุสมตฺติกุกมฺนฺมุขเน
 สปรสนฺตนาเน ปฏิปทาทิสฺมฺปาทนา.
 อิทานิ อาหาราทินํ ปฏิปทาทีหิ เยน
 สมตฺติกุกมฺนํ, ตํ เนสํ ปฏิปฺกฺขภาวํ
 ทสฺเสนฺโต “จตฺตารो อาหารา เตสํ
 ปฏิปฺกฺโข จตฺตโร ปฏิปทา”ติอาทิมาน.
 ตตฺถ เตสํ ปฏิปฺกฺขภาโว ปหาตพฺพ-
 ภาโว ปหายกภาโว จ อาหาร-
 วิญฺญาณญฺจิตฺตเนจตฺถ ปหาตพฺพภาโว
 ตปฺปฏิพนฺธฉนฺทราควเสน ทญฺจพฺโพ.
 ตตฺถ “วิกุกีฬิตํ ภาวนา สจฺฉิกิริยา

คำว่า ลีลาของท่านเหล่านั้น ได้แก่
 ลีลา คือการอยู่ของพระพุทธเจ้า พระ-
 บิณฑกพระพุทธเจ้า และพระพุทธสาวก
 ทั้งหลายเหล่านั้น ผู้เป็นเช่นกับสีหะ เพราะ
 ประกอบด้วยคุณวิเศษ มีความเร็วและ
 ความบากบั่นไม่สะดุ้งกลัวเป็นต้น ซึ่ง
 ได้แก่ การยังปฏิปทาเป็นต้นให้สำเร็จใน
 สันดานของตนและผู้อื่น ด้วยมุ่งการ
 ก้าวล่วงกิเลสวตฺถุ มีอาหารเป็นต้นเป็น
 สำคัญ. บัดนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงเหตุ
 ที่ก้าวล่วงอาหารเป็นต้น ด้วยปฏิปทา
 เป็นต้น ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่ออาหารเป็นต้น
 นั้น จึงกล่าวว่า “อาหาร ๔ ปฏิปทา ๔
 ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออาหาร ๔ เหล่านั้น”
 ดังนี้เป็นต้น. ในคํานั้น ความที่ปฏิปทา

คุณกิตติ ดำเนินชาตุนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จา”ติอาทิ ตสฺสายํ สงฺเขปตฺโถ : เตสํ
 วิกฺกิปิตนฺติ เอตฺถ ยเตตํ วิกฺกิปิตํ
 นาม ภาเวตพฺพานํ โปธิปกฺขิยธฺมมานํ
 ภาวนา, สจฺฉิกาตพฺพานํ ผลนฺิพฺพานานํ
 สจฺฉิกิริยา จ. ตถา ปหาตพฺพสฺส
 ทสวตฺตูกสฺส กิเลสฺปฺญชฺส ตทงฺคาคิ-
 วเสน ปหานํ พฺยนฺติกิริยา
 อนวเสสนนฺติ. อิทานิ ตํ สงฺเขเปน
 ทสฺเสนโต “อินฺทริยาธิฏฺฐานํ วิกฺกิปิตํ
 วิปริยาธานธิฏฺฐานนฺ”ติ อาห.

เป็นต้น เป็นปฏิบัติกษต่ออาหารเป็นต้น
 นั้น ความที่อาหารเป็นต้น เป็นธรรมที่
 พระโยคาวจรพึงละ และความที่ปฏิบัติ
 เป็นต้น เป็นธรรมละ ในที่นี้ พึงเห็น
 ความที่อาหาร และวิญญาณฐิติเป็นธรรม
 ที่พึงละ ด้วยอำนาจฉันทราคะที่เกี่ยว
 เนื่องกับอาหารเป็นต้นนั้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า “ลึลา คือการเจริญ การทำให้แจ้ง”
 เป็นต้นนั้น มีความย่อดังนี้ : ในคำว่า
 ลึลาของท่านเหล่านั้น นี้ ความว่า ที่ชื่อว่า
 การลึลานี้ ได้แก่ การเจริญโพธิปักขิย-
 ธรรมที่ควรเจริญก็ดี การกระทำให้แจ้ง
 ซึ่งผลและพระนิพพาน ที่ควรทำให้แจ้ง
 ก็ดี. อนึ่ง การละการกระทำให้สิ้นสุด
 การกระทำไม่ให้มีส่วนเหลือซึ่งกองกิเลส
 ที่มีวัตถุ ๑๐ ซึ่งจะต้องละด้วยอำนาจ
 ตทังคปหานเป็นต้น. บัดนี้ พระเถระ
 เมื่อจะแสดงการลึลานั้นโดยย่อ จึงกล่าว
 ว่า “อินฺทริยาธิฏฺฐาน (การตั้งอินทรีย์ไว้)
 ชื่อว่า การลึลา วิปริยาธานธิฏฺฐาน
 (ความไม่ตั้งวิปลาสไว้) ชื่อว่า การลึลา”
 ดังนี้.

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อินทริยาธิภูฐานนุติ อินทริยานัน
 ปวตฺตณํ ภาวนา สจฺฉิกิริยา จ.
 วิปริยาธานธิภูฐานนุติ วิปลุลาसानัน
 อปวตฺตณํ ปหานัน อนุปปาทนัน.
 อินทริยานิ สทฺธมฺมโคจรโรติ อินทริยานิ
 เจตฺถ สทฺธมฺมสฺส โคจรภูตานิ ปวตฺติ-
 เหตุติ อธิปฺเปตานิ สทฺธินทฺริยาทีนิตฺติ
 อตฺถโก. วิปริยาธา กิเลสโคจรโรติ
 วิปลุลาสา สงฺกิลेषปกฺขสฺส ปวตฺติภูจฺจัน
 ปวตฺติเหตุติ. อัย วุจฺจติ สีหวิกกีฬิตสฺส
 จ นยสฺส ภูมิตฺติ ยายํ “จตุตฺตารो
 อาหารา”ติอาทินา สงฺกิลेषปกฺเข ทสฺสนัน
 จตฺตุกฺกานัน, “จตฺตสฺโส ปฏฺิปปทา”ติอาทินา
 โวทานปกฺเขปิ ทสฺสนัน จตฺตุกฺกานัน
 ตณฺหาจริตาทินัน อุกฺกิลेषโวทาน-
 วิภาวนามุเขน นิตฺถารณา, อัย
 สีหวิกกีฬิตสฺส นยสฺส ภูมि นาม.

คำว่า อินทริยาธิภูฐาน ได้แก่
 การให้อินทริย์เป็นไป คือการเจริญและ
 การกระทำให้แจ้งซึ่งอินทริย์ทั้งหลาย.
 คำว่า วิปริยาธานธิภูฐาน ได้แก่ การ
 ไม่ให้วิปลาสเป็นไป คือการละวิปลาส
 การไม่ให้วิปลาสเกิดขึ้น. คำว่า อินทริย์
 ทั้งหมด เป็นโคจรแห่งพระสัทธรรม
 ความว่า ก็อินทริย์ในที่นี้เป็นโคจร คือ
 เป็นเหตุเป็นไปแห่งพระสัทธรรม เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงประสงค์เอาว่าสัทธินทริย์
 เป็นต้น. คำว่า วิปลาสเป็นโคจรแห่ง
 กิเลส ความว่า วิปลาสเป็นที่ตั้งแห่ง
 ความเป็นไป คือเป็นเหตุแห่งความเป็น
 ไปแห่งธรรมที่เป็นฝ่ายสังกิลेषแล. คำว่า
 นี้ท่านเรียกว่า เป็นภูมิของสีหวิกกีฬิตนัย
 ความว่า การขยายความแห่งจตุกกะ ๑๐
 ในฝ่ายสังกิลेषโดยนัยเป็นต้นว่า “อาหาร
 ๔” แห่งจตุกกะ ๑๐ แม้ในฝ่ายโวทานะ
 โดยนัยเป็นต้นว่า “ปฏิปทา ๔” ด้วย
 มุ่งการอธิบายถึงความเศร้าหมอง และ
 ความพองแผ้วแห่งบุคคลผู้เป็นต้นหาจริต
 เป็นต้น เป็นสำคัญนี้ใจ, การขยายความนี้
 ชื่อว่าเป็นภูมิของสีหวิกกีฬิตนัย.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๘. อิทานิ อุกุชฺชิตญญออาทิ-
 ปุคฺคผลตตยวเสน ติปุกฺขลนยสฺส ภูมึ
 วิภาเวตฺถกาโม ยสฺมา ปน นยานํ
 อญฺญมญฺญานุปฺปเวสสฺส อิจฺฉิตตฺตา
 สึหวิกกีพิตนยโต ติปุกฺขลนโย นิกฺคจฺฉติ,
 ตสฺมา ปฏิปทาวิภาคโต จตฺตารโ
 ปุคฺคเล สึหวิกกีพิตนยสฺส ภูมึ
 นินฺทิตฺติวา ตโต เอว อุกุชฺชิตญญ-
 ออาทิปุคฺคผลตตยเย นินฺทธาเรตฺถุ “ตตฺถ เย
 ทุคฺคชาย ปฏิปทายา”ติอาทิ อารทฺธํ.
 ตตฺถ อิมे เทว ปุคฺคลาติ อิมे
 ปุริมานํ ทฺวินนํ ปฏิปทานํ วเสน เทว
 ปุคฺคลา. เอส นโย อิตฺตธาปิ. ปุน
 “ตตฺถ เย ทุคฺคชาย ปฏิปทายา”ติอาทิ
 ยถาวุตฺตปุคฺคผลจตฺทุกโต อุกุชฺชิตญญ-
 ออาทิปุคฺคผลตตยํ นินฺทธาเรตฺถุ วุตฺตํ. ตตฺถ
 โย สาธารณายาติ ทุคฺคชาปฏิปทาย
 ชิปฺปาภิญญา, สุขาปฏิปทาย
 ทนฺธาภิญญา จ นียยาตีติ สมฺปนฺโ.
 กถํ ปน ปฏิปทาทุยํ เอกสฺส
 สมฺภวตีติ ? นยิทเมวํ ทฎฺฐพฺพํ. เอกสฺส
 ปุคฺคผลสฺส เอกสมึ เทว ปฏิปทา
 สมฺภวานตีติ. ยถาวุตฺตาสฺสุ ปน ทฺวีสุ
 ปฏิปทาสฺสุ โย ยาย กายจิ นียยาติ,

๘๘. บัดนี้ พระเถระประสงค์จะ
 อธิบายภูมิแห่งติปุคฺขลนัยด้วยอำนาจ
 เวไนยบุคคล ๓ มีอุคฺชิตญญบุคคลเป็นต้น
 ก็เพราะเหตุที่ติปุคฺขลนัยย่อออกไปจาก
 สึหวิกกีพิตนัย เพราะนัยทั้งหลาย ท่าน
 ประารณากการผนวกเข้าไว้ด้วยกันและกัน
 ฉะนั้นเพื่อแสดงไขบุคคล ๔ โดยการ
 จำแนกปฏิปทา ให้เป็นภูมิของสึหวิก-
 กีพิตนัยแล้ว ขยายความบุคคล ๓ มี
 อุคฺชิตญญบุคคลเป็นต้น ต่อจากนั้นแหละ
 พระเถระจึงเริ่มคำว่า “ในบรรดาบุคคล
 เหล่านั้น บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ คือ
 ผู้ที่ออกไปจากวัฏฏะด้วยการปฏิบัติลำบาก”
 ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
 บุคคล ๒ จำพวกนี้ ได้แก่บุคคล ๒ จำพวก
 นี้ด้วยอำนาจปฏิปทา ๒ ข้อต้น. แม้ใน
 คำนอกนี้ก็นัยนี้. คำว่า “ในบรรดาบุคคล
 เหล่านั้น บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ คือ
 บุคคลที่ออกไปจากวัฏฏะด้วยการปฏิบัติ
 ลำบาก” เป็นต้นซ้ำอีก ท่านกล่าวไว้เพื่อ
 แสดงเวไนยบุคคล ๓ มีอุคฺชิตญญบุคคล
 เป็นต้น จากบุคคล ๔ หมวดตามที่
 กล่าวแล้ว. ในบทเหล่านั้น สองบทว่า
 โย สาธารณาย เชื่อมความว่า (บุคคลใด)

๑๕-๑๕-๒-๒๒-๒๕

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโย วิปญฺจิตตญฺญุตติ อโยเมตถ อธิปฺปาโย.
 ยสฺมา ปน อฏฺฐสาลินิยฺ^๑ ปฏิปทา
 จลตี น จลตีติ วิจารณายํ “จลตี”ติ
 วุตฺตํ, ตสฺมา เอกสฺสปี ปุคฺคสฺส
 ฌานนฺตรมคฺคนฺตรเรสุ ปฏิปทาเกโท
 อิจฺฉิโตวาติ.

ย่อมออกไปจากวัฏฏะได้ ด้วยการปฏิบัติ
 ลำบาก รู้ได้เร็วและด้วยการปฏิบัติสะดวก
 รู้ได้ช้า. ถ้ามว่า ก็คน ๆ เดียวจะมี
 ปฏิปทา ๒ อย่างได้ อย่างไร ? ตอบว่า
 ข้อนี้ ไม่ควรเห็นอย่างนั้น. ปฏิปทา
 ๒ อย่าง ย่อมมีแก่บุคคล ๆ เดียว (หรือ)
 ในบุคคล ๆ เดียวได้. ในข้อนี้มีอธิบาย
 ดังนี้ว่า : ก็ในบรรดาปฏิปทา ๒ อย่าง
 ตามที่กล่าวแล้ว บุคคลใดย่อมออกไป
 จากวัฏฏะ ด้วยปฏิปทาอย่างใดอย่างหนึ่ง
 บุคคลนี้ชื่อว่า วิปจิตตญฺญบุคฺค. ก็เพราะ
 เหตุที่ใน อฏฺฐกถาอฏฺฐสาลินิยํท่านกล่าวว่า
 “ย่อมคลอนแคลน” ในการพิจารณาว่า
 ปฏิปทาย่อมคลอนแคลน ย่อมไม่
 คลอนแคลน ฉะนั้น ความต่างแห่ง
 ปฏิปทาในฌานอื่นและในมรรคอื่น ของ
 บุคคลแม้คนเดียว อันท่านปรารภมาแล้ว
 เทียบแล.

“ตตฺถ ภควา”ติอาทินา เทสนา-
 วิภาเคหิปี ตเมว ปุคฺคสฺสวิภาคํ
 วิภาเวติ. ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว.
 ตตฺถ อธิจิตฺตญฺติ อธิจิตฺตสิกฺขบญฺจาติ

พระเถระอธิบายการจำแนกบุคคล
 นั้นนั่นแหละ แม้ด้วยการจำแนกเทศนา
 ด้วยคำว่า “ในบรรดาบุคคลเหล่านั้น
 พระผู้มีพระภาค” ดังนี้เป็นต้น. คำนั้น

^๑ อฏฺฐสาลินิ. ๓๖๖.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จ-สทโท ลุตตนิททิฏโจ. เตน
 อธิจิตตสิกขณจ อธิปัญญาสิกขณจ
 วิปัญจิตตญญุสส ปณณเปตตีติ อตุโก.
อธิสีลนุติ เอตถาปี เอเสว นโย.
 อธิสีลสิกขํ อธิจิตตสิกขํ อธิปัญญา-
 สิกขณจาติ โยเชตพพ.

มีนัยได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นเทียว.
 ในคำเหล่านั้น บทว่า **อธิจิตตํ** เท่ากับ
 อธิจิตตสิกขณจ เพราะฉะนั้น จ-ศัพท์
 แสดงว่าถูกลบไปแล้ว. ด้วย จ-ศัพท์นั้น
 ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ
 อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขาแก่
 วิปัญจิตตญญุบุคคล. แม้ในบทว่า **อธิสีล**
 นี้ก็นัยนี้เหมือนกัน. ประกอบความว่า
 ทรงบัญญัติอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา
 และอธิปัญญาสิกขา.

จตุตถาริ หุตฺวา **ตีณิ** ภวนฺตีติ
 ลิงฺควิปฺลลาเสน วุตฺตํ, จตุตฺถาโร ปุคฺคฺลา
 หุตฺวา ตโย ปุคฺคฺลา โหนฺตีติ อตุโก.
 อยํ **สงฺกิลฺเสติ** อยํ อกฺขลฺมฺลาที-
 ทฺวาทสฺตติกสงฺคโห สงฺกิลฺสิสฺสติ เอเตนาติ
 สงฺกิลฺเสติ กตฺวา. **อิทํ** โวทานนุติ
 เอตถาปี เอเสว นโย.

คำว่า **จตุตถาริ** หุตฺวา **ตีณิ**
ภวนฺตีติ (จึงเป็นบุคคล ๔ จำพวก จัดเป็น
 ๓ จำพวก) พระเถระกล่าวด้วยอำนาจ
 ลิงควิปลาส, ความว่า เป็นบุคคล ๔
 จำพวกแล้วเหลือเป็นบุคคล ๓ จำพวก.
 คำว่า **มีสังกิลเส** (ความเศร้าหมอง) ดังนี้
 ความว่า นี่เป็นการรวมติกะ ๑๒ ติกะ
 มีอกุศลมูลติกะเป็นต้น เพราะกระทำ
 อธิบายว่า ชื่อว่าสังกิลเส เพราะอรรถ
 ว่าเป็นเครื่องเศร้าหมอง. แม้ในบทว่า
อิทํ โวทานํ นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ตีณิ หุตฺวา **เทว** ภวนฺตีติ
 นนฺทียาวฏฺฏนฺยสฺส ทิสากฺขตฺถมฺมทสฺสนตฺถํ

คำว่า **เป็นบุคคล ๓ จำพวก**
จัดเป็น ๒ จำพวก พระเถระกล่าวเพื่อ

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

วุดตํ. เตเนวาท “ตณฺหา จ อวิชา
จา”ติอาทิ, ตํ สพฺพํ สุวิญญेยฺยเมว.

แสดงธรรมอันเป็นทิศของนันทิยาวิภูญฺญ. ด้วยเหตุอันแหละ ท่านจึงกล่าวว่า “ตณฺหา อวิชา” เป็นต้น, คำนั้นทั้งหมดพึงรู้ได้ง่ายทั้งนั้น.

กสฺมา ปเนตฺถ นยานํ
อุทฺเตसानุกฺกเมน นิตฺเตโส น กโตติ,
นยานํ นเยหิ สมฺภวทสฺสนตฺถํ.
ปจฺมณฺยโต หิ ปุคฺคลาธิฏฺฐาณวเสน
ตติยนฺยสฺส, ตติยนฺยโต จ ทฺตติยนฺยสฺส
สมฺภวโต อิมสฺส วิเสสสฺส ทสฺสนตฺถํ
ปจฺมณฺยานนฺตรํ ตติยนโย, ตติย-
นฺยานนฺตรณฺจ ทฺตติยนโย นิตฺติฏฺฐโจ.
ธมฺมาธิฏฺฐาณวเสน ปน ตติยนฺยโต
ทฺตติยนโย, ทฺตติยนฺยโต ปจฺมณโยปิ
สมฺภวโต อิมสฺส วิเสสสฺส ทสฺสนตฺถํ
อนฺเต “ตณฺหา จ อวิชา จา”ติ-
อาทิณา ปจฺมณฺยสฺส ภูมि ทสฺสิตา.
เตเนว หิ “จตุตฺตาริ หุตฺวา ติณฺนิ
ภวนฺติ, ติณฺนิ หุตฺวา เทว ภวนฺติ”ติ
วุดตํ. ยถิ เอวํ “เทว หุตฺวา จตุตฺตาริ
ภวนฺติ, เทว หุตฺวา ติณฺนิ ภวนฺติ,
ติณฺนิ หุตฺวา จตุตฺตาริ ภวนฺติ”ติ อยมฺปิ
นโย วตฺตพฺโพ สียาติ ? สจฺจเมตํ,

ถามว่า ก็ในอธิการนี้ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กระทำนิเทศ โดยลำดับอุเทศแห่งนัยทั้งหลายเล่า ? ตอบว่า ท่านไม่กระทำไว้ก็เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งนัยทั้งหลายด้วยนัยทั้งหลาย. จริงอยู่ด้วยอำนาจบุคคลาธิษฐาน นัยที่ ๓ เกิดจากนัยที่ ๑ และนัยที่ ๒ ก็เกิดจากนัยที่ ๓ เพราะฉะนั้น เพื่อจะแสดงความต่างกันนี้ ท่านจึงแสดงนัยที่ ๓ ไว้ในลำดับแห่งนัยที่ ๑ และนัยที่ ๒ ไว้ในลำดับแห่งนัยที่ ๓. แต่ว่าด้วยอำนาจธัมมาธิษฐาน นัยที่ ๒ ย่อมเกิดจากนัยที่ ๓ และนัยที่ ๑ ย่อมเกิดจากนัยที่ ๒ เพื่อจะแสดงความต่างกันดังกล่าวมานี้ในที่สุด ท่านจึงแสดงภุมิแห่งนัยที่ ๑ ไว้ด้วยคำว่า “ตณฺหา อวิชา” เป็นต้น. ด้วยเหตุอันแหละ ท่านจึงกล่าวว่า “จึงเป็นบุคคล ๔ จำพวก จัดเป็น ๓ จำพวก, บุคคล ๓ จำพวก จัดเป็นบุคคล ๒ จำพวก”.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย ปน โนโย - อตฺถโต ทสฺสีโต
 เอวาติ กตฺวา น วุฑฺฒโต. ยสฺมา
 ตินฺนํ อตฺถนยานํ อณฺณมณฺณํ
 อนฺุปฺปเวโส อิจฺฉิตฺ, สติ จ
 อนฺุปฺปเวเส ตโต วินิคฺคโมปิ สมฺภวติ
 เอวาติ อยฺยจ อตฺถโต **เปฏฺโงปฺเทศน^๑**
 วิภาเวตพฺโพ.

หากเป็นเช่นนั้นก็น่าจะกล่าวแน่แท้ที่ว่า
 “จึงเป็นบุคคล ๒ จำพวก จัดเป็นบุคคล
 ๔ จำพวก, เป็นบุคคล ๒ จำพวก
 จัดเป็นบุคคล ๓ จำพวก, เป็นบุคคล ๓
 จำพวก จัดเป็นบุคคล ๔ จำพวก” ดังนี้.
 ข้อนี้จริง แต่ว่าท่านไม่กล่าวแน่ไว้
 เพราะอธิบายว่าแสดงไว้แล้ว โดยอรรถ
 นั้นเอง. เพราะเหตุที่ท่านปรารภ
 การจัดอรรถนัยทั้ง ๓ เข้ากันและกันไว้,
 ก็เมื่อการจัดอรรถนัย ทั้งสามเข้าด้วยกัน
 และกันมีอยู่ แม้การออกไปจากอรรถ
 นัยนั้น ย่อมเกิดมีนั้นเทียว ฉะนั้น ความ
 ข้อนี้พึงอธิบายด้วย**เปฏฺโงปฺเทศปฺกรณ**.

ตตฺถาย อาทิตฺ ปฏฺจาย
 วิภาวนา : จตฺตารุ ปุคฺคลา
 ตณฺหาจริโต ทฺวิโร มุทินฺทฺริโย
 ดิกฺขินฺทฺริโย จ. ตถา ทิฏฺฐิจฺริโตติ.
 ตตฺถ ตณฺหาจริโต มุทินฺทฺริโย ทฺกฺขาย
 ปฏฺิพฺทาย ทนฺธาภิณฺณาย นิยฺยาติ,
 ดิกฺขินฺทฺริโย ทฺกฺขาย ปฏฺิพฺทาย
 ชิปปาภิณฺณาย นิยฺยาติ, ทิฏฺฐิจฺริโต
 ปน มุทินฺทฺริโย สุขาย ปฏฺิพฺทาย

ในเปฏฺโงปฺเทศปฺกรณนั้น มีอธิบาย
 ตั้งแต่ต้นดังต่อไปนี้ : บุคคลมี ๔ จำพวก
 คือบุคคลผู้เป็นตณฺหาจริต มี ๒ คือผู้มี
 อินทรีย์อ่อนจำพวกหนึ่ง. ผู้ที่มีอินทรีย์
 แก่กล้าจำพวกหนึ่ง. บุคคลผู้เป็นทิฏฺฐิจริต
 ก็เหมือนกัน. ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น
 บุคคลผู้เป็นตณฺหาจริตประเภทที่มีอินทรีย์
 อ่อน ย่อมออกไปจากวิภูฏะได้ด้วยข้อ
 ปฏิบัติ ลำบากทั้งรู้ได้ช้า ประเภทที่มี

^๑ เปฏฺโงปฺเทศ. ภูมิพโลภิกขุ ๒๕๘.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตติอรรถภคา. ป-ท. ๒-๑๕

ทนุธาภิณฺณาย นิยุยาติ, ดิกฺขินฺทริโย
 สุขาย ปฏิปทาย ชิปฺปาภิณฺณาย
 นิยุยาติ. อิติ อิมาสฺ ปฏิปทาสฺ ยถารหํ
 จิตฺเตหิ ตณฺหาจริตฺติฏฺฐิจฺจริเตหิ จตฺตารโ
 อาหารา ตปฺปฏิพนฺธฉนฺทราคปฺปหาเนน
 ปหาตพฺพา. จตฺตารโ สติปฏฺฐานเ
 ภาเวตฺวา จตฺตารโ วิปลาสา
 ทฏฺฐพฺพาติ สพฺโพ ยถาวุตฺตนโย
 อนฺุคฺนตพฺโพ.

ตตฺถายํ ปาฬิ : ตตฺถ เย
 ติฏฺฐิจฺจริตา สตฺตา, เต กาเมสุ
 โทสฺติฏฺฐิ, น จ เย กาเมสุ^๑
 อนฺุสยา สมฺหตา, เต อตฺตกิลมถา-
 นฺุโยคมนฺุยตฺตา วิหรนฺติ. เตสํ สตฺถา
 วา ฐมฺมํ เทเสติ อณฺุเขตโร วา
 ครุฏฺฐจฺานโย สพฺพรหมจาริ “กาเมหิ
 นตฺถิ อตฺถโ”ติ, เต จ ปุพฺเพยว
 กาเมหิ อนตฺถิกา, อิติ กาเม^๒

อินทริยฺแกกฺล้าย่อมออกไปได้ด้วยข้อปฏิบัติ
 ลำบากแต่รู้เร็ว, ส่วนบุคคลผู้เป็นทิจฺจจริต
 ประเภทมีอินทริยฺอ่อย่อมออกไปได้ด้วย
 ข้อปฏิบัติสะดวกแต่รู้ช้า ประเภทมีอินทริยฺ
 แกกฺล้าย่อมออกไปได้ด้วยข้อปฏิบัติสะดวก
 ทั้งรู้เร็ว. บุคคลผู้เป็นตณฺหาจริตและทิจฺจจริต
 ผู้ตั้งอยู่ตามควรในข้อปฏิบัติ ๔ ดังกล่าว
 มา นี้ พึงละอาหาร ๔ ด้วยการละ
 ฉันทราคะอันเนื่องมาจากอาหารนั้น. พึง
 เจริญสติปฏฺฐาน ๔ แล้วพิจารณาเห็น
 วิปลาส ๔ เพราะฉะนั้น บัณฑิตควร
 คล้อยตามนัยตามที่กล่าวมาทั้งหมดเถิด.

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้นมีพระบาลี
 ดังต่อไปนี้ : ในบรรดาบุคคล ๔ จำพวก
 มีบุคคลผู้เป็นตณฺหาจริตเป็นต้นนั้น เหล่า
 สัตว์ผู้เป็นทิจฺจจริต เป็นผู้มึปกติเห็นโทษ
 ในกาม และเหล่าสัตว์ผู้มีอนฺุสยในกามยัง
 ถอนไม่ได้ ย่อมตามประกอบอตฺตกิลม-
 ถานฺุโยคอยู่. พระศาสดาหรือเพื่อน
 พรหมจรรยฺรูปใดรูปหนึ่งผู้ตั้งอยู่ในฐานครุ
 ย่อมแสดงธรรมแก่สัตว์เหล่านั้นว่า “กาม

^๑ ไป. ส. ม. เตสํ กามสุเข.

^๒ ไป. กามสุ.

อปฺปกสิเรน ปฏิณฺสิสขฺชนฺติ, เต
 เจตสิเกน ทุกฺเคน อนฺชฺโณสิตา. เต
 วุจฺจติ. “สุขา ปฏิปทา”ติ. เย ปน
 ตณฺหาจริตา สตฺตา, เต กามสฺ
 อฺชฺโณสิตา, เตสํ สตฺถา วา ฌมฺมํ
 เทเสติ อณฺณตโร วา ภิกฺขุ “กามะหิ
 นตฺถิ อตฺถโ”ติ, เต ปิยรูปํ ทุกฺเคน
 ปฏิณฺสิสขฺชนฺติ. เต วุจฺจติ “ทุกฺขา
 ปฏิปทา”ติ. อิติ อิมํ สพฺเพ สตฺตา
 ทฺวิสฺสุ ปฏิปทาสฺสุ สโมสรณํ คจฺฉนฺติ
 ทุกฺขาย จ สุขาย จ.

ตตฺถ เย ทิฏฺฐิจจริตา สตฺตา, เต
 ทฺวิธา ติกฺขินฺทฺริยา จ มุทินฺทฺริยา จ.
 ตตฺถ เย ทิฏฺฐิจจริตา สตฺตา
 ติกฺขินฺทฺริยา, เต สุขฺเคน ปฏิณฺสิสขฺชนฺติ,
 ขิปฺปญฺจ อภิสเมนฺติ. เต วุจฺจติ
 “สุขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญญา”ติ. ตตฺถ
 เย ทิฏฺฐิจจริตา สตฺตา มุทินฺทฺริยา

ทั้งหลายไม่มีประโยชน์”, และสัตว์เหล่านั้น
 ก่อนทีเดียว ก็ไม่มีความปรารถนาด้วย
 กาม ด้วยประการดังกล่าวจะนี้ ย่อม
 สละคืนกามได้โดยไม่ยาก, สัตว์เหล่านั้น
 ไม่ถูกทุกข์ทางใจครอบงำ. เพราะฉะนั้น
 ท่านจึงเรียกว่า “เป็นผู้มีปฏิปทาสะดวก”.
 ส่วนเหล่าสัตว์ผู้เป็นตณฺหาจริตเป็นผู้ถือมั่น
 ในกามทั้งหลาย, พระศาสดาหรือภิกษุ
 รูปใดรูปหนึ่ง ย่อมแสดงธรรมแก่สัตว์
 เหล่านี้ว่า “กามทั้งหลายไม่มีประโยชน์”,
 สัตว์เหล่านั้น ย่อมสละคืนรูปที่น่ารักได้
 โดยยาก. เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า
 “เป็นผู้มีปฏิปทาลำบาก”. โดยประการ
 ดังกล่าวมานี้ สัตว์ทั้งปวงเหล่านี้ ย่อม
 ถึงการรวมลงในปฏิปทา ๒ อย่าง คือ
 ปฏิปทาลำบาก ๑ ปฏิปทาที่สะดวก ๑.

ในบรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ผู้เป็น
 ทิฏฺฐิจริตมี ๒ ประเภท คือประเภทที่มี
 อินทรีย์แก่กล้า ๑ ประเภทที่มีอินทรีย์อ่อน
 ๑. ใน ๒ ประเภทนั้น สัตว์ผู้เป็นทิฏฺฐิจริต
 ประเภทที่มีอินทรีย์แก่กล้า ย่อมสละคืน
 กิเลสได้โดยสะดวก และย่อมบรรลุนิพพาน
 ได้ฉับพลัน. เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปจฺมํ ติกฺขินฺทริยํ อุปาทาย ทนฺตรํ
 อภิสเมนฺติ, เต สุขฺเขน ปุณฺณิสฺสชฺชนฺติ,
 ทนฺตญฺจ อภิสเมนฺติ. เตเน วุจฺจติ
 “สุขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา”ติ. ตตฺถ
 ตณฺหาจริตา สตฺตา ทฺวิธา
 ติกฺขินฺทริยา จ มุทินฺทริยา จ. ตตฺถ
 เย ตณฺหาจริตา สตฺตา ติกฺขินฺทริยา,
 เต ทุกฺเขน ปุณฺณิสฺสชฺชนฺติ, ชิปฺปญฺจ
 อภิสเมนฺติ. เตเน วุจฺจติ “ทุกฺขา
 ปฏิปทา ชิปฺปาภิญฺญา”ติ. ตตฺถ
 เย ตณฺหาจริตา สตฺตา มุทินฺทริยา
 ปจฺมํ ติกฺขินฺทริยํ อุปาทาย ทนฺตรํ
 อภิสเมนฺติ, เต ทุกฺเขน ปุณฺณิสฺสชฺชนฺติ,
 ทนฺตญฺจ อภิสเมนฺติ. เตเน วุจฺจติ
 “ทุกฺขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา”ติ.
 อีมา จตฺสฺโส ปฏิปทาโย อปญฺจมา
 อฉฺฉฺจา. เย หิ เกจฺจ นิพฺพุตา
 นิพฺพายนฺติ นิพฺพายิสฺสนฺติ วา อีมาหิ
 จตฺตฺหิ ปฏิปทาหิ อนนฺตฺตฺวาหิ, อยํ
 ปฏิปทา จตฺตฺกมฺคฺเคน กิเลสฺส นิตฺทิสฺสติ^๑
 ยา จตฺตฺกมฺคฺเคน อริยธฺมฺเมสุ^๒

“เป็นผู้มีปฏิปทาสะดวก ทั้งรู้ธรรมเร็ว”.
 ใน ๒ พวกนั้น สัตว์ผู้เป็นทิจฺจจริตประเภท
 มีอินทรีย์อ่อน เทียบกับผู้มีอินทรีย์แก่กล้า
 มาก่อนก็ยังไม่บรรลุธรรมช้ากว่า ย่อม
 สละคืนกิเลสได้โดยสะดวกแต่บรรลุธรรม
 ช้า. เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า “เป็น
 ผู้มีปฏิปทาสะดวกแต่รู้ธรรมช้า”. ใน
 บรรดาสัตว์ ๔ จำพวกนั้น สัตว์ผู้เป็น
 ตณฺหาจริตมี ๒ ประเภท คือประเภทที่มี
 อินทรีย์แก่กล้า ๑ ประเภท ที่มีอินทรีย์อ่อน
 ๑. ใน ๒ ประเภทนั้น สัตว์ผู้เป็น
 ตณฺหาจริต ประเภทที่มีอินทรีย์แก่กล้า
 ย่อมสละคืนกิเลสได้โดยยาก แต่บรรลุ
 ธรรมเร็ว. เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า
 “เป็นผู้มีปฏิปทาลำบาก แต่รู้ธรรมเร็ว”.
 ในสองจำพวกนั้น สัตว์ผู้เป็นตณฺหาจริต
 ประเภทที่มีอินทรีย์อ่อนเทียบกับผู้มีอินทรีย์
 แก่กล้ามาก่อนก็ยังไม่บรรลุธรรมช้ากว่า
 ย่อมสละคืนกิเลสได้โดยยาก ทั้งยังบรรลุ
 ธรรมช้า. เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า
 “เป็นผู้มีปฏิปทาลำบากทั้งรู้ธรรมช้า”.

^๑ โป. นิตฺทิสฺติควา.

^๒ สี. อริยสจฺเจสุ.

นิททิสิตพุพา, อัย วุจจติ สีหวิกกีพิโต
นาม นโย.

ปฏิบัติเหล่านี้มี ๔ ไม่มีปฏิบัติที่ ๕ ที่ ๖.
เพราะว่าสัตว์เหล่านี้ใดเหล่านี้หนึ่ง ดับ(กิเลส)
แล้วก็ดี กำลังดับอยู่ก็ดี จักดับก็ดี ก็ด้วย
ปฏิบัติ ๔ เหล่านี้ หาดับด้วยปฏิบัติอื่น
ไม่ ปฏิบัติที่พึงแสดงในอริยธรรมด้วย
ธรรมอันเป็นมรรค ๔ หมวด ย่อมแสดง
กิเลสด้วยธรรมอันเป็นมรรค ๔ หมวด,
นี้ท่านเรียกว่า ชื่อว่าสีหวิกกีพิตนัย.

ตตริเม จตฺตารอ อาหารา,
จตฺตารอ วิปลลาสา อุปาทานา โยคา
คณฺธา อาสวา โอฆา สลฺลา
วิญญานญจิติโย อคตฺติคมนาณีติ เอว
อิมานิ สพฺพานิ ทส ปทานิ. อัย
สฺตฺตสฺส สํสนฺทนา.

ในธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านี้
ได้แก่ อาหาร ๔ วิปลาส ๔ อุปาทาน ๔
โยคะ ๔ คั่นคะ ๔ อาสวะ ๔ โอฆะ ๔
สัลละ ๔ วิญญาณฐิติ ๔ การลอคติ ๔
จัดเป็นบททั้งหมดดังกล่าวมานี้ได้ ๑๐ บท.
นี้ชื่อว่าการเทียบเคียงพระสูตร.

จตฺตารอ อาหารา, ตตฺถ โย
จ กพพิการอ อาหารอ, โย จ
ผลฺโส อาหารอ, อิเม ตณฺหาจริเตน
ปหาตพฺพา. ตตฺถ โย จ มโน-
สณฺเจตนาหารอ, โย จ วิญญาณาหารอ,
อิเม ทิฏฺฐิจริเตน ปหาตพฺพา.

อาหารมี ๔ ในอาหาร ๔ นั้น
อาหาร ๒ คือ กพพิการอาหาร ๑
ผัสสาหาร ๑ อันบุคคลผู้เป็นต้นหา-
จริตพึงละ. ในอาหาร ๔ นั้น อาหาร ๒
คือมโนสังฺเจตนาหาร ๑ วิญญาณา-
หาร ๑ อันบุคคลผู้เป็นทิจฺฐิจริตพึงละ.

ตตฺถ ปจฺโม อาหารอ ปจฺโม
วิปลลาโส, ทฺติโย อาหารอ ทฺติโย

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น อาหาร
ที่ ๑ จัดเป็นวิปลาสที่ ๑ อาหารที่ ๒

เนตติอรรณภา. ป-ท. ๒-๑๕

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิปลลาโส, ตติโย อหาโร ตติโย
 วิปลลาโส, จตุตฺโถ อหาโร จตุตฺโถ
 วิปลลาโส, อิมะ จตุตฺตารो วิปลลาสา
 อปณฺจมา อณฺฐจา. อิทฺถจ ปมาณา
 จตุตฺตารो อหารา.

ตตฺถ ปจเม วิปลลาเส จิโต
 กามะ อฺปาทิตฺติ, อิทํ กามุปาทานํ.
 ทฺตฺติเย วิปลลาเส จิโต อนาคตํ ภวํ
 อฺปาทิตฺติ, อิทํ สิลฺลพฺพตฺตฺปาทานํ. ตตฺติเย
 วิปลลาเส จิโต วิปริตฺติฏฺฐิ
 อฺปาทิตฺติ, อิทํ ติฏฺฐุปาทานํ. จตฺตฺถ
 วิปลลาเส จิโต ขนฺธะ อตฺตฺโต
 อฺปาทิตฺติ, อิทํ อตฺตฺวาทฺตฺปาทานํ.

ตตฺถ กามุปาทานะ จิโต กามะ
 อภิชฺฌาย คณฺถติ, อยํ อภิชฺฌา-
 กายคณฺโถ. สิลฺลพฺพตฺตฺปาทานะ จิโต
 พฺยาปาทํ คณฺถติ, อยํ พฺยาปาทกาย-
 คณฺโถ. ติฏฺฐุปาทานะ จิโต. ปรามาสํ
 คณฺถติ, อยํ ปรามาสกายนคณฺโถ.
 อตฺตฺวาทฺตฺปาทานะ จิโต ปปณฺเจนฺโต
 คณฺถติ, อยํ อิทํสจฺจจาภินิเวสกายนคณฺโถ.

จัดเป็นวิปลาสที่ ๒ อาหารที่ ๓ จัดเป็น
 วิปลาสที่ ๓ อาหารที่ ๔ จัดเป็น
 วิปลาสที่ ๔ วิปลาสเหล่านี้ มี ๔ ไม่มี
 ที่ ๕ ที่ ๖. และข้อนี้เป็นประมาณที่
 อาหารมี ๔.

ในวิปลาส ๔ นั้น บุคคลตั้งอยู่ใน
 วิปลาสที่ ๑ ย่อมเข้าไปยึดถือกาม นี้
 ชื่อว่ากามุปาทาน. บุคคลตั้งอยู่ในวิปลาส
 ที่ ๒ ย่อมเข้าไปยึดถือภพที่ยังไม่มาถึง
 นี้ชื่อว่าสิลล์พพตฺตฺปาทาน. บุคคลตั้งอยู่ใน
 วิปลาสที่ ๓ ย่อมเข้าไปยึดถือความ
 เห็นผิด นี้ชื่อว่าติฏฺฐุปาทาน. บุคคล
 ตั้งอยู่ในวิปลาสที่ ๔ ย่อมเข้าไปยึดถือ
 ขันธว่าเป็นอัตตา นี้ชื่อว่าอตฺตฺวาทฺตฺปาทาน.

ในอฺปาทาน ๔ นั้น บุคคลตั้งอยู่
 ในกามุปาทาน ย่อมผูกกามด้วยอภิชฌา
 นี้ชื่อว่าอภิชฌากายคณฺถะ. บุคคลตั้งอยู่
 ในสิลล์พพตฺตฺปาทาน ย่อมผูกพยาบาท
 นี้ชื่อว่าพยาปาทกายนคณฺถะ. บุคคลตั้งอยู่
 ในติฏฺฐุปาทาน ย่อมผูกปรามาส นี้ชื่อว่า
 ปรามาสกายนคณฺถะ. บุคคลตั้งอยู่ใน
 อตฺตฺวาทฺตฺปาทาน ย่อมผูกทำให้เห็นช้า
 นี้ชื่อว่าอิทํสจฺจจาภินิเวสกายนคณฺถะ.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตสฺส คนฺถคนฺถิตา กิเลสา
 อาสวฺนฺติ.^๑ ก็ ปน วุจฺจติ อาสวฺนฺตฺติ?
 วิปฺปฏิสฺสารา.^๒ เย วิปฺปฏิสฺสารา, เต
 อนุสฺยา. ตตฺถ อภิชฺฌากายคนฺถน
 กามาสโว, พยาปาตกายคนฺถน
 ภวาสโว, ปรามาสกายคนฺถน
 ทิฏฺฐาสโว, อิทฺสจฺจาภินิเวสกายคนฺถน
 อวิชฺชาสโว.

เต จตฺตาวโร อาสวา เวปฺลุลฺล
 คตา โอฆา โหนฺติ, เตน วุจฺจนฺติ
 “โอฆา”ติ. ตตฺถ กามาสโว กาโมฆ,
 ภวาสโว ภโวฆ, อวิชฺชาสโว
 อวิชฺโชฆ, ทิฏฺฐาสโว ทิฏฺฐโฆ.

เต จตฺตาวโร โอฆา อาสย-
 มนุปฺวิฏฺฐา อนุสฺยสหคตา^๓ วุจฺจนฺติ

กิเลสทั้งหลายที่ผูกไว้ด้วยคันธะของ
 บุคคลนั้น ย่อมไหลไปตลอด. ถามว่า
 ก็อะไรเรียกว่าไหลไปตลอด ? ตอบว่า
 วิปปฏิสสาร. กิเลสเหล่านี้เป็นวิปปฏิสสาร
 กิเลสเหล่านั้นเป็นอนุสัย. ในบรรดากิเลส
 เหล่านี้ กามาสวะย่อมมี เพราะอภิชฌา-
 กายคันธะ ภวาสวะย่อมมี เพราะ
 พยาปาตกายคันธะ ทิฏฐาสวะย่อมมี
 เพราะปรามาสกายคันธะ อวิชชาสวะ
 ย่อมมี เพราะอิทังสัจจาภินิเวสกายคันธะ.

อาสวะ ๔ เหล่านี้ที่ถึงความ
 ไพบูลย์จัดเป็นโอฆะ ด้วยเหตุนี้ จึง
 เรียกว่า “โอฆะ”. ในบรรดาอาสวะ ๔
 นั้น กามาสวะจัดเป็นกาโมฆะ (กิเลส
 เพียงตั้งห้วงน้ำคือกาม) ภวาสวะจัดเป็น
 ภโวฆะ (กิเลสเพียงตั้งห้วงน้ำคือภพ)
 อวิชชาสวะจัดเป็นอวิชโชฆะ (กิเลสเพียง
 ตั้งห้วงน้ำคืออวิชชา) ทิฏฐาสวะจัดเป็น
 ทิฏฐโฆะ (กิเลสเพียงตั้งห้วงน้ำคือทิจิ).

โอฆะ ๔ เหล่านี้ที่เข้ากับที่อาศัย
 สหระคตกับอนุสัยเรียกว่า สัลละ (ลูกศร)

^๑ ไป. สาวนฺติ.   ^๒ ม. ก็ วิปปฏิสฺสารา.
^๓ ไป. อนุสฺยสมาคตา.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตตอรรณกถา. ป-ท. ๒-๑๕

สลลาติ หทยมาหจจ ติฏฺฐนฺติ. ตตฺถ
กาโมโฆ รากสลลํ, ภาโวโฆ โทสสลลํ,
อวิชฺโชโฆ โฆสลลํ, ทิฏฺฐโฆ
ทิฏฺฐิสลลํ.

ย่อมตั้งจดหทัยอยู่. ในบรรดาโอฆะ ๔
เหล่านั้น กาโมฆะเรียกว่า รากสลละ
(ลูกศรคือรากะ), ภาโวฆะเรียกว่า
โทสสลละ (ลูกศรคือโทสะ), อวิชโชฆะ
เรียกว่า โฆสลละ (ลูกศรคือโอฆะ),
ทิฏฐุฆะเรียกว่า ทิฏฐิสลละ (ลูกศรคือทิฐิ).

อิมเหิ จตุหิ สลฺเลหิ ปรียาทินนํ
วิญฺญาณํ จตุสุ ฐมฺเมสุ ติฏฺฐจติ รูปे
เวทนาย สญฺญาย สงฺขารेषु, อีมา
จตฺสฺโส วิญฺญาณภูจติโย. ตตฺถ
รากสลฺเลน นนฺทูปเสจฺนํ รูปูปคํ^๑
วิญฺญาณํ ติฏฺฐจติ. โทสสลฺเลน
เวทนูปคํ.^๒ โฆสลฺเลน สญฺญูปคํ.^๓
ทิฏฺฐิสลฺเลน นนฺทูปเสจฺนํ สงฺขารูปคํ^๔
วิญฺญาณํ ติฏฺฐจติ.

วิญญานที่ถูกลสลละ (ลูกศร ๔)
เหล่านี้ ครอบงำ ย่อมตั้งอยู่ในธรรม ๔
คือในรูป เวทนา สัญญา สังขาร, จึงมี
วิญญานฐิติเหล่านี้ ๔. ในวิญญานฐิติ นั้น
วิญญานที่เข้าถึงรูปที่รอดด้วยนันทิ (ความ
ยินดี) ย่อมตั้งอยู่ เพราะลูกศรคือรากะ.
วิญญานที่เข้าถึงเวทนาที่รอดด้วยนันทิ
(ความยินดี) ย่อมตั้งอยู่ได้เพราะลูกศรคือ
โทสะ. วิญญานที่เข้าถึงสัญญาที่รอดด้วย
นันทิ (ความยินดี) ย่อมตั้งอยู่เพราะลูกศร
คือโอฆะ. วิญญานที่เข้าถึงสังขารที่รอด
ด้วยนันทิ (ความยินดี) ย่อมตั้งอยู่ด้วย
ลูกศรคือทิฐิ.

^๑ ไป. รูปูปคํ.

^๒ ไป. เวทนูปคํ.

^๓ ไป. สญฺญูปคํ.

^๔ สงฺขารูปคํ.

จตุหิ วิญญาณฐิติหิ จตุพพิธ
 อคติ คจฺจนฺติ ฉนฺทา โทสา ภา
 โมหา. ราเคน ฉนฺทา อคติ คจฺจติ,
 โทเสน โทสา อคติ คจฺจติ, โมเห
 โมหา อคติ คจฺจติ, ทิฏฺฐิยา ภา
 อคติ คจฺจติ, อิติ อิมานิ จ กมฺมานิ
 อิเม จ กิเลสา อัย สํสารเหตุ.

ตตฺถิมา จตฺสฺโส ทิสสา กพฺพิกาโร
 อาหาโร “อสุภะ สุขนฺ”ติ วิปลลาโส
 กามุปาทานํ กามโยโค อภิชฌากาย-
 คนฺโถ กามาสโว กามโฆ รากสลลํ
 รูปฺปคา วิญญาณฐิติ ฉนฺทา
 อคติคมนํ, อัย ปจฺมา ทิสสา.

ผสฺโส อาหาโร “ทุกฺเข สุขนฺ”ติ
 วิปลลาโส สิลฺลพฺตฺปาทานํ ภวโยโค
 พยาปาทกายนฺโถ ภวาสโว ภโวฆ
 โทสสลลํ เวทฺนุปคา วิญญาณฐิติ
 โทสา อคติคมนํ, อัย ทฺติยา ทิสสา.

มโนสฺสญฺเจตนาหาโร “อนตฺตนิ
 อตฺตา”ติ วิปลลาโส ทิฏฺฐฺปาทานํ

เพราะวิญญาณฐิติ ๔ สัตว์ทั้งหลาย
 ย่อมถึงอคติ ๔ คือฉันทาคติ โทสาคติ
 ภายากติ โมหากติ. สัตว์ย่อมถึงฉันทาคติ
 เพราะราคะ, ถึงโทสาคติ เพราะโทสะ,
 ถึงโมหากติ เพราะโมหะ, ถึงภายากติ
 เพราะทิวติที่กล่าวมานี้เป็นกรรม, และที่
 กล่าวมานี้เป็นกิเลส เป็นเหตุแห่งสงสาร.

ในธรรมเหล่านั้น จัดเป็นทิวติเหล่านี้
 มี ๔ คือ กพพิการาหาร วิปลาส
 (ความเห็นผิด) ว่า “งามในสิ่งที่ไม่งาม”
 กามุปาทาน กามโยคะ อภิชฌากาย-
 คันถะ กามาสวะ กามโฆะ ลุกศรคือ
 ราคะ วิญญาณฐิติที่เข้าถึงรูป การถึง
 ฉันทาคติ นี้เป็นทิวติที่ ๑.

ผัสสาหาร วิปลาส(ความเข้าใจผิด)
 ว่า “เป็นสุข ในสิ่งที่เบื่อกุศล” สิลล์พ-
 ตฺปาทาน ภวโยคะ พยาปาทกายนฺถะ
 ภวาสวะ ภโวฆะ ลุกศรคือโทสะ
 วิญญาณฐิติที่เข้าถึงเวทนา การถึง
 โทสาคตินี้เป็นทิวติที่ ๒.

มโนสฺสญฺเจตนาหาร วิปลาส(ความ
 เข้าใจผิด) ว่า “เป็นอตฺตา ในสิ่งที่มีใช้

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๕-๒-๑๖

ทิจฺจโยโค   ปฺรามาสกายคฺคฺนุโก
ทิจฺจาสโว   ทิจฺจโฆโม   ทิจฺจิสลลํ
สณฺณูปคา   วิญฺญาณฐิติ   ภยา
อคตฺติคฺคฺมณฺ,   อัยํ   ตติยา   ทิสสา.

อັตฺตา”   ทิจฺจอุปาทาน   ทิจฺจโยคะ
ปฺรามาสกายคฺคฺนุคะ   ทิจฺจฐาสวะ   ทิจฺจฐัฆะ
ลฺกฺศฺรคฺคฺอิฐฺฐิ   วิญฺญาณฐิติที่เข้าถึงสัณฺญา
การถึงภยาคติ   นี่เป็นทศที่ ๓.

      วิญฺญาณาหาโร   “อนิจฺเจ
นิจฺจนุ”ติ   วิปลลาโส   อตฺตวาทูปาทานํ
อวิชฺชาโยโค   อิทฺสจฺจาภินิเวโสกายคฺคฺนุโก
อวิชฺชาสโว   อวิชฺชโฆโม   โมหสลลํ
สงฺขารูปคา   วิญฺญาณฐิติ   โมหา
อคตฺติคฺคฺมณฺ,   อัยํ   จตุตฺถิ   ทิสสา.   อิติ
อิเมสํ   ทสนฺนํ   สฺสุดานํ   ปฺจเมน   ปเทน
ปฺจมาย   ทิสาย   อาโลกนฺ,   ทฺตฺติเยน
ปเทน   ทฺตฺติยาย   ทิสาย,   ตติเยน   ปเทน
ตติยาย   ทิสาย,   จตุตฺถเณน   ปเทน
จตุตฺถิยา   ทิสาย   อาโลกนฺ,   อัยํ   วฺจฺจติ
ทิสสา   อาโลกนา.   อิมินา   นเยน   สพฺเพ
กิลเสสา   จตุสฺส   ปเทสฺส   ปฏฺธิปิตพฺพา.
อัยํ   อกุสลปฏฺโข.

      วิญฺญาณาหาร   วิปลาส (ความ
เข้าใจผิด)   ว่า   “เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง”
อตฺตวาทูปาทาน   อวิชฺชาโยคะ   อิทฺส-
จฺจาภินิเวสกายคฺคฺนุคะ   อวิชฺชาสวะ
อวิชฺชัฆะ   ลฺกฺศฺรคฺคฺอิโมหะ   วิญฺญาณฐิติ
ที่เข้าถึงสังขาร   การถึงโมหาคติ   นี่เป็น
ทศที่ ๔.   โดยนัยที่กล่าวมานี้   บรรดา
พระสูตรทั้ง ๑๐   การตรวจดูทศที่ ๑
ย่อมมีด้วยบทที่ ๑   การตรวจดูทศที่ ๒
ย่อมมีด้วยบทที่ ๒   การตรวจดูทศที่ ๓
ย่อมมีด้วยบทที่ ๓   การตรวจดูทศที่ ๔
ย่อมมีด้วยบทที่ ๔   นี่ท่านเรียกว่า การ
ตรวจดูทศ.   โดยนัยนี้พึงจัดกิลเลสทั้งหมด
เข้าในบท ๔.   ธรรมนี้เป็นฝ่ายอกุศล.

      จตฺสฺโส   ปฏฺธิปทา,   จตฺตาริ   ฉานานิ,
จตฺตารो   สตีปฏฺฐานา,   จตฺตารो
วิหารา   ทิจฺจโพ   พฺรหฺมา   อริโย
อาเนญฺช,   จตฺตารो   สมฺมปฺปชานา,
จตฺตารो   อจฺจริยา   อพฺภูตา   ธมฺมา,

      ปฏฺธิปทา ๔   ฉาน ๔   สตีปฏฺฐาน ๔
วิหารธรรม ๔   คือทิจฺจโพวิหารธรรม ๑
พฺรหฺมวิหารธรรม ๑   อริยวิหารธรรม ๑
อาเนญฺชวิหารธรรม ๑   สมฺมปฺปชาน ๔
อจฺจริยอภฺภูตธรรม ๔   อธิฏฺฐานธรรม ๔

      คุณกิตติ   คําเนินชาญวนิช
      สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตถาโร อธิฏฐานา, จตุตถาโร สมาธิโย
 ฉนฺทสมาธิ วิริยสมาธิ จิตตสมาธิ
 วิมฺสาสมาธิ, จตุตถาโร ฅมฺมา
 สุขภาคิยา นาณฺณตฺร โปชฺฌนฺคา
 นาณฺณตฺร ตปฺสา นาณฺณตฺร อินฺทฺริย-
 สํวรา นาณฺณตฺร สพฺพนิสฺสคฺคา,
 จตุตฺตาริ อปฺปฺมาณานิ.

สมาธิ ๔ คือ ฉนฺทสมาธิ ๑ วิริยสมาธิ ๑
 จิตตสมาธิ ๑ วิมฺงสาสมาธิ ๑ ฅรรมที
 เป็นไปในส่วนแห่งความสุข ๔ คือเว้น
 จากฅรรมซึ่งเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ๑
 เว้นจากฅรรมเครื่องเผากิเลส ๑ เว้นจาก
 การสำรวมอินทริย์ ๑ เว้นจากการ
 สละคืนกิเลสทั้งปวง ๑ เสียแล้ว (สัตว์
 ทั้งหลายจะไม่พบกับความสวัสดิ) อปฺป-
 มาณะ ๔.

ตตฺถ ทุกฺขา ปฏิปทา ทนฺธา-
 ภินฺญา ภาวียมาณา พหุสฺสิกรียมาณา
 ปจฺมํ ฅมานํ ปฺริปฺุเรติ, ปจฺมํ ฅมานํ
 ปฺริปฺุณฺณํ ปจฺมํ สติปฺุฏฺฐานํ ปฺริปฺุเรติ,
 ปจฺมํ สติปฺุฏฺฐานํ ปฺริปฺุณฺณํ ปจฺมํ
 วิหารํ ปฺริปฺุเรติ, ปจฺโม วิหาโร
 ปฺริปฺุณฺโณ ปจฺมํ สมฺมปฺุปฺุชานํ ปฺริปฺุเรติ,
 ปจฺมํ สมฺมปฺุปฺุชานํ ปฺริปฺุณฺณํ ปจฺมํ
 อจฺจฺริยํ อพฺุฏฺตํ ฅมฺมํ ปฺริปฺุเรติ, ปจฺโม
 อจฺจฺริโย อพฺุฏฺโต ฅมฺโม ปฺริปฺุณฺโณ
 ปจฺมํ อธิฏฺฐานํ ปฺริปฺุเรติ, ปจฺมํ
 อธิฏฺฐานํ ปฺริปฺุณฺณํ ฉนฺทสมาธิ
 ปฺริปฺุเรติ, ฉนฺทสมาธิ ปฺริปฺุณฺโณ
 อินฺทฺริยสํวารํ ปฺริปฺุเรติ. อินฺทฺริยสํวาร

ในบรรดาฅรรมเหล่านั้น ทุกฺขา-
 ปฏิปทาทันธาภินฺญา ที่บุคคลเจริญอยู่
 กระทำให้มากอยู่ ย่อมทำปฐมฅมานให้
 บริบูรณ์ ปฐมฅมานบริบูรณ์แล้ว ย่อม
 ทำสติปฏฺฐานที ๑ ให้บริบูรณ์, สติ-
 ปฏฺฐานที ๑ บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำ
 วิหารฅรรม ๑ ให้บริบูรณ์, วิหารฅรรม
 ที ๑ บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำสมฺมปฺุปฺุชาน
 ที ๑ ให้บริบูรณ์, สมฺมปฺุปฺุชานที ๑
 บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำอจฺจฺริยอํพฺุฏฺตฅรรม
 ที ๑ ให้บริบูรณ์, อจฺจฺริยอํพฺุฏฺตฅรรม
 ที ๑ บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำอธิฏฺฐานฅรรม
 ที ๑ ให้บริบูรณ์, อธิฏฺฐานฅรรมที ๑
 บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำฉนฺทสมาธิให้

เนตตอรรณกถา. ป-ท. ๒-๑๖

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริปุณฺโณ ปจฺมํ อปฺปมาณํ ปริปุเรติ.
 เอวํ ยาว สพฺพนิสฺสคฺคา จตฺตถํ
 อปฺปมาณํ ปริปุเรติ.

ตตฺถ ปจฺมา จ ปฏิปทา
 ปจฺมณฺจ ฌานํ ปจฺมณฺจ สติปฏฺฐานํ
 ทิพฺโพ จ วิหารโ จ ปจฺมณฺจ
 สมฺมปฺปธานํ ปจฺโม จ อจฺฉริโย
 อพฺภูโต ฌมฺโม สจฺจาธิฏฺฐานณฺจ
 ฉนฺทสมฺมาธิ จ อินฺทฺริยสํวโร จ เมตฺตา
 จ อปฺปมาณํ. อยํ ปจฺมา ทิสฺสา.

ทฺติยา จ ปฏิปทา ชิปฺปาภิญฺญา
 ทฺติยณฺจ ฌานํ ทฺติยณฺจ สติปฏฺฐานํ
 พฺรหฺมา จ วิหารโ ทฺติยณฺจ
 สมฺมปฺปธานํ ทฺติโย จ อจฺฉริโย
 อพฺภูโต ฌมฺโม จาคาธิฏฺฐานณฺจ
 จิตฺตสมฺมาธิ จ ตโป จ^๑ กรุณา จ
 อปฺปมาณํ. อยํ ทฺติยา ทิสฺสา.

บริบูรณฺ, ฉนฺทสมฺมาธิบริบูรณฺแล้ว ย่อม
 ทำอินฺทฺริยสํวรให้บริบูรณฺ. อินฺทฺริยสํวร
 บริบูรณฺแล้ว ย่อมทำอัปฺปมาณะที่ ๑
 ให้บริบูรณฺ. พึงประกอบความโดยนัยดัง
 กล่าวมานี้ จนถึงคำว่า จากการสละคืน
 กิเลสทั้งปวง ย่อมทำอัปฺปมาณะที่ ๔
 ให้บริบูรณฺ.

ในธรรมเหล่านั้น ปฏิปทาที่ ๑
 ฌานที่ ๑ สติปฏฺฐานที่ ๑ ทิพฺพวิหาร-
 ธรรม สัมมปฺปธานที่ ๑ อจฺฉริยอัพฺภูต-
 ธรรมที่ ๑ สจฺจาธิฏฺฐาน ฉนฺทสมฺมาธิ
 อินฺทฺริยสํวร และเมตฺตา ชื่อว่า
 อัปฺปมาณะ นี้เป็นทศที่ ๑.

ปฏิปทาที่ ๒ คือทุกขาปฏิปทา-
 ชิปฺปาภิญฺญา ฌานที่ ๒ สติปฏฺฐาน
 ที่ ๒ พฺรหฺมวิหารธรรม สัมมปฺปธานที่ ๒
 อจฺฉริยอัพฺภูตธรรมที่ ๒ จาคาธิฏฺฐาน
 จิตฺตสมฺมาธิ ตปะ และกรุณา ชื่ออัปฺปมาณะ
 นี้เป็นทศที่ ๒.

^๑ ม. จตฺตโร จ อธิปทา.

ตติยา จ ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา
 ตติยญจ ฌานํ ตติยญจ สติปฏฺฐานํ
 อริโย จ วิหาโร ตติยญจ
 สมมปฺปชานํ ตติโย จ อจฺจริโย
 อพฺภูโต ฌมฺโม สจฺจาธิฏฺฐานญจ^๑
 วิริยสมาธิ จ โพชฌงฺกา จ มุกฺติตา
 จ อปฺปมาณํ. อยํ ตติยา ทิสสา.

ปฏิบัติที่ ๓ คือสุขาปฏิบัติ
 ทนฺธาภิญญา ฌานที่ ๓ สติปฏฺฐานที่ ๓
 อริยวิหารธรรม สัมมปฺปชานที่ ๓
 อจฺจริยอภฺภูตธรรมที่ ๓ สจฺจาธิฏฺฐาน
 วิริยสมาธิ โพชฌงค์ และมุกฺติตา ชื่อว่า
 อปฺปมาณะ. นี้เป็นทศที่ ๓.

จตุตฺถิ จ ปฏิปทา ชิปฺปาภิญญา
 จตุตฺถญจ ฌานํ จตุตฺถญจ สติปฏฺฐานํ
 อาเนญฺชโร จ วิหาโร จตุตฺถญจ
 สมมปฺปชานํ จตุตฺถโต จ อจฺจริโย
 อพฺภูโต ฌมฺโม อฺปสมาธิฏฺฐานญจ
 วิมฺงฺสาสมาธิ จ สพฺพนิสฺสคฺโค จ
 อฺเปกฺกขา จ อปฺปมาณํ. อยํ จตุตฺถิ
 ทิสสา. อิมาสํ จตฺตุนํ ทิสานํ ยา
 อาโลกนา. อยํ วุจฺจติ ทิสสาโลจโน
 นาม นโย.

ปฏิบัติที่ ๔ คือสุขาปฏิบัติ
 ชิปฺปาภิญญา ฌานที่ ๔ สติปฏฺฐาน
 ที่ ๔ อาเนญฺชโรวิหารธรรม สัมมปฺปชาน
 ที่ ๔ อจฺจริยอภฺภูตธรรมที่ ๔ อฺป-
 สมาธิฏฺฐาน วิมฺงฺสาสมาธิ การสละคืน
 กิเลสทั้งปวงและอฺเปกฺกขา ชื่อว่าอปฺปมาณะ.
 นี้เป็นทศที่ ๔. การตรวจดูทศ ๔ เหล่านี้.
 นี้ท่านเรียกว่า ชื่อว่าทิสสาโลจนน้อย.

ตตฺถายํ โยชนา : จตฺตารโ
 จ อาหารา, จตฺสโส จ ปฏิปทา,
 จตฺตารโ จ วิปลฺลสา, จตฺตารโ จ
 สติปฏฺฐานา, จตฺตาริ จ อฺปาทานานิ,

ในทิสสาโลจนน้อยนั้น มีคำประกอบ
 ความดังต่อไปนี้ : อาหาร ๔ ปฏิปทา ๔
 วิปลาส ๔ สติปฏฺฐาน ๔ อฺปาทาน ๔
 ฌาน ๔ โยคะ ๔ วิหารธรรม ๔

^๑ โป. ปณฺณาริฏฺฐานญจ.

เนตติอรรธกถา. ป-ท. ๒-๑๖

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตตาริ จ ฉานานิ, จตุตตาริ จ โยคา,
 จตุตตาริ จ วิหารา, จตุตตาริ จ
 กนุถา, จตุตตาริ จ สมมปปชานา,
 จตุตตาริ จ อาสวา, จตุตตาริ จ
 อจฺฉริยา อพฺภูตา ฐมา, จตุตตาริ จ
 โอฆา, จตุตตาริ จ อธิฏฺฐานานิ, จตุตตาริ
 จ สลฺลานิ, จตุตตาริ จ สมาชโย,
 จตฺสฺโส จ วิญฺญาณภูจฺติโย, จตุตตาริ จ
 สุขภาคิยา ฐมา, จตุตตาริ จ
 อคติคฺมนานิ, จตุตตาริ จ อปฺปมาณานิ.
 อิติ กุสลากุสลานํ ปกฺขปฏฺิปกฺขวเสน
 โยชฺนา. อยํ สีหวิกฺกิพิตฺเต ทิสาลอจโน
 นโย.

คันถะ ๔ สัมมปปชาน ๔ อาสวะ ๔
 อัจฉริยอัพภูตธรรม ๔ โอฆะ ๔
 อธิฏฐาน ๔ ลุกฺคร ๔ สมาชิ ๔
 วิญญาณฐิติ ๔ ธรรมที่เป็นไปในส่วน
 แห่งความสุข ๔ การถึงอกติ ๔
 อัปปมานะ ๔. คำประกอบความย่อมน
 มีด้วยอำนาจธรรมที่เป็นฝักฝ่าย และที่
 ไม่เป็นฝักฝ่าย แห่งกุศลธรรม และ
 อกุศลธรรม โดยนัยดังกล่าวมานี้. นี้
 ชื่อว่า ทิสาลอจนนัย ในสีหวิกกิปิตนัย.

ตสฺส จตุตตาริ สามณฺณผลานิ
 ปรีโยसानํ, ตตฺถ ปจฺมาย ทิสาย
 โสตาปตฺติผลํ ปรีโยसानํ, ทุติยาย
 สกทาคามิผลํ, ตติยาย อนาคามิผลํ,
 จตฺตติยา อรหตฺตผลํ ปรีโยसानนฺติ.

ทิสาลอจนนัยนั้นมีสามัญผล ๔ เป็น
 ที่สุด ในสามัญผล ๔ นั้น ธรรมที่เป็น
 ทิศที่ ๑ มีโสดาปัตติผลเป็นที่สุด, ที่เป็น
 ทิศที่ ๒ มีสกทาคามิผลเป็นที่สุด, ที่เป็น
 ทิศที่ ๓ มีอนาคามิผลเป็นที่สุด, ที่เป็น
 ทิศที่ ๔ มีอรหัตผลเป็นที่สุดแล.

ตตฺถ กตโม ติปฺุกฺขนโย ?
 ปฏิปทาวิภาเคน จตฺสุ ปุคฺคเลสฺ โย
 สุขาย ปฏิปทาย ขิปฺปาภินฺนํ
 นิยฺยติ, อยํ อุกฺมฏฺิตถฺตฺตฺ. โย สุขาย

ในบรรดานัยทั้ง ๕ มีนันทิยาวัญญนัย
 เป็นต้นที่ท่านแสดงแล้วนั้น ติปุคฺขนัย
 เป็นไฉน ? ว่าด้วยการจำแนกปฏิปทา
 ในบรรดาบุคคล ๔ จำพวก บุคคลใด

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วา ปฏิปทาย, ทนฺธาภินฺถาย, ทุกฺขาย
 วา ปฏิปทาย ชิปฺปาภินฺถาย นิยุยาติ,
 อัย วิปฺลฺยจิตฺตญฺญ โย ทุกฺขาย
 ปฏิปทาย ทนฺธาภินฺถาย นิยุยาติ. อัย
 เนยฺโย. อิติ จตฺตารโ หุตฺวา ตโย
 โหนฺติ. ตตฺถ อุกฺกมฺภิตฺตญฺญสฺส
 สมถปุพฺพงฺคมา วิปฺสฺสนา สปปายา.
 เนยฺยสฺส วิปฺสฺสนาปุพฺพงฺคโม สมโถ,
 วิปฺลฺยจิตฺตญฺญสฺส สมถวิปฺสฺสนา ยุกนฺทฺธา.
 อุกฺกมฺภิตฺตญฺญสฺส มุกฺกาทฺ เทสฺนา, เนยฺยสฺส
 ติกฺขาทฺ เทสฺนา, วิปฺลฺยจิตฺตญฺญสฺส
 ติกฺขมุกฺกาทฺ เทสฺนา.

ยอมออกไปจากวัฏฏะได้ด้วยปฏิบัติที่
 สะดวกทั้งรัฐธรรมนูญ, บุคคลนี้ชื่อว่า
อุกฺกมฺภิตฺตญฺญ. บุคคลโดยยอมออกไปจาก
 วัฏฏะได้ด้วยปฏิบัติที่สะดวก แต่รัฐธรรมนูญ
 ช้า หรือปฏิบัติที่ลำบากแต่รัฐธรรมนูญเร็ว,
 บุคคลนี้ชื่อว่า **วิปฺจิตฺตญฺญ** บุคคลโดยยอม
 ออกไปจากวัฏฏะได้ด้วยปฏิบัติที่ลำบาก
 ทั้งรัฐธรรมนูญช้า. บุคคลนี้ชื่อว่า **เนยฺย**.
 บุคคลเป็น ๔ จำพวกดังนี้ เป็นบุคคล
 ๓ จำพวก. ในบรรดาบุคคล ๔ จำพวก
 นั้น **อุกฺกมฺภิตฺตญฺญ**บุคคลมีวิปัสสนาซึ่งมี
 สมถะเป็นประธาน เป็นสัปปายะ.
เนยฺยบุคคล มีสมถะซึ่งมีวิปัสสนาเป็น
 ประธานเป็นสัปปายะ, **วิปฺจิตฺตญฺญ**บุคคล
 มีสมถะและวิปัสสนายุกนฺทฺธรรมเป็น
 สัปปายะ. **อุกฺกมฺภิตฺตญฺญ**บุคคล มีเทศนา
 อย่างย่อเป็นสัปปายะ, **เนยฺย**บุคคล มี
 เทศนาอย่างพิสดาร เป็นสัปปายะ,
วิปฺจิตฺตญฺญบุคคลมีเทศนาทั้งพิสดารทั้งย่อ
 เป็นสัปปายะ.

อุกฺกมฺภิตฺตญฺญสฺส อธิปญฺญาสิกฺขา,
 วิปฺลฺยจิตฺตญฺญสฺส อธิจิตฺตสิกฺขา จ
 อธิปญฺญาสิกฺขา จ, เนยฺยสฺส

อุกฺกมฺภิตฺตญฺญบุคคลมีอธิปญฺญาสิกฺขา
 เป็นสัปปายะ, **วิปฺจิตฺตญฺญ**บุคคล มี
 อธิจิตฺตสิกฺขาและอธิปญฺญาสิกฺขา เป็น

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อธิศีลสิกขา จ อธิจิตตสิกขา จ สัปปายะ, เนยยบุคคลมอริศีลสิกขา
 อธิปัญญาสิกขา จ. อิติ อิเมส อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขาเป็น
 ปุคฺคฺลนํ จตุหิ ปฏิปทาหิ นียยานํ. สัปปายะ. โดยนัยที่กล่าวมานี้ บุคคล
 ดังกล่าวมานี้ มีการออกไปจากวัฏฏะ
 ได้ก็ด้วยปฏิปทา ๔.

ตตถายํ สงฺกิลेषกฺโข, ตีณิ ในธรรมเหล่านั้น ธรรมที่เป็น
 อกฺุสลมฺูลานิ, ตโย ผสฺุสา, ติสฺุโส ผักฝ้ายสังกิลेषมีดังนี้คือ อกฺุสลมฺูล ๓
 เวทนา, ตโย อฺุปริจจารา, ตโย ผัสฺุสะ ๓ เวทนา ๓ อฺุปริจจาร ๓ กิลेष ๓
 กิลेषา, (๑) ตโย วิตกฺกา, ตโย วิตก ๓ กิลेषเป็นเหตุทำให้เร่าร้อน ๓
 ปริพาหา, ตีณิ สงฺขตลกฺขณานิ, สังขตลักขณะ ๓ ทุกขตา ๓.
 ติสฺุโส ทุกฺขตา.

ตีณิ อกฺุสลมฺูลานีติ โลโก คำว่า อกฺุสลมฺูล ๓ คือโลภะอกฺุสลมฺูล
 อกฺุสลมฺูลํ, โทโส อกฺุสลมฺูลํ, โมหิ โทสะอกฺุสลมฺูล โมหะอกฺุสลมฺูล. คำว่า
 อกฺุสลมฺูลํ. ตโย ผสฺุสชาติ สุขเวทนีโย ผัสฺุสะ ๓ คือ ผัสฺุสะอันเป็นที่ตั้งแห่ง
 ผสฺุโส, ทุกฺขเวทนีโย ผสฺุโส, สุขเวทนา ผัสฺุสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกฺข-
 อทุกฺขมสุขเวทนีโย ผสฺุโส. ติสฺุโส เวทนา ผัสฺุสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกฺขม-
 เวทนาติ สุขา เวทนา, ทุกฺขา สุขเวทนา. คำว่า เวทนา ๓ คือ
 เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. ตโย สุขเวทนา ทุกฺขเวทนา อทุกฺขมสุข-
 อฺุปริจจاراتิ โสมนสฺุสุปริจจโร, เวทนา. คำว่า ชื่อว่าอฺุปริจจาร ๓ คือ
 โทมนสฺุสุปริจจโร, อฺุเปกฺขฺุปริจจโร. โสมนสฺุสุปริจจาร โทมนสฺุสุปริจจาร
 ตโย กิลेषชาติ โลโก โทโส โมหิ. อฺุเบกฺขาอฺุปริจจาร. คำว่า กิลेष ๓ คือ

๑ ไป. สී. ม. (คโย อนุสชา).

ตโย วิตกกาติ กามวิตกโก
 พยาบาทวิตกโก วิหิงสาวิตกโก. ตโย
 ปริฬาหติ รากโซ โทสโซ โมหโซ.
 ตีณิ สงขตลกขณานีติ อุปปาโท จิตติ
 วโย. ติสฺโส ทุกขตาติ ทุกขทุกขตา
 วิปริณามทุกขตา สงขารทุกขตา.

โลภะ โทสสะ โมหะ. คำว่า วิตก ๓
 คือกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก.
 คำว่า กิเลสเป็นเหตุทำให้เราร้อน ๓
 คือกิเลสเกิดจากราคะ เกิดจากโทสสะ
 เกิดจากโมหะ. คำว่า สังขตลักษณะ ๓
 คือความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความ
 เสื่อมไป. คำว่า ทุกขตา ๓ คือ
 ทุกขทุกขตา (ความเป็นทุกข์เพราะทน
 ได้ยาก) วิปริณามทุกขตา (ความเป็น
 ทุกข์เพราะแปรปรวน) สงขารทุกขตา
 ความเป็นทุกข์เพราะสังขาร.

ตตถ โลโก อกุศลมูลํ มนาปิเกน
 อารมฺมเณน สมุฏฺจหติ. ตเทว
 มนาปิการมฺมณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ
 สุขเวทนีโย ผสฺโส, สุขเวทนียํ ผสฺสํ
 ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขา เวทนา, สุขํ
 เวทนํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ โสมนสฺสุ-
 ปวิจาร์, โสมนสฺสุปวิจาร์ ปฏิจฺจ
 อุปฺปชฺชติ ราโค, รากํ ปฏิจฺจ
 อุปฺปชฺชติ กามวิตกโก, กามวิตกโก
 ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ รากโซ ปริฬาโห,
 รากขํ ปริฬาหํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ
 อุปฺปาโท สงขตลกขณํ, อุปฺปาทํ

ในธรรมทั้งหลายมีอกุศลเป็นต้นนั้น
 โลภะอกุศลมูล ย่อมเกิดขึ้นเพราะ
 อารมณ์ที่น่าชอบใจ. เพราะอาศัยอารมณ์
 ที่น่าชอบใจนั้นนั่นเอง ผัสสะอันเป็นที่ตั้ง
 แห่งสุขเวทนา จึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัย
 ผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุข-
 เวทนาจึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัยสุขเวทนา
 โสมนัสอุปวิจาร์จึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัย
 โสมนัสอุปวิจาร์ รากะจึงเกิดขึ้น, เพราะ
 อาศัยรากะ กามวิตกจึงเกิดขึ้น, เพราะ
 อาศัยกามวิตก ธรรมอันเป็นเหตุให้
 เราร้อนซึ่งเกิดจากรากะจึงเกิดขึ้น, เพราะ

เนตติอรธกถา. ป-ท. ๒-๑๖

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงขตลกฺขณํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ
วิปริณามทุกฺขตา.

อาศัยฺชรรมอันเป็นเหตุทำให้เราร้อน ซึ่ง
เกิดจากราคะ สังขตลักษณะ คือความ
เกิดขึ้น จึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัยสังขต-
ลักษณะคือความเกิดขึ้น วิปริณาม-
ทุกฺขตา(ความเป็นทุกข์เพราะแปรปรวน)
จึงเกิดขึ้น.

โทโส อุกุสลมฺลํ อมฺนาปิเกน
อารมฺมณฺเณน สมฺภูจฺหติ. ตํทเว
อมฺนาปิการมฺมณํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ
ทุกฺขเวทนีโย ผลฺโส, ทุกฺขเวทนียํ ผลฺลํ
ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ ทุกฺขา เวทนา, ทุกฺขํ
เวทนํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ โทมนสฺสุ-
ปริจฺจโร, โทมนสฺสุปริจฺจโร ปฏิจฺจ
อฺปฺปชฺชติ โทโส, โทสํ ปฏิจฺจ
อฺปฺปชฺชติ พฺยาปาทวิตกฺโก, พฺยาปาท-
วิตกฺกํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ โทสโข
ปริพาโห, โทสขํ ปริพาหํ ปฏิจฺจ
อฺปฺปชฺชติ จิตฺตสฺส อณฺณถตฺตํ
สงฺขตลกฺขณํ, จิตฺตสฺส อณฺณถตฺตํ
สงฺขตลกฺขณํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ
ทุกฺขทุกฺขตา.

โทสะอกุสลมฺล ย่อมเกิดขึ้น เพราะ
อารมณ์ที่ไม่น่าชอบใจ. เพราะอาศัย
อารมณ์ที่ไม่น่าชอบใจนั้นนั่นเอง ผัสสะ
อันเป็นที่ตั้งแห่งทุกฺขเวทนา จึงเกิดขึ้น,
เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกฺข-
เวทนา ทุกฺขเวทนาจึงเกิดขึ้น, เพราะ
อาศัยทุกฺขเวทนา โทมนัสอุปฺจารจึง
เกิดขึ้น, เพราะอาศัยโทมนัสอุปฺจาร
โทสะจึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัยโทสะ
พฺยาปาทวิตกจึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัย
พฺยาปาทวิตก กิเลสที่เป็นเหตุทำให้
เราร้อนซึ่งเกิดจากโทสะจึงเกิดขึ้น, เพราะ
อาศัยกิเลสที่เป็นเหตุทำให้เราร้อน ซึ่ง
เกิดจากโทสะ สังขตลักษณะคือความที่
นามรูปตั้งอยู่ แล้วกลายเป็นอื่นจึงเกิดขึ้น,
เพราะอาศัยสังขตลักษณะคือความที่
นามรูป ตั้งอยู่แล้วกลายเป็นอื่น ทุกฺข-

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โมโห อุกุศลมูล อุกุณาจาณิเยน
 อารมมณเณ สมุฏจหติ. ตเทว
 อุกุณาจาณิย อารมมณ ปฏิจจ
 อุกุปชชติ อทุกขมสุขเวทนาโย ผสโส,
 อทุกขมสุขเวทนิย ผสส ปฏิจจ
 อุกุปชชติ อทุกขมสุขา เวทนา,
 อทุกขมสุข เวทน ปฏิจจ อุกุปชชติ
 อุกุณาปิวิจโร, อุกุณาปิวาริ ปฏิจจ
 อุกุปชชติ โมโห, โมห ปฏิจจ
 อุกุปชชติ วิหิงสาวิตกโก, วิหิงสาวิตกุก
 ปฏิจจ อุกุปชชติ โมหโซ ปริพาโห,
 โมหห ปริพาห ปฏิจจ อุกุปชชติ วโย
 สงขตลกขณ, วย สงขตลกขณ ปฏิจจ
 อุกุปชชติ สงขารทุกขตา. อิติ อัย
 ตีหิ อากาเรหิ กิเลสาน นินทเทโส. โย
 โกจิ อุกุศลปกโข, สพโพ โส ติส
 อุกุศลมูลเสสุ สโมสรวตติ.

ทุกขตา (ความเป็นทุกข์เพราะทนได้
 ยากยิ่ง) จึงเกิดขึ้น.

โมหะอกุศลมูล ย่อมเกิดขึ้นเพราะ
 อารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาเวทนา.
 เพราะอาศัยอารมณอันเป็นที่ตั้ง แห่ง
 อุเบกขาเวทนานั้นนั้นแหละ ผัสสะอันเป็น
 ที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น,
 เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขม-
 สุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น,
 เพราะอาศัยอทุกขมสุขเวทนา อุเบกขา
 อุกุณาปิวาริจึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัย
 อุเบกขาอุกุณาปิวาริ โมหะจึงเกิดขึ้น, เพราะ
 อาศัยโมหะ วิหิงสาวิตกจึงเกิดขึ้น, เพราะ
 อาศัยวิหิงสาวิตก กิเลสเป็นเหตุทำให้
 เราร้อนซึ่งเกิดจากโมหะจึงเกิดขึ้น, เพราะ
 อาศัยกิเลสเป็นเหตุทำให้เราร้อน ซึ่ง
 เกิดจากโมหะ สังขตลักษณะคือความ
 เสื่อมไปจึงเกิดขึ้น, เพราะอาศัยสังขต-
 ลักษณะคือความเสื่อมไป สังขารทุกขตา
 (ความเป็นทุกข์เพราะสังขาร) จึงเกิดขึ้น.
 ที่กล่าวมานี้ เป็นการแสดงไขกิเลสด้วย
 อากาโร ๓. ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็น
 ฝ่ายอกุศล ธรรมนั้นทั้งหมดย่อมรวมลง
 ในอกุศลมูล ๓.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑-๒๒-๒๕๖๑

ตตถ กตโม กุสลปกุโข ? **ตีณิ**
 กุสลมุลานิ อโลโก อโทโส อโมโห.
ติสฺโส ปญฺญา สุตมยิ จินฺตมยิ
 ภาวนามยิ. **ตโย** สมาริ สวิตกุก-
 สวิจโร อวิตกุกิจารมตฺโต อวิตกุก-
 อวิจโร. **ติสฺโส** สิกฺขา อธิสึลสิกฺขา
 อธิจิตตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา. **ตีณิ**
 นิमितฺตานิ สมถนิमितฺตํ ปคฺคหนิมิตฺตํ
 อุกฺเขขานิมิตฺตํ. **ตโย** วิตกฺกา
 เนกขมฺมวิตกฺโก อพฺยาปาทวิตกฺโก
 อวิหิงสาวิตกฺโก. **ตีณิ** อินฺทฺริยานิ
 อนนฺดาตณฺณสฺสามิตินฺทฺริยํ อณฺณินฺทฺริยํ
 อณฺณาตาวิทฺทฺริยํ. **ตโย** อูปริچارา
 ๑-๑ เนกขมฺมุปริچارโร อพฺยาปาทอูปริچارโร
 อวิหิงสูปริचारโร. **ติสฺโส** เอสนา
 กาเมสนา ภเวสนา พุรหมจฺริเยสนา.
ตโย ขนฺธา สิลกฺขนฺโธ สมาริกฺขนฺโธ
 ปญฺญากฺขนฺโธ.

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น ธรรมที่
 เป็นฝ่ายกุศลเป็นไหน? คำว่า **กุศลมูล**
 ๓ คืออโลมะกุศลมูล อโทสะกุศลมูล
 อโมหะกุศลมูล. **ปัญญา** ๓ คือสุตมย-
 ปัญญา (ปัญญาเกิดจากการฟัง)
 จินตมยปัญญา(ปัญญาเกิดจากความคิด)
 ภาวนามยปัญญา (ปัญญาเกิดจาก
 ภาวนา). **สมาธิ** ๓ คือสมาธิที่มีทั้งวิตก
 มีทั้งวิจาร์ สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียง
 วิจาร์ สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตกไม่มีทั้งวิจาร์.
สิกขา ๓ คืออธิสึลสิกขา อธิจิตตสิกขา
 อธิปัญญาสิกขา. **นิमित** ๓ คือสมถนิमित
 ปคคหนิมิต อุกเขขานิมิต. **วิตก** ๓ คือ
 เนกขัมมวิตก อพฺยาปาทวิตก อวิหิงสา-
 วิตก. **อินทรีย** ๓ คืออณฺณญาตฺตณฺณสฺ-
 สามิตินทรีย อณฺณินทรีย อณฺญาตา-
 วินทรีย. **อูปริچار** ๓ คือ เนกขัมม-
 อูปริचार อพฺยาปาทอูปริचार อวิหิงสา-
 อูปริचार. **การแสวงหา** ๓ คือการ
 แสวงหากาม การแสวงหาภพ การ
 แสวงหาพรหมจรรย. **ขันธ** ๓ คือ
 สิลขันธ สมาริขันธ ปญฺญาขันธ.

๑-๑ โป. ส. ม. โสมนสฺสูปริचारโร โทมนสฺสูปริचारโร
 อุกฺเขขูปริचारโร.

อวิตกกุจิการมตโต สมာธิ ปริปุณฺโณ
 อธิจิตตสิกข^๑ ปริปุเรติ, อธิจิตตสิกขา
 ปริปุณฺณา อุกฺเขขานิมิตตํ ปริปุเรติ,
 อุกฺเขขานิมิตตํ ปริปุณฺณํ อพฺยาปาท-
 วิตกกํ ปริปุเรติ, อพฺยาปาทวิตกโก
 ปริปุณฺโณ อณฺเฑนทฺริยํ ปริปุเรติ,
 อณฺเฑนทฺริยํ ปริปุณฺณํ อพฺยาปาท-
 วิจารณ์ ปริปุเรติ, อพฺยาปาทวิจารณ์
 ปริปุณฺโณ ภเวสนํ ปชหติ,
 ภเวสนปฺปหานํ สมာธิกฺขนุํ ปริปุเรติ.

มีเพียงวิจารณ์ให้บริบูรณ์, สมာธิที่ไม่มี
 วิตก มีเพียงวิจารณ์บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำ
 อธิจิตตสิกขาให้บริบูรณ์, อธิจิตตสิกขา
 บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำอุเบกขานิมิตให้
 บริบูรณ์, อุเบกขานิมิตบริบูรณ์แล้ว
 ย่อมทำอพฺยาปาทวิตก ให้บริบูรณ์,
 อพฺยาปาทวิตกบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำ
 อณฺเฑนทฺริยให้บริบูรณ์, อณฺเฑนทฺริย
 บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำอพฺยาปาทวิจารณ์
 ให้บริบูรณ์, อพฺยาปาทวิจารณ์บริบูรณ์
 แล้ว ย่อมละการแสวงหาภพ, การละ
 การแสวงหาภพ ย่อมทำสมာธิขั้นให้
 บริบูรณ์.

อโมโห กุสลมฺูลํ ภาวนามยิปญฺณํ
 ปริปุเรติ, ภาวนามยิปญฺณา ปริปุณฺณา
 อวิตกกวิจารณ์ สมာธิ ปริปุเรติ,
 อวิตกกวิจารณ์ สมာธิ ปริปุณฺโณ
 อธิปญฺญาสิกขํ ปริปุเรติ, อธิปญฺญา-
 สิกขา ปริปุณฺณา ปคฺคหนิมิตตํ
 ปริปุเรติ, ปคฺคหนิมิตตํ ปริปุณฺณํ
 อวิหีสาวิตกกํ ปริปุเรติ, อวิหีสาวิตกโก
 ปริปุณฺโณ อณฺเฑนทฺริยํ ปริปุเรติ,

อโมหะกุสลมูล ย่อมทำภาวนา-
 มยปัญญาให้บริบูรณ์, ภาวนามยปัญญา
 บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำสมาธิที่ไม่มีทั้งวิตก
 ไม่มีทั้งวิจารณ์ให้บริบูรณ์, สมาธิที่ไม่มีทั้ง
 วิตกไม่มีทั้งวิจารณ์บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำ
 อธิปัญญาสิกขาให้บริบูรณ์, อธิปัญญา-
 สิกขาบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำปคฺคหนิมิต
 ให้บริบูรณ์, ปคฺคหนิมิตบริบูรณ์แล้ว ย่อม
 ทำอวิหีสาวิตกให้บริบูรณ์, อวิหีสาวิตก-

^๑ ส. ม. อธิศีลสิกข.

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิมเมจตตารโ. เต วิเสเสน เทว โหนติ
 ทิฏฐิจริโต จ ตณฺหาจริโต จ. อิม
 จตตารโ. หุตฺวา ตโย โหนติ, ตโย
 หุตฺวา เทว โหนติ. อิมสํ ทฺวินฺนํ
 ปุคฺคฺลํ อัย สํกิเลโส : อวิชชา จ
 ตณฺหา จ อหิริกญฺจ อโนตฺตปฺปญฺจ
 อสติ จ อสมฺปชฅณฺญจ นีวรณานิ
 จ สํโยชนานิ จ อชฺโฆसानญฺจ
 อภินิเวโส จ อหํกาโร จ มมํกาโร
 จ อสฺสทฺธิยญฺจ โทวจสฺสตา จ
 โกสชฺชญฺจ อโยนิโสมนสิกาโร จ
 วิจิกิจฺฉา จ อวิชชา จ อสทฺธมฺมสฺ-
 สวานญฺจ อสมาปตฺติ จ.

ธรรมเร็ว และด้วยปฏิปทาที่ลำบากทั้งรู้
 ธรรมช้า บุคคลเหล่านี้จึงเป็น ๔ จำพวก.
 บุคคลเหล่านั้นว่าโดยความต่างกันเป็น ๒
 จำพวกคือ เป็นทิจฺฐิจริตจำพวก ๑ เป็น
 ตณฺหาจริตจำพวก ๑. บุคคลเหล่านี้เป็น
 ๔ จำพวกแล้วเป็น ๓ จำพวก, เป็น ๓
 จำพวกแล้วเป็น ๒ จำพวก. บุคคล ๒
 จำพวกนี้มีธรรมเป็นเครื่องเศร้าหมองตั้ง
 ต่อไปนี้คือ : อวิชชา ๑ ตณฺหา ๑ ความ
 ไม่ละอายชั่ว ๑ ความไม่กลัวบาป ๑
 ความไม่มีสติ ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๑
 นีวรณ ๑ สํโยชน ๑ ความหยั่งลงสู่ทิจฺฐิ ๑
 ความยึดมั่น ๑ ความถือตัวว่าเป็นเรา ๑
 ความถือตัวว่าของเรา ๑ ความไม่มี
 ศรัทธา ๑ ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ความ
 เกียจคร้าน ๑ การไม่ทำไว้ในใจโดยอุบาย
 อันแยบคาย ๑ ความสงสัย ๑ ความไม่รู้
 ๑ การไม่ฟังพระสัทธรรม ๑ การไม่เข้า
 สมาบัติ ๑.

อวิชชา จ อหิริกญฺจ
 อสติ จ นีวรณานิ จ อชฺโฆसानญฺจ
 อหํกาโร จ อสฺสทฺธิยญฺจ โทวจชฺชญฺจ
 วิจิกิจฺฉา จ อสทฺธมฺมสฺสวานญฺจ, อัย

ในบรรดาสังกิเลสธรรมนั้น อวิชชา
 ๑ ความไม่ละอายชั่ว ๑ ความไม่มีสติ ๑
 นีวรณ ๑ ความหยั่งลงสู่ทิจฺฐิ ๑ ความ
 ถือตัวว่าเป็นเรา ๑ ความไม่มีศรัทธา ๑

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกา ทิสา.

ความเกียจคร้าน ๑ ความสงสัย ๑
การไม่ฟังพระสัทธรรม ๑, นี้เป็นทิส ๑.

ตณฺหา จ อโนตตปฺปญฺจ
อสมฺปชฌณฺณจ สํโยชนานิ จ อภินิเวโส
จ มมฺกาโร จ โทวจสฺสตา จ
อโยนิโสมนสิกาโร จ อวิชฺชา จ
อสมฺปาตฺติ จ, อยฺ ทุตฺติยา ทิสฺวา.
ทสนฺนํ ทุกานํ ทส ปทานิ ปจฺมา
ทิสฺวาติ กาดพฺพานิ.^๑ สงฺขิตฺเตน อตฺถํ
ณฺวาเปณฺติ ปฏฺิปกฺเข กณฺหปฺกฺขสฺส^๒
ทสนฺนํ ทุกานํ ทส ปทานิ ทุตฺติยกานิ,
อยฺ ทุตฺติยา ทิสฺวา.

ตณฺหา ๑ ความไม่กลัวบาป ๑ ความ
ไม่มีสัมปชัญญะ ๑ สังโยชน์ ๑ ความ
ยึดมั่น ๑ มมังการ ๑ ความเป็นผู้ว่ายาก
๑ การไม่ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย
๑ ความไม่รู้ ๑ การไม่เข้าสมาบัติ ๑,
นี้เป็นทิสที่ ๒. ฟังกระทำบท ๑๐ แห่ง
ทุกะทัง ๑๐ ว่าเป็นทิสที่ ๑. บทที่ ๒ ๑๐
บทแห่งทุกะทัง ๑๐ ในธรรมอันเป็น
ปฏิปักษ์ต่อธรรมฝ่ายดำ ย่อมให้ทราบ
อรรถโดยย่อ, นี้เป็นทิสที่ ๒.

ตตฺถ กตฺโม กุสฺลปฺกฺโข ?
สมฺโถ จ วิปฺสฺสนา จ วิชฺชา จ
จฺรณฺณจ สติ จ สมฺปชฌณฺณจ หิริ
จ โอตตปฺปญฺจ อหํการปฺปหานฺณจ
มมฺการปฺปหานฺณจ สมฺมาวายาโม จ
โยนิโสมนสิกาโร จ สมฺมาสติ จ
สมฺมาสมาธิ จ ปญฺญา จ นิพฺพิทา
จ สมฺปาตฺติ จ สทฺธมฺมสฺสวณฺณจ

ในธรรมเหล่านั้น ธรรมที่เป็นฝ่าย
กุศลเป็นไฉน ? คือสมณะ ๑ วิปัสสนา
๑ วิชชา ๑ จรณะ ๑ สติ ๑
สัมปชัญญะ ๑ หิริ ๑ โอตตปปะ ๑
การละความถือตัวว่าเป็นเรา ๑ การละ
ความถือตัวว่าเป็นของเรา ๑ ความเพียร-
ชอบ ๑ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายอัน
แยบคาย ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งใจชอบ ๑

^๑ โป. ปจมานิ กาดพพานิ.

^๒ ส. คณหาปภขสส.

โสมนัสสณฺจ ฌมฺมานุฌมฺมปฏิปตฺติ จ.

ปัญญา ๑ ความหน่าย ๑ สมาบัติ ๑
การฟังพระสัทธรรม ๑ ความดีใจ ๑
การปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ๑.

ทสนฺนํ ทุกานํ สมถาทินิ
โสมนัสสปรียโสนานนิ ปจฺมานิ ทส
ปทานิ ปจฺมา ทิสสา, วิปสฺสนาทินิ
ฌมฺมานุฌมฺมปฏิปตฺติปรียโสนานนิ
ทุดิยานิ ทส ปทานิ ทุดิยา ทิสสา.
อิติ อกุสลปกฺขะ กุสลปกฺขะ จ
นนฺทียาวุฏฺฏสฺส นยสฺส จตฺสโส ทิสสา.

บทที่ ๑ ทั้ง ๑๐ บทมีสมณะเป็นต้น
มีโสมนัสเป็นบทสุดท้ายแห่งทุกะทั้ง ๑๐
จัดเป็นทิกที่ ๑, บทที่ ๒ ๑๐ บทมี
วิปัสสนาเป็นบทต้น มีฌมฺมานุฌมฺมปฏิปตฺติ
(การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)เป็นบท
สุดท้าย จัดเป็นทิกที่ ๒. นนฺทียาวุฏฺฏนฺย
มี ๔ ทิก ทั้งในฝ่ายอกุศลธรรมและใน
ฝ่ายกุศลธรรม ดังนี้.

ตาสฺ กุสลปกฺขะ สมถาทินิ
อกุสลปกฺขะ ตณฺหาทโย ปหานํ
คจฺจนฺติ, เตสํ ปหานา รากวิราคา
เจโตวิมุตฺติ, กุสลปกฺขะ วิปสฺสนาทินิ
อกุสลปกฺขะ อวิชชาทโย ปหานํ
คจฺจนฺติ, เตสํ ปหานา อวิชชาวิราคา
ปญฺญาวิมุตฺติ. อิติ อิมมา เทว วิมุตฺติโย
นนฺทียาวุฏฺฏนเย ปริโยสานํ.

ใน ๔ ทิกนั้น ตณฺหาเป็นต้น
ในฝ่ายอกุศลธรรม ย่อมถึงการละไปด้วย
สมณะเป็นต้น ในฝ่ายกุศลธรรม, เพราะ
ละตณฺหาเป็นต้นเสียได้ จึงเป็นเจโตวิมุตติ
เพราะสํารอกราคะ, อวิชชาเป็นต้นใน
ฝ่ายอกุศลธรรม ย่อมถึงการละไปด้วย
วิปัสสนาเป็นต้นในฝ่ายกุศลธรรมเป็นต้น,
เพราะละอวิชชาเป็นต้นนั้น จึงเป็น
ปัญญาวิมุตติ เพราะสํารอกอวิชชา.
วิมุตติทั้ง ๒ ดังกล่าวมานี้เป็นที่สุด ใน
นนฺทียาวุฏฺฏนฺย.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างคัมภีร์ฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ ตณฺหา อวิชชา สมโถ
 วิปัสสนาติ จตตาริ ปทานิ, เตสุ
 อฏฺฐารส มฺลปทานิ สโมสรรนฺติ. กถํ?
 สมโถ จ อโลโก จ อโทโส จ
 อสฺภสณฺญา จ ทฺกขสณฺญา จาติ
 อิมานิ ปญฺจ ปทานิ สมถํ ภาชนฺติ,
 วิปัสสนา จ อโมโห จ อนิจฺจสณฺญา
 จ อนตฺตสณฺญา จาติ อิมานิ จตตาริ
 ปทานิ วิปัสสนํ ภาชนฺติ. เอวํ นว
 ปทานิ กุสลานิ ทฺวิสุ ปเทสุ
 สโมสรรนฺติ. ตณฺหา จ โลโก จ
 โทโส จ สฺภสณฺญา จ สฺขสณฺญา
 จาติ อิมานิ ปญฺจ ปทานิ ตณฺหํ
 ภาชนฺติ, อวิชชา จ โมโห จ
 นิจฺจสณฺญา จ อตฺตสณฺญา จาติ
 อิมานิ จตตาริ ปทานิ อวิชชํ ภาชนฺติ.
 เอวํ นว ปทานิ อกุสลานิ ทฺวิสุ
 ปเทสุ สโมสรรนฺติ. อิติ ติปฺกขโล จ
 สิวิกิพฺโต จ นนฺทียาวฏฺฏนยํ
 อณฺุปฺปวิสนฺติ.

กถํ ติปฺกขลนฺเย อิตเร
 เทว นยา อณฺุปฺปวิสนฺติ ? วิปัสสนา
 จ อโมโห จ อนิจฺจสณฺญา จ

ในนันทิยาวิภูษณํ มี ๔ บท
 คือตณฺหา ๑ อวิชชา ๑ สมถะ ๑
 วิปัสสนา ๑, มฺลบท ๑๘ ย่อมรวมลงใน
 ๔ บทนั้น. รวมอย่างไร ? ๕ บทนี้คือ
 สมถะ ๑ อโลภะ ๑ อโทสะ ๑
 อสฺภสณฺญา ๑ ทฺกขสณฺญา ๑ รวม
 เข้ากับสมถะ, ๔ บทนี้คือ วิปัสสนา ๑
 อโมหะ ๑ อนิจฺจสณฺญา ๑ อนตฺตสณฺญา
 ๑ รวมเข้ากับวิปัสสนา. บทที่เป็นกุศล
 ๕ บท ย่อมรวมเข้าใน ๒ บทอย่างนี้.
 ๕ บทนี้คือ ตณฺหา ๑ โลภะ ๑ โทสะ ๑
 สฺภสณฺญา ๑ สฺขสณฺญา ๑ รวมเข้ากับ
 ตณฺหา, ๔ บทนี้คือ อวิชชา ๑ โมหะ ๑
 นิจฺจสณฺญา ๑ อตฺตสณฺญา ๑ รวมเข้ากับ
 อวิชชา. บทที่เป็นอกุศล ๕ บท ย่อม
 รวมเข้าใน ๒ บทอย่างนี้. ติปฺกขลนฺย
 และสิวิกิพิตนฺย จัดเข้ากับนันทิยา-
 วิภูษณํดังนี้.

๒ นัย นอกนี้จะจัดเข้าในติปฺกขลนฺย
 อย่างไร ? คือ ๔ บท นี้คือ วิปัสสนา ๑
 อโมหะ ๑ อนิจฺจสณฺญา ๑ อนตฺตสณฺญา

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนตตสญญา จาติ อิมานิ จตตาริ
 ปทานิ อโมโห, สมโถ จ อโลโก
 จ อสุภสญญา จ ทุกขสญญา จาติ
 อิมานิ จตตาริ ปทานิ อโลโก, อโทโส
 อโทโส เอว. เอวํ นว ปทานิ
 กุสลานิ ตีสุ ปเทสุ สโมสรนฺติ. ตณฺหา
 จ โลโก จ สุขสญญา จ
 สุขสญญา จาติ อิมานิ จตตาริ
 ปทานิ โลโก, อวิชชา จ โมโห จ
 นิจฺจสญญา จ อตตสญญา จาติ
 อิมานิ จตตาริ ปทานิ โมโห, โทโส
 โทโส เอว. เอวํ นว ปทานิ อกุสลานิ
 ตีสุ ปเทสุ สโมสรนฺติ. อิติ ติปุกฺขเล
 นเย อิตเร เทว นยา อนุปฺปวิสฺสตี.

กถํ จตุสุ ปเทสุ อฏฺฐารส
 มุลปทานิ สโมสรนฺติ ? ตณฺหา จ
 สุขสญญา จ, อयํ ปจฺจโม วิปลลาโส.
 โลโก จ สุขสญญา จ, อยํ ทฺตติโย
 วิปลลาโส. อวิชชา จ นิจฺจสญญา จ,
 อยํ ตติโย วิปลลาโส. โมโห จ
 อตตสญญา จ, อยํ จตฺตโต วิปลลาโส,
 อิติ นว ปทานิ อกุสลานิ จตุสุ ปเทสุ
 สโมสรนฺติ. สมโถ จ อสุภสญญา

๑ จัดเป็นอโมหะ, ๔ บท เหล่านี้คือ
 สมณะ ๑ อโลภะ ๑ อสุภสังญญา ๑ ทุกข-
 สังญญา ๑ จัดเป็นอโลภะ, ส่วนอโทสะ
 คงเป็นอโทสะนั่นเอง. บทที่เป็นกุศล ๕ บท
 ย่อมรวมเข้าใน ๓ บทอย่างนี้. ๔ บทนี้
 คือ ตณฺหา ๑ โลภะ ๑ สุขสังญญา ๑
 สุขสังญญา ๑ จัดเป็นโลภะ, ๔ บทนี้คือ
 อวิชชา ๑ โมหะ ๑ นิจฺจสังญญา ๑
 อตตสังญญา ๑ จัดเป็นโมหะ, ส่วนโทสะ
 คงเป็นโทสะนั่นเอง. ๕ บทที่เป็นอกุศล
 ย่อมรวมเข้าใน ๓ บท อย่างนี้. ๒ นัย
 นอกนี้จัดเข้าในติปกุขลนัยดังนี้.

มูลบท ๑๘ ย่อมรวมเข้าใน ๔ บท
 อย่างไร ? คือตณฺหา ๑ สุขสังญญา ๑
 นี้จัดเป็นวิปลาสที่ ๑. โลภะ ๑ สุขสังญญา
 ๑ นี้จัดเป็นวิปลาสที่ ๒. อวิชชา ๑
 นิจฺจสังญญา ๑ นี้จัดเป็นวิปลาสที่ ๓.
 โมหะ ๑ อตตสังญญา ๑ นี้จัดเป็นวิปลาส
 ที่ ๔, ๕ บทที่เป็นอกุศलय่อมรวมเข้าใน
 ๔ บทอย่างนี้. สมณะ ๑ อสุภสังญญา ๑
 จัดเป็นสติปัฏฐานที่ ๑, อโลภะ ๑

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จ ปจมี สติปฏิฐาน, อโลโก จ
 ทุกขสณฺญา จ ทุติยํ สติปฏิฐาน, วิปัสสนา
 จ อนิจฺจสณฺญา จ ตติยํ สติปฏิฐาน, อโมโห
 จ อนตฺตสณฺญา จ จตฺตํ สติปฏิฐาน. อิติ นว ปทานิ
 กุสลานิ จตุสฺส ปเทสฺส สโมสฺรณฺติ. เอวํ
 สิวิกกัปปิตนเย อิตเร เทว นยา
 อนุปฺปวีสนฺติ. ตินฺนณฺณฺหิ นยานํ ยา
 ญฺมิ โคจโร, โส เอกกํ นยํ
 อนุปฺปวีสติ. ตสฺมา เอกกสฺส นยสฺส
 อกุสเล วา ฌมฺเม วิญญาเต กุสเล
 วา ปฏิปกฺโข อเนวสิตพฺโพ. ปฏิปกฺขํ
 อเนวสิตวา โส นโย นิตฺทิสิตพฺโพ.
 ตมฺหิ นเย นิตฺทิจฺเจ ยถา เอกมฺหิ
 นเย อิตเรสํ นยานํ มุลปทานิ
 อนุปฺปวีสฺยานิ, ตโต ตโต นีหริตฺวา
 นิตฺทิสิตพฺพานิ. เอกกสมฺมิตฺทินฺน
 อฏฺฐารส มุลปทานิ อนุปฺปวีสฺยานิ.

ตตถ เอกกสมฺมิตฺทินฺน ฌมฺเม วิญญาเต
 สพฺเพ ฌมฺมา วิญญาตา โหนฺติ.
 อิมสํ ตินฺนํ นยานํ สิวิกกัปปิตสฺส
 นยสฺส จตฺตาริ ผลานิ ปรีโยสานํ
 ปจมาย ทิสาย ปจมี ผลํ, ทุตฺติยาย

ทุกขสณฺญา ๑ จัดเป็นสติปฏิฐานที่ ๒,
 วิปัสสนา ๑ อนิจฺจสณฺญา ๑ จัดเป็น
 สติปฏิฐานที่ ๓, อโมโห ๑ อนตฺตสณฺญา
 ๑ จัดเป็นสติปฏิฐานที่ ๔. ๕ บทที่เป็น
 กุศลย่อรวมเข้าใน ๔ บทอย่างนี้. ๒ นัย
 นอกนี้ จัดเข้าในสิวิกกัปปิตนัยอย่างนี้.
 เพราะเหตุที่นัยทั้ง ๓ มีภูมิเป็นอารมณ์
 อันใด, ภูมิที่เป็นอารมณ์อันนั้น ย่อม
 จัดเข้ากับนัยแต่ละนัย. ฉะนั้นจึงควร
 พิจารณาธรรม อันเป็นปฏิปักษ์ต่อนัย
 แต่ละนัยทั้งในอกุศลธรรมทั้งในกุศลธรรม
 ที่รู้แจ้งแล้ว. ครั้นพิจารณาธรรมอันเป็น
 ปฏิปักษ์แล้ว ก็ควรแสดงไขนัยนั้นด้วย.
 เมื่อแสดงไขนัยนั้นแล้ว มุลบทที่พึงชักมา
 แสดงจากนัยนั้น ๆ ตามที่ได้จัดเข้าใน
 นัยหนึ่งของนัยนอกนี้. เพราะมุลบท ๑๘
 ท่านจัดเข้าไว้ในนัยแต่ละนัย.

ในนัยแต่ละนัยนั้น ธรรมทั้งปวง
 ย่อมเป็นอันรู้แจ้งแล้วในเมื่อรู้แจ้งธรรม
 แต่ละอย่าง. บรรดานัยทั้ง ๓ เหล่านี้
 สิวิกกัปปิตนัยมีผล ๔ เป็นที่สุดคือธรรม
 ที่เป็นทิศที่ ๑ มีผลที่ ๑ เป็นที่สุด, ธรรม

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตตอรรณกถา. ป-ท. ๒-๑๗

ทิสาย ทุติยํ ผลํ, ตติยาย ทิสาย
ตติยํ ผลํ, จตุตถาย ทิสาย จตุตถํ
ผลํ ปรีโยसानํ.

ติปุกฺขลสฺส นยสฺส ตโย วิโมกฺขา
ปรีโยसानํ ปจฺมาย ทิสาย
อปฺปณฺหิตो, ทุติยาย สฺสญฺจโต, ตติยาย
อนิมิตฺโต วิโมกฺโข ปรีโยसानํ.

นฺนทียาวฏฺฐสฺส นยสฺส เทว
วิมฺุตติโย ปรีโยसानํ ปจฺมาย ทิสาย
ตณฺหาวิราคา เจโตวิมฺุตติ, ทุติยาย
ทิสาย อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมฺุตติ
ปรีโยसानํ. อิมฺสฺส ตีสุ นยฺสฺส ยา
อฏฺฐารสนนฺ ปทานํ อาโลจนา, อยํ
ทิสาลอจโน นโย. ยา อาโลเกตฺวา
กฺุสลปกฺเข อกฺุสลปกฺเข จ “อยํ ฐมฺโม
อิมํ ฐมฺมํ ภาชตี”ติ ชานนฺเตน สมฺมา
โยชนา, อยํ อํกุโส นโยติ อิม
ปญฺจ นยา.

นยสมฺภูจฺานวาวรณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ที่เป็นทศที่ ๒ มีผลที่ ๒ เป็นที่สุด,
ธรรมที่เป็นทศที่ ๓ มีผลที่ ๓ เป็นที่สุด,
ธรรมที่เป็นทศที่ ๔ มีผลที่ ๔ เป็นที่สุด.

ติปุกฺขลนฺยมีวิโมกฺข ๓ เป็นที่สุด
คือธรรมที่เป็นทศที่ ๑ มีอัปฺปณฺหิตวิโมกฺข
เป็นที่สุด, ธรรมที่เป็นทศที่ ๒ มีสฺสญฺจต-
วิโมกฺขเป็นที่สุด, ธรรมที่เป็นทศที่ ๓
มีอนิมิตตวิโมกฺขเป็นที่สุด.

นฺนทียาวฏฺฐนฺยมีวิมฺุตติ ๒ เป็นที่สุด
คือธรรมที่เป็นทศที่ ๑ มีเจโตวิมฺุตติเพราะ
สํารอกตณฺหาเสียได้เป็นที่สุด, ธรรมที่
เป็นทศที่ ๒ มีปญฺญาวิมฺุตติ เพราะ
สํารอกอวิชฺชาเสียได้เป็นที่สุด. ในนัย
ทั้ง ๓ นี้ การตรวจดูบททั้ง ๑๘ ชื่อว่า
ทิสาลอจนนฺ. การที่บุคคลตรวจดูแล้ว
รู้ยู่่ว่า “ธรรมชนิดนี้ยอมเข้ากับธรรม
ชนิดนี้ได้” ดังนี้ ทั้งในธรรมฝ่ายกุศล
และอกุศลประกอบความโดยชอบ, นี้ชื่อว่า
อํกฺุสนฺนํ รวมเป็น ๕ นัย ดังพรรณนา
มาฉะนี้.

พรวรณฺณานยสมฺภูจฺานวาว จบ.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สาสนบัญญัติวารวณณา

๘๘. เอวํ สพฺพธา นยสมฺภูจฺานํ
 วิภชิตฺวา อิทานิ สาสนบัญญัติ
 วิภชนโต ยสฺมา สงฺคหฺวาราทีสุ
 มุลปเทเหว ปฏฺจฺานํ สงฺคเหตฺวา
 สรูปโต น ทสฺสิตํ, ตสฺมา ยถา
 มุลปเทหิ ปฏฺจฺานํ นิตฺฐาเรตฺพุพฺ,๑
 เอวํ ปฏฺจฺานโตปิ มุลปทานิ
 นิตฺฐาเรตฺพุพานีติ ทสฺสนตฺถํ “อฏฺจฺารส
 มุลปทา กุหิ ทฏฺจฺพุพา ? สาสน-
 ปฏฺจฺานน”ติ อาน. มุลปทสาสนบัญญัติ
 จานานญฺหิ อญฺณมญฺณสงฺคโห ปุพฺเพ
 ทสฺสิตโต เอวาติ. อถ **สาสนบัญญัติ**
 โโก วจนตฺโถ ? สาสนสฺส ปฏฺจฺานนติ
 สาสนบัญญัติ, สาสนํ เทสนา, ตสฺสา
 เวเนยฺยชฺฎมาสยานุรูปํ เตสํ หิตสฺสข-
 นิปฺพาทนตฺถํ ปกาเรหิ จานํ ปวตฺติ
 สาสนบัญญัติ. อิท ปน ตสฺส
 ตถาภาวทีปนํ “สาสนบัญญัติ”ติ
 เวทิตฺพุพฺ. อถวา สาสนํ อธิสฺสิล-
 ลิกฺขาทโย. เตสํ ปวตฺตनुปายภาวโต
 ปติฏฺจฺนตฺติ เอเตหีติ ปฏฺจฺานานิ

พรรณนาสาสนบัญญัติวาร

๘๘. พระเถระ^๑ ครั้นจำแนก
 นยสมฺภูจฺาน โดยประการทั้งปวงอย่างนี้
 แล้ว บัดนี้ เมื่อจะจำแนกสาสนบัญญัติ
 ได้กล่าวว่า “จะพึงเห็นมูลบท ๑๘ ได้
 ที่ไหน ? ในสาสนบัญญัติ” ดังนี้ เพื่อจะ
 แสดงว่า มูลบททั้งหลาย พึงขยายความ
 แม้โดยบัญญัติ เหมือนบัญญัติก็พึง
 ขยายความได้ด้วยมูลบท เพราะใน
 สังคหวารเป็นต้น ท่านได้รวมบัญญัติไว้
 ด้วยมูลบทอย่างเดียว มิได้แสดงโดยสภาพ.
 ก็การรวมมูลบทและสาสนบัญญัติเข้า
 ด้วยกันและกัน ท่านได้แสดงไว้ในตอนต้น
 ที่เดียวแล. เมื่อเป็นเช่นนั้น คำว่า
สาสนบัญญัติ มีความหมายคำอย่างไร ?
 คำว่า สาสนบัญญัติ มีวิเคราะห์ว่า
 สาสนสฺส ปฏฺจฺานนติ สาสนบัญญัติ
 แปลว่า ที่ตั้งของคำสอน เพราะเหตุนี้
 ชื่อว่า สาสนบัญญัติ, คำสอนได้แก่
 เทสนา, เทศนานั้นมีที่ตั้งโดยประการ
 ทั้งหลาย ได้แก่มีความเป็นไปเพื่อให้
 สำเร็จประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่

^๑ ไป. วิตุถาเรตฺพุพ.

^๑ หมายถึง พระมหากัจจายนเถระ.

สังกิเลสชาติธมมา. เตสํ ปเวทนโต
 ตทูปจาเรน สุตตานิ ปฏุจानานิ.
 เตสํ ปน สมุททาวโต อัย
 ปกรณปฺปเทโส ปฏุจानํ นาม.

เวไนยสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ตามสมควร
 แก้อัธยาศัยของเวไนยสัตว์ จึงชื่อว่า
 สาสนบัญญัติ. แต่ในที่นี้ คำที่แสดง
 ความเป็นอย่างนั้น ของคำสอนนั้น พึง
 ทราบว่า ชื่อว่า “สาสนบัญญัติ”. อีก
 อย่างหนึ่ง คำสอน ได้แก่ ธรรม
 ทั้งหลายมีอิศीलสิกขาเป็นต้น. ธรรมมี
 สังกิเลสเป็นต้นทั้งหลายก็ชื่อว่าบัญญัติ
 เพราะอรรถว่า เป็นเหตุตั้งอยู่ เพราะ
 ความเป็นอุปายแห่งความเป็นไปของ
 ธรรมมีอิศीलสิกขาเป็นต้น. สุตตะคือ
 พระพุทธวจนะทั้งหลาย ก็ชื่อว่า บัญญัติ
 โดยอุปจารโวหารกล่าวถึงธรรมเหล่านั้น
 เพราะประกาศธรรมมีอิศीलสิกขาและ
 ธรรมมีสังกิเลสเป็นต้นเหล่านั้น. อนึ่ง
 ส่วนหนึ่งของปกรณ์นี้ ชื่อว่าบัญญัติ
 เพราะความเป็นที่ประชุมของสุตตะทั้ง-
 หลายเหล่านั้น.

อปโร นโย : เกนญฺเจน ปฏุจानํ ?
 ปฏุจิตฺตญฺเจน, กมนญฺเจนาติ อตฺถโก.
 “เย เต โคญฺจา ปฏุจิตฺตคาโว”ติ^๑

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าบัญญัติ ด้วย
 อรรถว่าอะไร ? ด้วยอรรถว่า บัญญัติจะ,
 อธิบายว่า ด้วยอรรถว่า คมนะ แปลว่า

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๕๘.

“สงฺกิลเสสภาคิยนุ”ติอาทิสฺส สงฺกิลิสฺสติ
 เอเตนาติ สงฺกิลโส. สงฺกิลเสสภาค
 สงฺกิลเสสโกฏฐาเส ปวตฺตํ **สงฺกิลเส-**
ภาคิยํ. วาสนา ปุณฺณภาวนา,
 วาสนาภาค ปวตฺตํ **วาสนาภาคิยํ,**
 วาสนํ ภาชาเปตฺติติ वा **วาสนาภาคิยํ.**
 นิพพิชฉณํ โลกกฺขนฺธาทีนํ ปทาลนํ
 นิพเพโธ. นิพเพธภาค ปวตฺตํ,
 นิพเพธํ ภาชาเปตฺติติ वा **นิพเพธภาคิยํ.**
 ปรินิฏฺฐิตสิกฺขาธมฺมา อเสกฺขา,
 อเสกฺขภาเว ปวตฺตํ, อเสกฺข
 ภาชาเปตฺติติ वा **อเสกฺขภาคิยํ.** เตสุ
 ยตฺถ ตณฺหาทิสงฺกิลโส วิภตฺโต, อิทํ
 สงฺกิลเสสภาคิยํ. ยตฺถ ทานาทีปุณฺณ-
 กิริยวตฺถุ วิภตฺตํ, อิทํ **วาสนาภาคิยํ.**
 ยตฺถ เสกฺขา สิลกฺขนฺธาทโย วิภตฺตา
 อิทํ **นิพเพธภาคิยํ.** ยตฺถ ปน
 อเสกฺขา สิลกฺขนฺธาทโย วิภตฺตา,
 อิทํ **อเสกฺขภาคิยํ.** อิตฺราณี เตสํ
 โวมิสฺสสกนยวเสน วุตฺตานิ.

ฟังทราบวินิจฉัย ในคำว่า
 “**สังกิลเสสภาคิยะ**” เป็นต้นต่อไป. ธรรม
 ชื่อว่า สังกิลเสส เพราะอรรถว่า เป็นเหตุ
 เสร้าหมอง. พระสูตรที่เป็นไปในส่วน
 แห่งสังกิลเสส คือในโกฏฐาสแห่งสังกิลเสส
 ชื่อว่า**สังกิลเสสภาคิยสูตร.** วาสนา ได้แก่
 การบำเพ็ญบุญ, พระสูตรที่เป็นไปในส่วน
 แห่งวาสนา ชื่อว่า **วาสนาภาคิยสูตร,**
 อีกอย่างหนึ่ง พระสูตรชื่อว่า **วาสนา-**
ภาคิยะ เพราะอรรถว่า ให้เสพวาสนา.
 การทำลายคือ ทำลายกิลเสสมีกองแห่ง
 โลภะเป็นต้น ชื่อว่านิพเพธะ. พระสูตร
 ที่เป็นไปในส่วนแห่งนิพเพธะ ชื่อว่า
นิพเพธภาคิยสูตร, อีกอย่างหนึ่ง
 พระสูตร ชื่อว่า**นิพเพธภาคิยะ** เพราะ
 อรรถว่า ให้เสพนิพเพธะ. ธรรมที่มีการ
 ศึกษาที่สำเร็จแล้วชื่อว่า อเสกขธรรม,
 พระสูตรที่เป็นไปแล้ว ในความเป็น
 อเสกขธรรม ชื่อว่า**อเสกขภาคิยสูตร,**
 อีกอย่างหนึ่ง พระสูตรชื่อว่า **อเสกข-**
ภาคิยะ เพราะอรรถว่า ให้เสพ
 อเสกขธรรม. ในพระสูตรเหล่านั้น
 พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกสังกิลเสส มี
 ตัณหาสังกิลเสสเป็นต้นไว้ในพระสูตรใด,

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พระสูตรนี้ชื่อว่า สังกิเลสภาคียสูตร. ทรง
 จำแนกบุญกิริยาวัตถุมีทานเป็นต้นไว้ใน
 พระสูตรใด, พระสูตรนี้ชื่อว่าวาสนา
 ภาคียสูตร. ทรงจำแนกเสกขธรรม มี
 กองศีลเป็นต้นไว้ในพระสูตรใด พระสูตร
 นี้ชื่อว่านิพเพชภาคียสูตร. ส่วนอเสกข-
 ธรรมมีศีลขันธ์เป็นต้น ทรงจำแนกไว้
 ในพระสูตรใด, พระสูตรนี้ ชื่อว่าอเสกข-
 ภาคียสูตร. พระสูตรนอกนี้ตรัสไว้ด้วย
 อำนาจนัยที่ปะปนกันแห่งพระสูตรทั้ง ๔
 นั้น.

ตานิ ปน ฉ ทุกา จตุตาโร
 ติกา เอกํ จตุกุกํ อปรมปิ เอกํ
 จตุกุกนฺติ ทฺวาทส โหนฺติ. เตสุ
 จตุตาโร ทุกา เทว จ ติกา อุกฺขฎฺฐา,
 อิตเร น อุกฺขฎฺฐา, อนุกฺขรณฺ การณํ
 นตฺถิ. อิมินา นเยน เตปิ คเหตุํ
 สกฺกาติ ปาพิยํ สงฺขิตฺตาติ ทฺวฺจพฺพํ.
 ตถา หิ วกฺขติ “อิมานิ จตฺตาริ
 สุตฺตานิ สาธารณานิ กตานิ อฏฺฐ
 ภาวนติ”ติอาที. ตตฺถ ยสฺมา กตฺถจि
 สุตฺเต ตณฺหาสงฺกิเลโสว นิตฺทิสึยติ,
 กตฺถจิ ทิฏฺฐิสงฺกิเลโสว, กตฺถจิ

ก็พระสูตรเหล่านั้น รวมเป็น ๑๒
 หมวด คือเป็นหมวดสอง ๖ หมวด เป็น
 หมวดสาม ๔ หมวด เป็นหมวดสี่
 ๑ หมวดและเป็นหมวดสี่ อีก ๑ หมวดอีก.
 ในพระสูตร ๑๒ หมวดนั้น พระสูตรที่
 เป็นหมวดสอง ๔ หมวด และที่เป็น
 หมวดสาม ๒ หมวด ท่านยกขึ้นแสดง
 แล้ว, นอกนี้มีได้ยกขึ้นแสดงไว้, เหตุใ
 การไม่ยกขึ้นแสดงไม่มี. พึงเห็นว่า
 โดยนัยนี้ นักศึกษาอาจเพื่อจะถือเอา
 พระสูตรที่เหลือ แม้นั้นได้ เพราะฉะนั้น
 จึงได้ย่อไว้ในพระบาลี. สมจริงดังที่

เนตติอรรณภกถา. ป-ท. ๒-๑๗

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทุจจริตสงฺกิลเโสว นินฺทิตฺตีสยฺยติ, ตสฺมา
 สงฺกิลเสภากิยฺมํ สุตฺตํ ติธา วิภชิตฺวา
 อุกฺกัฏฺฐํ “ตณฺหาสงฺกิลเสภากิยฺมํ
 สุตฺตนุ”ติอาทินา. ตถา โวทานํ นาม.
 สงฺกิลเส^๑ สติ โหตีติ โวทานภากิยฺมํ
 สุตฺตํ สงฺกิลเสวิภาเคน ติธา^๒
 อุกฺกัฏฺฐํ “ตณฺหาโวทานภากิยฺมํ
 สุตฺตนุ”ติอาทินา. ตํ ปน อตฺถโต
 วาสนาภากิยาที เอว โหตี. อยญฺจ
 นโย เกสฺสุจ โปตฺถเกสฺสุ นตฺถิ.

พระมหากัจจายนเถระจะกล่าวต่อไปว่า
 “พระสูตร ๔ เหล่านี้กระทำให้ท่วม
 เป็นต้น. ในพระสูตรเหล่านั้น พระเถระ
 ได้จำแนกยกพระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่ง
 ความเศร้าหมองแสดงเป็น ๓ พระสูตร
 ด้วยคำมีอาทิว่า “ตณฺหาสงฺกิลเสภากิยฺมํ
 สุตฺตํ” (พระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่งความ
 เศร้าหมอง เพราะตณฺหา) ดังนี้ เพราะ
 ในบางพระสูตร แสดงไขเฉพาะความ
 เศร้าหมองเพราะตณฺหา, ในบางพระสูตร
 แสดงไขเฉพาะความเศร้าหมองเพราะทิจฺฐิ,
 ในบางพระสูตรแสดงไขเฉพาะความ
 เศร้าหมองเพราะทุจจริต. ที่ชื่อว่าความ
 ผ่องแผ้วก็เหมือนกัน. เมื่อความเศร้าหมองมี
 กิยอมมี เพราะเหตุนั้น พระสูตรที่เป็นไป
 ในส่วนแห่งความผ่องแผ้ว พระเถระจึง
 ยกขึ้นแสดงเป็น ๓ พระสูตร โดยการ
 จำแนกความเศร้าหมอง ด้วยคำมีอาทิว่า
 “ตณฺหาโวทานภากิยฺมํ สุตฺตํ” พระสูตร
 ที่เป็นไปในส่วนแห่งความผ่องแผ้วจาก
 ตณฺหา ดังนี้. พระสูตรที่เป็นไปในส่วน

^๑ โป. สงฺกิลเสโต โหตี.

^๒ ส. ติธา.

แห่งความพองแฟ้นนั้น โดยอรรถก็ได้แก่ พระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่งวาสนา เป็นต้นนั่นเอง. ก็บัดนี้ ไม่มีในคัมภีร์ ไบลาณบางส่วน.

“ตตถ สงฺกิลโส ทิวโร”ติอาทิ
 สงฺกิลสปฏิปกฺขโต สมณาทินิทฺธารณ-
 วเสน วาสนาภากิยาทิสฺสุดานํ
 วิสยทสฺสนตฺถํ อารทฺธํ. ตตถ ยทิ
อาสฺตติ อุปฺปชฺชติ ภเวสฺสฺสฺสฺส ภเวสฺส
 จนฺทรากํ ปชฺหิตฺตุ อสฺสโกนฺตสฺส ยทิ
 ภวปตฺถนา อุปฺปชฺชติ. เอวํ สายนฺติ
 เอวมสฺส ปุคฺคสฺส อยํ สมณวิปสฺสนา-
 ภาวนามยํ ปุณฺณกิริยวตฺถุ ภวติ
 ปุชฺชํภวผลนิพฺพตฺตนโต. **ตตฺรฺรฺรปตฺติยา**
สํวตฺตติ ตตฺร ตตฺร ภเว อุปฺปตฺติยา
สํวตฺตติ. อิมานิ จตฺตาริ สฺสุดานีติ
 อิมานิ สงฺกิลสภากิยาทีนิ จตฺตาริ
 สฺสุดานิ. **สาธารณานิ กตานิ**
 สงฺกิลสภากิยญจ วาสนาภากิยญจ,
 สงฺกิลสภากิยญจ นิพฺเพชภากิยญจ,
 สงฺกิลสภากิยญจ อเสกฺขภากิยญจ,
 วาสนาภากิยญจ นิพฺเพชภากิยญจาติ

คำว่า “บรรดาธรรมเหล่านั้น ความ
 เสร้าหมองมี ๓ อย่าง” เป็นต้น พระเถระ
 ได้เริ่มไว้ เพื่อแสดงขอบเขตแห่งพระสูตร
 มีพระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่งวาสนา
 เป็นต้น ด้วยอำนาจการขยายธรรมมี
 สมณะเป็นต้น โดยเป็นข้าศึกต่อความ
 เสร้าหมอง. ในคำเหล่านั้น คำว่า **ถ้าเกิด**
ความปรารถนาอยู่ในภพทั้งหลาย ความว่า
 ถ้าความปรารถนาภพเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้
 ไม่สามารถจะละฉันทราคะในภพทั้งหลาย
 ได้ไซ้. บทว่า **เอวํสายนํ** ความว่า เมื่อ
 เป็นเช่นนั้น สมณะและวิปัสสนาของ
 บุคคลนั้น จัดเป็นบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จ
 ด้วยภาวนา เพราะให้บังเกิดผลในภพ
 ที่น่าบูชา. สองบทว่า **ตตฺรฺรปตฺติยา**
สํวตฺตติ แปลว่า ย่อมเป็นไปเพื่อการ
 บังเกิดขึ้นในภพนั้น ๆ. คำว่า **พระสูตร**
๔ เหล่านี้ ได้แก่ พระสูตร ๔ เหล่านี้

๑ ก. ปุณฺณทว....

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตติอรรถกถา. ม-ท. ๒-๑๗

เอวํ ปทนฺตรสํโยชนวเสน มิสฺสิตานิ
กตานิ. อฏฺฐ ภาวนุตฺติ ปริมาณิ จตฺตาริ
อิมานิ จตฺตาริตฺติ เอวํ อฏฺฐ ภาวนุติ.

คือพระสูตรมีพระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่ง
ความเศร้าหมองเป็นต้น. คำว่า **กระทำ
ให้ทั่วไป** คือ กระทำให้เจือกันด้วยอำนาจ
การประกอบกับบทอื่นอย่างนี้คือ พระสูตร
ที่เป็นไปในส่วนแห่งความเศร้าหมองและ
ที่เป็นไปในส่วนแห่งवासนา ๑, พระสูตร
ที่เป็นไปในส่วนแห่งความเศร้าหมอง และ
ที่เป็นไปในส่วนแห่งความทำลายกิเลส ๑,
พระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่งความเศร้า-
หมอง และที่เป็นไปในส่วนแห่งอเสกขะ
๑, พระสูตรที่เป็นไปในส่วนแห่งवासนา
และที่เป็นไปในส่วนแห่งความทำลายกิเลส
๑. คำว่า **มี ๘** ความว่า **มี ๘** พระสูตร
อย่างนี้คือ พระสูตรข้างต้น ๔ พระสูตร
เหล่านี้ ๔.

ตานิเยว อฏฺฐ สุตฺตานิ
สาธารณานิ กตานิ โสฬส ภาวนุตฺติ
ตานิเยว ยถาวุตฺตานิ อฏฺฐ สุตฺตานิ
वासนาภาคิยญจ อเสกฺขภาคิยญจ
นิพฺเพชภาคิยญจ, อเสกฺขภาคิยญจ
สงฺกิลฺลสภาคิยญจ, วาสนาภาคิยญจ,
นิพฺเพชภาคิยญจ, สงฺกิลฺลสภาคิยญจ
वासนาภาคิยญจ, อเสกฺขภาคิยญจ

คำว่า **พระสูตร ๘ เหล่านี้** และ
กระทำให้ทั่วไป จึงเป็น ๑๖ ความว่า
พระสูตร ๘ เหล่านี้ และ คือตามที่
กล่าวมาแล้ว ได้แก่พระสูตรก่อน ๘ สูตร
ที่ท่านกระทำให้ทั่วไปอย่างนี้ คือवासนา-
ภาคิยสูตร อเสกขภาคิยสูตร และ
นิพเพชภาคิยสูตร (รวมกันเป็นหมวด ๑),
อเสกขภาคิยสูตร สังกิลลสภาคิยสูตร และ

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฺกิลเสสภาคิยญจ นิพเพชภาคิยญจ, วาสนาภาคิยสุตร (รวมกันเป็นหมวด ๑),
 อเสกขภาคิยญจ วาสนาภาคิยญจ นิพเพชภาคิยสุตร สังกิลเสสภาคิยสุตร
 นิพเพชภาคิยญจ, อเสกขภาคิยญจ และวาสนาภาคิยสุตร (รวมกันเป็น
 สงฺกิลเสสภาคิยญจ วาสนาภาคิยญจ, หมวด ๑), อเสกขภาคิยสุตร สังกิลเส-
 นิพเพชภาคิยญจ อเสกขภาคิยญจ ภาคิยสุตร และนิพเพชภาคิยสุตร (รวม
 เนวสงฺกิลเสสภาคิยญจ, นวาสนาภาคิยญจ เป็นหมวด๑), อเสกขภาคิยสุตร วาสนา-
 นนิพเพชภาคิยญจ นอเสกขภาคิยญจจาติ ภาคิยสุตร และนิพเพชภาคิยสุตร (รวม
 เอวํ สาธารณานิ กตานิ ปุริมานิ เป็นหมวด ๑), อเสกขภาคิยสุตร
 อญฺจ อิมานิ อญฺจจาติ โสฬส ภวนฺติ. สังกิลเสสภาคิยสุตร และวาสนาภาคิยสุตร
 เตสุ จตฺตารโ อเอกกา, ฉ ทุกา, (รวมเป็นหมวด ๑), นิพเพชภาคิยสุตร
 จตฺตารโ ติกกา, เอโก จตฺกโก, อเสกขภาคิยสุตร และเนวสงฺกิลเสสภาคิย-
 อปโรปิ เอโก จตฺกโกติ อยมปิ สุตฺร (รวมเป็นหมวด ๑), นวาสนาภาคิย
 วิภาโค เวทิตพฺโพ. ตตฺถาปิ เทว สุตฺร นนิพเพชภาคิยสุตร และนอเสกข-
 ทุกา, เทว ติกกา, เทว จตฺกกา จ ภาคิยสุตร (รวมเป็นหมวด๑) กับพระสุตร
 ปาลิย์ อนาคตาติ เวทิตพฺพา. (หลัง) นี้ อีก ๘ สุตฺร จึงรวมเป็นพระสุตร
 ๑๖ สุตฺร. ในพระสุตร ๑๖ สุตฺรนั้น พึง
 ทราบการจำแนกแม้อย่างนี้ว่า พระสุตร
 ที่เป็นหมวด ๑ สี่หมวด, ที่เป็นหมวด ๒
 หกหมวด, ที่เป็นหมวด ๓ สี่หมวด,
 ที่เป็นหมวด ๔ หนึ่งหมวด, และที่เป็น
 หมวด ๔ อีกหนึ่งหมวด. แม้ในบรรดา
 พระสุตร ๑๖ สุตฺรนั้น พระสุตรที่เป็น
 หมวด ๒ สองหมวด, ที่เป็นหมวด ๓

เนตติอรรณกถา. ป-ท. ๒-๑๗

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิทานิ อิมสฺส ปฏฺจานสฺส
 สกฺลสาสนสงฺคหิตภาวํ วิภาเวตุ “อิเมหิ
 โสฬสหิ สุตฺเตหิ ภินฺเนหิ นววิธํ
 สุตฺตํ ภินฺนํ ภวตี”ติ วุตฺตํ. ตสฺสสตฺถุ :
 อิเมหิ สงฺกิลฺลภาคิยาทีหิ โสฬสหิ
 สุตฺเตหิ ปฏฺจานนเยน วิภตฺเตหิ
 สุตฺตเคยฺยาทีนวิธํ ปริยตฺติสาสนสงฺขาตํ
 สุตฺตํ ภินฺนํ โสฬสธา วิภตฺตํ โหติ.
 อิมินา โสฬสวิเชน ปฏฺจาเนน
 อสงฺคหิตอ ปริยตฺติสาสนสฺส ปเทโส
 นตฺถิติ อธิปฺปาโย. กถํ ปน สงฺกิลฺล-
 ภาคิยาทีภาโว คเหตุพฺโพติ ? อห
 “คากาย คากา อญฺมินิกฺขพฺพา”ติอาที.
 ตตฺถ คากาย คากา อญฺมินิกฺขพฺพาคิ
 อยํ คากา วีย คากา สงฺกิลฺล-
 ภาคิยาติ วา วาสนาภาคิยาติ วา
 นิพฺเพชภาคิยาติ วา อเสกฺขภาคิยาติ
 วา อญฺมินิกฺขพฺพา, อญฺ อญฺ มินฺติวา
 ตกฺเกตฺวา ชานิตฺพฺพาคิ อตฺถุ.
 เสสฺสปเทสฺสปี เอเสว นโย. เอตฺถ จ
 คากาเวยฺยากรณวินิมฺุตฺตา สพฺพา

สองหมวด, และที่เป็นหมวด ๔ สองหมวด
 ฟังทราบว่าจะไม่ได้มาแล้วในพระบาลี.

บัดนี้ พระเถระกล่าวคำว่า
 “พระสูตร ๕ อย่าง ย่อมเป็นอันท่านแบ่ง
 ออกด้วยพระสูตร ๑๖ สูตร เหล่านี้ที่ท่าน
 แบ่งออกแล้ว” เพื่อจะอธิบายถึงความที่
 ปฏฺจานนี้ท่านสงเคราะห์ด้วยศาสนา
 ทั้งสิ้น. คำนั้นมีข้อความดังต่อไปนี้ :
 พระสูตรกล่าวคือ พระปริยัติศาสนาซึ่ง
 แยกออกเป็น ๕ อย่าง มีสุตตะเคยยะเป็นต้น
 ย่อมเป็นอันท่านจำแนกคือแยกออกเป็น ๑๖
 สูตร ด้วยพระสูตร ๑๖ มีสังกิลลภาคิย-
 สูตรเป็นต้นเหล่านี้ ที่แบ่งออกแล้วโดย
 ปฏฺจานนัย. อธิบายว่า ส่วนแห่งพระ
 ปริยัติศาสนาที่มีได้รวมไว้ด้วยปฏฺจาน ๑๖
 อย่างนี้ย่อมไม่มี. เพื่อจะเฉลยคำถามว่า
 ก็ความเป็นพระสูตรมีสังกิลลภาคิยสูตร
 เป็นต้น จะฟังถือเอาได้อย่างไร ? ท่าน
 จึงกล่าวคำว่า “คากาฟังอนุমানด้วย
 คากา” เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
 คากาฟังอนุমানด้วยคากา ความว่า คากา
 ที่เป็นเหมือนคากานี้ฟังอนุমান หมาย-
 ความว่า ฟังตามกำหนดจิตรู้ว่า เป็นไป

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริยตติ “สุตเตนา”ติปเทน สงฺกหิตาติ ทฎฺจพฺพา.

ในส่วนแห่งสังกิลเส หรือว่า เป็นไปใน ส่วนแห่งวาสนา ... เป็นไปในส่วนแห่ง การหยั่งรู้ หรือว่า เป็นไปในส่วนแห่ง อเสกขธรรม. แม้ในบทที่เหลือกนี้ยนี้ เหมือนกัน. ... ก็ในที่นี้พระปริยตติศาสนา ทั้งหมดที่พ้นจากคาถาและไวยากรณ์ ฟังเห็นว่า ท่านรวมเข้ากับบทว่า “สุตตะ”.

๕๐. อิทานิ สงฺกิลเสภาคิยาทีนิ สุตฺตานิ ยถานิทฺติฎฺฐานิ อุทฺทาหรณ- วเสน วิภาเวตุ “ตตฺถ กตมํ สงฺกิลเส- ภาคิยํ สุตฺตณฺ”ติอาทิ อารทฺธํ. ตตฺถ “กามนฺธา ชาลสยฺจนฺนา”ติ คาถาย อตฺถโถ เหมจฺจา วุตฺโตเยว. ยถา อิมสฺส, เหวํ อิตฺโต ปฺรานมฺปิ เหมจฺจา วุตฺตตฺถานํ อุตฺตานปทานญจ อตฺถํ น วณฺณยิสฺสาม.

๕๐. บัดนี้ พระเถระเริ่มคำว่า “ใน บรรดาพระสูตรเหล่านั้น มีสังกิลเส- ภาคิยสูตรเป็นต้น สังกิลเสภาคิยสูตร เป็นไฉน?” เป็นต้น เพื่อจะชี้แจงพระสูตร ทั้งหลาย มีสังกิลเสภาคิยสูตรเป็นต้นตาม ที่แสดงแล้วด้วยอำนาจอุทฺทาหรณ์. คาถา ว่า “กามนฺธา ชาลสยฺจนฺนา” ในคำ อันเป็นคาถานั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวความ ไว้แล้วในตอนต้นนั้นเทียว. ข้าพเจ้าจัก ไม่พรรณนาความของบทแม่อื่นนอกจากนี้ ซึ่งมีเนื้อความ ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น และของบทที่มีเนื้อความไม่ลุ่มลึกเหมือน ความของบทนี้.

อคฺตฺติคฺมนานีติ กายาทีหิ อยฺยุตฺต- คมนานิ, อกตฺตพฺพกรณานีติ อตฺถโถ. ฉนฺนฺทาติ ฉนฺนฺทเหตุ อิจฺฉนาปจฺจยา. อคฺตฺติ

คำว่า การลุดฺคติ คือการถึงที่ไม่ สมควรทางกายเป็นต้น, หมายความว่า เหตุที่ไม่ควรกระทำ. คำว่า เพราะรัก

คุณกิตติ คำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คจฺจนฺตํ อคฺนตพฺพํ คตฺตี คจฺจตฺติ,
 อคตฺตพฺพํ กโรตฺตีติ อตฺโต. **ธมฺมนฺตฺติ**
 สาธุนํ อริยานํ ธมฺมํ. **อนฺตฺวคฺคตฺตีติ**^๑
 อนฺตฺมทฺทิตฺวา^๒ วิตฺติกฺกมตฺติ. **นินฺหิตฺตีติ**
 หายตฺติ. **ยโสติ** กิตฺตฺติ จ **ปริวารโร** จ.

ความว่า เพราะความรักเป็นเหตุ คือ
 เพราะมีความปรารถนาเป็นปัจจัย. คำว่า
ลฺลอคฺคตฺติ คือถึงคติที่ไม่ควรถึง, หมายความว่า
 ย่อมทำสิ่งที่ไม่ควรทำ. คำว่า
ธรรม ได้แก่ ธรรมของคนดี คือของ
 พระอริยเจ้า. คำว่า **ย่อมประพฺลุตฺตฺลวง**
 คือย่อมย้ายก้าวล่วง. คำว่า **ย่อมเสียม**
 คือย่อมละไป. คำว่า **ยศ** ได้แก่ ทั้งเกียรติ
 ทั้งบริวาร.

“มโนปุพฺพงฺคมา **ธมฺมา**”ติ
 คาทายํ มโนตฺติ ยทฺธิปี กามาวจร-
 กุสลาภิเภทํ สพฺพมฺปิ จตฺตุมฺภิกจิตฺตํ^๓
 มโน, อิมสฺสมี ปน จาเน **จกฺขุपालตฺ-**
เธรสฺส^๔ ปุริมชาตฺยํ เวชฺชภูตฺสฺส
 อุกฺปฺปนฺนาวเสน นียมฺยมานํ ปฏฺฐิม-
 สมฺปยุตฺตจิตฺตเมว ลพฺภตฺติ. โส มโน
 ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺตฺติ **มโนปุพฺพงฺคมา,**
 มนฺสา ปจฺมคามินา สมฺนฺนาคตาติ
 อตฺโต. **ธมฺมาติ** นิสฺสตฺตนิชฺชิวฏฺเฐน

คำว่า **มโน** ในพระคาถาว่า
 “มโนปุพฺพงฺคมา **ธมฺมา**” ได้แก่ จิตที่
 เป็นไปในภุมิ ๔ แม้ทั้งหมด อันต่างด้วย
 กามาวจรกุศลจิตเป็นต้น ชื่อว่า มโน
 แมก้จริง, ถึงอย่างนั้นในที่นี้ย่อมได้จิตที่
 สัมปยุตด้วยปฏิมะ ซึ่งกำหนดด้วยจิตที่
 เกิดขึ้น **แก่พระจักขุบาลเถระ** ผู้เป็น
 แพทย์ในชาติก่อนเท่านั้น. มโนนั้นเป็น
 ประธานของธรรมเหล่านี้ เหตุนี้ธรรม
 เหล่านี้ ชื่อว่า **มีใจเป็นหัวหน้า** (มีมโน

^๑ อนตฺวคฺคตฺตีติ ยุตฺตฺตฺร.

^๒ อนตฺมทฺทิตฺวาติ ยุตฺตฺตฺร.

^๓ ม. จตฺตุมฺภิกจิตฺตํ.

^๔ ขุ. ธ. ๒๕/๑๕, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

ธมฺมา, เต ปน เวทนาทโย ตโย
 อรูปิโน ขนฺธา. เอเต हि มโน-
 ปุพฺพวงฺคมา. กถํ ปนเตहि สทฺธิ เอกสฺมี
 วตฺตฺสฺมี เอกสฺมิญฺจ อารมฺมณ
 เอกกฺขณ อูปฺปชฺชมาโน มโน
 ปุพฺพวงฺคโม นาม โหตีติ ? อูปฺปาท-
 ปจฺจยญฺเจน. ยถา हि พหุสฺ เอกโต
 ความฆาตาทิกมฺมานิ กโรนฺเตสฺ “โก
 เอเตสํ ปุพฺพวงฺคโม”ติ วตฺเต โย เตสํ
 ปจฺจโย โหติ, ยํ ยํ นิสฺสาย เต
 ตํ กมฺมํ กโรนฺติ, โส ทตฺโต वा
 มิตฺโต वा เตสํ ปุพฺพวงฺคโมติ วุจฺจติ,
 เอวํ สมฺปทมิทํ ทญฺจพฺพํ. อิติ
 อูปฺปาทปจฺจยญฺเจน มโน ปุพฺพวงฺคโม
 เอเตสนฺติ มโนปุพฺพวงฺคมา. น हि เต
 มเน อนุปฺปชฺชนฺเต อูปฺปชฺชิตฺตุ
 สกฺกณฺนฺติ, มโน ปน เอกจฺเจสฺ
 เจตฺสึเกสฺ อนุปฺปชฺชนฺเตสฺปิ อูปฺปชฺชติ
 เอว.

เป็นประธาน), หมายความว่า ประกอบ
 กับมโนซึ่งเป็นประธาน. คำว่า **ธรรม**
 หมายความว่า ชื่อว่าธรรม เพราะอรรถว่า
 เป็นนิสสัจตะ ไม่ใช่สัตว์ เป็นนิชชีวะ
 ไม่ใช่ชีวะ, ก็ธรรมเหล่านั้น ได้แก่
 อรูปขันธ์ ๓ มีเวทนาขันธ์เป็นต้น. ด้วยว่า
 ธรรมเหล่านี้ มีมโนเป็นประธาน. ถามว่า
 ก็มโนซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในขณะเดียวกัน ใน
 วัตถุเดียวกัน และในอารมณ์เดียวกันกับ
 ธรรมเหล่านี้ จะถือว่าเป็นประธานได้
 อย่างไร ? ตอบว่า ชื่อว่าเป็นหัวหน้า
 ได้เพราะอรรถว่าเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น.
 เหมือนอย่างว่า เมื่อโจรเป็นอันมาก
 ร่วมกันทำกรรมมีการฆ่าชาวบ้านเป็นต้น
 อยู่ เมื่อถามว่า “บรรดาโจรเหล่านั้น
 ใครเป็นประธาน” โจรคนใดเป็นปัจจัย
 ให้แก่โจรเหล่านั้น คือโจรเหล่านั้นพากัน
 กระทำกรรมนั้น เพราะอาศัยโจรคนใด
 โจรคนนั้นจะชื่อว่า นายทัตตะ หรือ
 ชื่อนายมิตตะ ท่านก็เรียกว่า เป็น
 ประธานของโจรเหล่านั้น ฉะนั้น, ข้อ
 อูปไมยนี้ก็พึงเห็นฉนั้น. ธรรมทั้งหลาย
 ชื่อว่า มีมโนเป็นประธาน เพราะอรรถ
 ว่า มีมโนเป็นประธานของธรรมเหล่านี้

เนตตอรรณกา. ป-ท. ๒-๑๘

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เพราะอรรถว่า เป็นปัจจัยให้ประธาน
เกิดขึ้น โดยประการดังกล่าวมานี้. จริงอยู่
กรรมเหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้น
ได้ในเมื่อมโนไม่เกิดขึ้น, แต่เมื่อเจตสิก
แม้บางเหล่าไม่เกิดขึ้น มโนย่อมเกิดขึ้น
ได้ที่เดียว.

อธิปติวเสน มโน เสฏฺฐโจ
เอเตสนนฺติ **มโนเสฏฺฐา.** ยถา หิ
โจราทินํ โจรเชฏฺฐกาทโย อธิปติโน
เสฏฺฐา, ตถา เตสมปิ มโน เสฏฺฐโจ.
ยถา ปน ทารุอาทึหิ นิปฺพนฺนทานิ
ภณฺทานิ ทารุมาทึนิน นาม โหนฺติ,
ตถา เอเตปิ มนฺโต นิปฺพนฺนตฺตา
มโนมยา นาม. **ปทุฏฺเฐนา**ติ อภิขุณาทึหิ
โทเสหิ ปทุฏฺเฐน ทุสิตฺเตน ภาสตี วา
กโรตี วา. โส หิ ภาสนฺโต จตฺตพฺพิธํ
วจิทฺตจฺจิตฺตเมว ภาสตี, กโรนฺโตปิ ติวริธํ
กายตฺตจฺจิตฺตเมว กโรตี, อภาสนฺโต
อกโรนฺโต เตหิ อภิขุณาทึหิ
ปทุฏฺฐมนตฺตาย ติวริธํ มโนตฺตจฺจิตฺตํ
ปฺุเรตี. เอวมสฺส ทส อกฺุสลกมฺมปถา
ปารีปฺุรี กจฺจนฺติ. **ตโต** นํ
ทุกฺขมเนวตีติ ตโต ติวริธตฺตจฺจิตฺตโต ตํ

กรรมทั้งหลายชื่อว่า **มโนเสฏฐา**
เพราะอรรถว่า มีใจประเสริฐสุด ด้วย
อำนาจเป็นอธิบดี. เหมือนอย่างว่าเหล่า
คนพาลมีพวกโจรเป็นต้น ก็มีหัวหน้าโจร
เป็นต้นเป็นอธิบดีคือเป็นหัวหน้า ฉนฺใด,
แม้กรรมเหล่านั้น ก็ฉนฺนั้น มีใจ
ประเสริฐสุด. อนึ่ง เครื่องใช้ทั้งหลาย
ที่สำเร็จมาจากไม้เป็นต้น ชื่อว่า ทำมา
จากไม้เป็นต้น ฉนฺใด, กรรมแม้เหล่านี้
ก็ฉนฺนั้น ชื่อว่า สำเร็จด้วยใจ เพราะ
สำเร็จมาจากใจ. คำว่า **ถูกกิเลสประทุษ-**
ร้ายแล้ว ความว่า บุคคลมีใจถูกโทษมี
อภิขณาเป็นต้น ประทุษร้ายแล้ว คือ
ทำร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม กระทำก็ตาม.
จริงอยู่ บุคคลผู้มีใจชั่วนั้น เมื่อพูดย่อม
พูดเฉพาะวจิทฺตจฺจิต ๔ เท่านั้น, แม้เมื่อ
กระทำก็กระทำเฉพาะกายตฺตจฺจิต ๓

คุณกิตติ คำเนนชาญวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปุคฺคัลํ ทุกฺขํ อเนวติ ทุจฺจริตานุภาเวน
จตุสฺส อปาเยสฺส ทุกฺขํ อนุคฺจฺจติ. ยถา
กึ? จกฺกัว วหโต ปทนฺติ, ยถา
นาม สกฺกั วหโต พลีพทฺทสฺส ปทํ
ปหรนฺตํ จกฺกั อนุคฺจฺจติ, เอวํ นํ
ปุคฺคัลํ ทุกฺขมฺนุคฺจฺจตีติ.

เท่านั้น, เมื่อไม่พูดไม่กระทำก็ยอมทำ
มโนทุจฺจริต ๓ ให้บริบูรณ์ เพราะเป็น
ผู้มีใจถูกอภิขณาเป็นต้น ประทุษร้ายแล้ว.
อกุศลกรรมบถ ๑๐ ของเขาย่อมถึงความ
บริบูรณ์ด้วยอาการอย่างนี้. คำว่า **แต่นั้น**
ทุกขยอมเป็นไปตามบุคคลนั้น ความว่า
เพราะทุจฺจริตทั้ง ๓ นั้น ทุกขยอมติดตาม
บุคคลนั้น คือทุกขยอมติดตามเขาไปใน
อบายทั้ง ๔ ด้วยอำนาจแห่งทุจฺจริต.
เหมือนอะไร? **เหมือนล้อตามเท้าโค**
ตัวนำเกวียนไปอยู่, อธิบายว่า โกงงาน
ที่กำลังลากเกวียนไปอยู่ ล้อยอมติดตาม
กระทบเท้าไป **ชื่อฉันใจ**, ทุกขก็ยอม
ติดตามบุคคลนั้นไปฉันนั้น.

“**มิทฺธิ ยทา โหตี**”ติ คาถายํ
มิทฺธิตี ถีนมิทฺธาภิภูโต. **มหคฺขมโสตี**
มหาโกชโน ออาหารตฺตถกอลํสาฎกตฺตฺร-
วฏฏกกาภมาสกฏตฺตวमितกานํ อณฺเวยโร
วีย. **นิทฺททายิตาตี** สฺปนสีโล.
สมฺปฺริวตฺตสಾಯีตี เสยฺยสฺขปสฺสสฺขานํ^๑
อนฺุญฺชนวเสน **สมฺปฺริวตฺตกสยนสีโล.**

ในพระคาถาว่า “**มิทฺธิ ยทา**
โหตี” ฟังทราบอธิบายต่อไป : คำว่า
มักง่วงซึม คือ เป็นผู้ถูกถีนมิทฺธะครอบงำ.
คำว่า **เป็นผู้บริโภคมมาก** ความว่า เป็น
ผู้กินจุ เหมือนกับบรรดาอาหารหัดถก-
พราหมณ์ **อลังสาฎกพราหมณ์**
ดัตถวฏฏกพราหมณ์ กากมาสกพราหมณ์

^๑ ส. ผสฺสสฺขานํ.

คุณกิตติ ดำเนินชาญวนิช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา